เทศน์มหาชาติ

เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
เนื่องในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัย ครบรอบ ๓๐ ปี
วันที่ ๑๐ - ๑๑ กันยายน ๒๕๕๑

เทศน์มหาชาติ
เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
เนื่องในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัยครบรอบ ๓๐ ปี
๕ กันยายน ๒๕๕๑

วันที่ ๑๐ – ๑๑ กันยายน ๒๕๕๑
ณ ห้องพระปกเกล้า อาคารอเนกนิทัศน์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

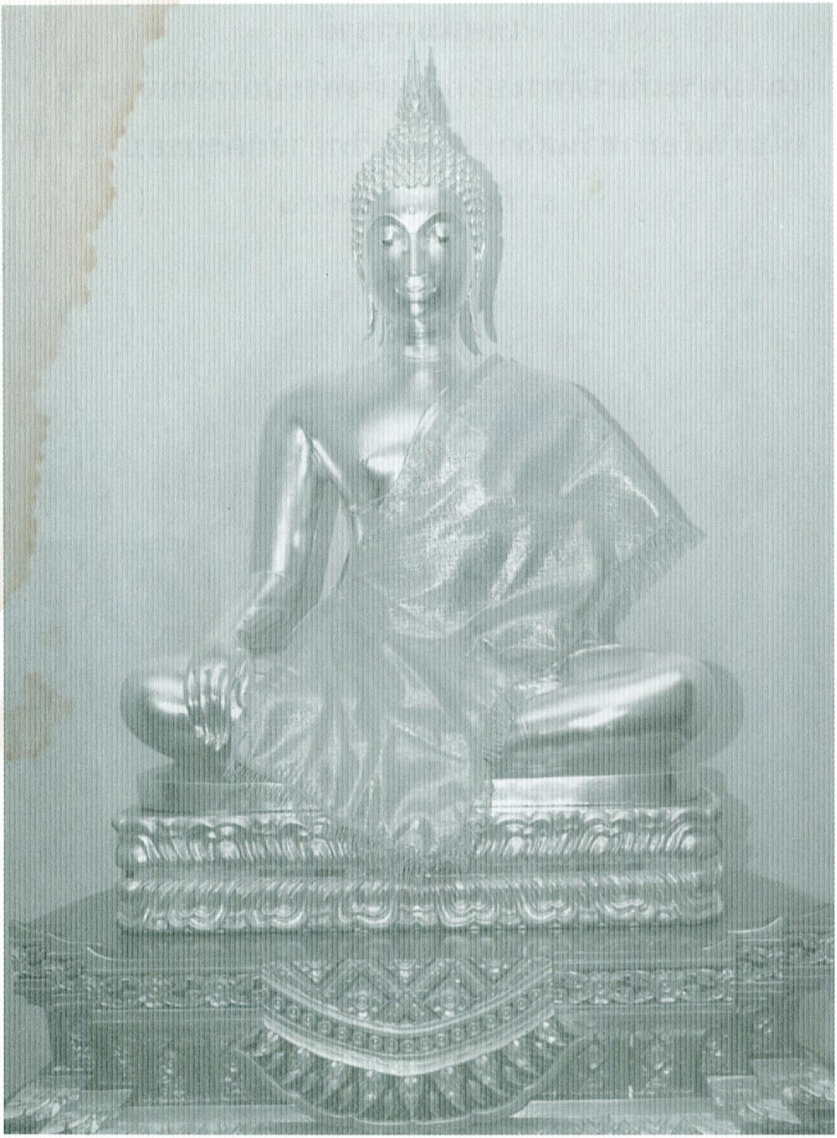

พระพุทธรูปประจำมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์
กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา และหม่อมเจ้ารำไพพรรณี
ทรงฉายพระรูปเป็นที่ระลึก ณ พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร
พระราชวังบางปะอิน ก่อนเสด็จไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
รับพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ในการพิธีอภิเษกสมรส
ณ พระที่นั่งวโรภาษพิมาน พระราชวังบางปะอิน
เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๑

อาศิรวาท

สรวมชีพถวายบังคมบรมนาถ
สำนึกในพระการุญอุ่นชีวี

พสกไทยได้ไออุ่นพระโปรดเกล้า
ชโลมใจไทยร่มเย็นเป็นอาจิน

พระเป็นปิ่นหลักชัยไทยทั้งชาติ
เป็นสมบัติคู่ไทยไปนิรันดร์

ไทยเจริญเทียมชาติอารยะ
ทั้งเหนือใต้ออกตกล้วนโชคดี

พระราชทานการปกครองแก่ทวยราษฎร์
รัฐธรรมนูญนี้เพื่อมวลประชา

ทรงกอบกู้ปัญหาเศรษฐกิจ
ทรงมุ่งพัฒนาไทยให้โสภิณ

ทรงบำรุงการกีฬาศิลปะ
การทหารพระองค์ทรงค้ำจุน

ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทพระทรงศรี
ด้วยทรงมีพระเมตตาข้าแผ่นดิน

เย็นทุกเหล่าเหมือนมหาชลาสินธุ์
ชุบชีวินฟื้นชีวาผาสุกพลัน

พระประสาทสรรพสิ่งเป็นมิ่งขวัญ
ไทยสุขสันต์ด้วยพระบารมี

ด้วยเพราะพระทรงบำรุงทั่วกรุงศรี
ทุกถิ่นที่อิ่มเอมเปรมอุรา

คืนอำนาจให้คนไทยได้แกร่งกล้า
ทรงหวังว่าได้ผาสุกทั้งแผ่นดิน

ลดวิกฤตทรงประหยัดใช้ทรัพย์สิน
โลกยลยินต่างสรรเสริญพระเกียรติคุณ

ทั้งการพระศาสนาทรงเกื้อหนุน
ด้วยพระทรงการุญผองประชา

ข้าพระพุทธเจ้าชาว มสธ.
ด้วยพระเดช “พระปกเกล้า” เจ้าราชา

มุ่งกระจายโอกาสการศึกษา
จะอยู่ไหนเรียนได้ตามใจตน

พระสถิตย์เสวยสวรรค์พิมานมาศ
พสกไทยแซ่ซร้องสดุดี

น้อมอัญเชิญพระบารมีทรงป้องปก
ขอเดชะบารเมศร์พระจักรา

พร้อมด้วยองค์พระอัครเรศ
“สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี”

ขอ ธ ทรงพระเจริญจรัสโรจน์
ข้าพระพุทธเจ้าน้อมนบอภิวันทน์

ได้กำเนิดเกิดก่อวาสนา
เกิดมหาวิทยาลัยเพื่อปวงชน

ปริญญาได้สำเร็จทุกแห่งหน
เป็นสุขล้นเพราะพระองค์วงศ์จักรี

พระบำราศนิรทุกข์เป็นสุขศรี
ภูบดีสยามินทรราชา

ผองพสกนิกรทั่วแหล่งหล้า
“สุโขทัยธรรมราชา” ธิบดี

ขวัญพระเนตรองค์มิ่งมเหสี
บรมราชินีคู่พระทัยจอมราชันย์

เปรมปราโมชทิพย์สถานพิมานสวรรค์
อภินันทน์ถวายราชสดุดี

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ
ข้าพระพุทธเจ้า คณะกรรมการจัดงานพิธีเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติ
(นายเฉลิมศักดิ์ เย็นสำราญ ประพันธ์)

บทขับร้องประกอบการแสดงนาฏศิลป์ไทย เนื่องในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัยครบรอบ ๓๐ ปี

เฉลิมศักดิ์ เย็นสำราญ แต่งบท บรรจุเพลง *

ปี่พาทย์ทำเพลงคำหวาน
ร้องเพลงคำหวาน

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช แหล่งสร้างศาสตร์สานศิลป์แผ่นดินสยาม
ผลิตบัณฑิตคุณภาพเลื่องลือนาม ทั่วเขตคามได้เรียนรู้คู่ชีวี
กระจายโอกาสการศึกษาอย่างกว้างขวาง แม้นหนทางแดนกันดารทุกถิ่นที่
ทั้งเหนือใต้ออกตกล้วนโชคดี สร้างศักดิ์ศรีสถาบันอันเกรียงไกร

ปี่พาทย์รับ
ปี่พาทย์ทำเพลงสะสม

ร้องเพลงสะสม

วาระสามสิบปีเวียนบรรจบ ถ้วนคำรบโลกกล่าวนามขานไข
สถาบันดีเด่นด้านทางไกล ต่างภูมิใจร่วมเชิดชูสดุดี
ขอเดชะบารเมศร์พระปกเกล้า คุ้มครองชาว “มสธ.” วิบูลย์ศรี
ร่วมเฉลิมงานฉลองก้องวจี ขอจงมีสุขสวัสดิ์พิพัฒน์เทอญ

ปี่พาทย์ทำเพลงตระบองกัน – รัว

---

* ศศ.บ. (ภาษาไทย), ค.ม. (นิเทศการศึกษาและพัฒนาหลักสูตร) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นักวิชาการศึกษา 7 หัวหน้าฝ่ายตำรา สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

การแปรพระราชฐานและบทเพลงพระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้สร้างพระราชฐานเพื่อเป็นที่ประทับแรม ณ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และพระราชทานนามว่า "สวนไกลกังวล" ประกอบด้วยตำหนักต่างๆ อาทิ พระตำหนักเปี่ยมสุข พระตำหนักน้อย พระตำหนักปลุกเกษม ตำหนักเอิบเปรม ตำหนักเอมปรีดิ์ และศาลาเริง ในช่วงเวลาของการเสด็จประทับแรม ณ พระตำหนักเปี่ยมสุข สวนไกลกังวล นับเป็นช่วงเวลาที่พระองค์ทรงสำราญพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง ทรงโปรดการออกกำลังพระวรกายด้วยการทรงกีฬา เช่น เทนนิส กอล์ฟ และสควอช นอกจากนี้ ยังโปรดการทรงดนตรีมาแต่เดิมด้วย พระองค์ทรงตั้งวงดนตรีไทยส่วนพระองค์ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ประกอบด้วยเจ้านายและข้าราชบริพารที่ใกล้ชิดพระยุคลบาททั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ส่วนพระองค์เองทรงศึกษาดนตรีไทยจากหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดูรยชีวิน) และหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ทรงมีพระปรีชาสามารถเป็นที่ประจักษ์ทั้งการทรงเครื่องดนตรีและการพระราชนิพนธ์เพลงไทยเดิม ๓ เพลง คือ เพลงราตรีประดับดาว (เถา) เพลงเขมรละอออองค์ (เถา) และเพลงโหมโรงคลื่นกระทบฝั่ง ๓ ชั้น

เพลงราตรีประดับดาว (เถา)

เพลงราตรีประดับดาวเป็นเพลงไทยเดิมเพลงแรกที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ทำนองขึ้นจากเพลงมอญดูดาว ๒ ชั้นของเก่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ โดยทรงขยายทำนองเพลงเพื่อให้ครบถ้วนตามหน้าทับประเภทปรบไก่ อีกทั้งได้พระราชนิพนธ์บทขับร้องขึ้นด้วยในคราวเดียวกัน ทำนองของเพลงมีความหมายไปในทางชี้ชวนให้คู่รักชมเดือน ดาว ดอกไม้ และมีความจำเป็นที่จะต้องจากกันในเวลาอันใกล้นี้

เมื่อแรกทรงพระราชนิพนธ์เพลงนี้ขึ้นก็ยังมิได้ทรงตั้งชื่อ มีเจ้านายหลายพระองค์พร้อมทั้งผู้ที่ทรงคุ้นเคยหลายท่านทูลเกล้าฯ เสนอชื่อเพลงถวาย เช่น ดาวประดับฟ้า ดารารามัญ เป็นต้น ในระหว่างที่ยังมิได้ทรงเลือกชื่อเพลง วงมโหรีหลวงซึ่งได้รับพระราชทานต่อเพลงนี้ ก็นำออกกระจายเสียงที่สถานี ๑๑ พี.เจ. ณ ศาลาแดง ประกาศชื่อเพลงว่า "ราตรีประดับดาว" อันเป็นชื่อที่พระองค์ทรงคิดขึ้นเอง จึงเรียกชื่อเพลงนี้ว่า "เพลงราตรีประดับดาว" นับแต่นั้นมา

บทพระราชนิพนธ์เพลงราตรีประดับดาว (เถา)

๓ ชั้น

วันนี้ แสนสุดยินดี พระจันทร์วันเพ็ญ
ขอเชิญสายใจ เจ้าไปนั่งเล่น ลมพัดเย็นเย็น หอมกลิ่นมาลี
หอมดอกราตรี แม้ไม่สดสี หอมดีน่าดม
เหมือนงามน้ำใจ แม้ไม่ขำคม กิริยาน่าชม สมใจจริงเอย
ชมแต่ดวงเดือน ที่ไหนจะเหมือน ได้ชมหน้าน้อง
พี่อยู่แดเดียว เปลี่ยวใจหม่นหมอง เจ้าอย่าขุ่นข้อง จงได้เมตตา
หอมดอกชำมะนาด กลิ่นไม่ฉุดฉาด แต่หอมยวนใจ
เหมือนน้ำใจดี ปรานีปราศรัย ผูกจิตสนิทได้ ให้รักจริงเอย

๒ ชั้น

ขอเชิญเจ้าฟังเพลงวังเวงใจ เพลงของท่านแต่งใหม่ในวังหลวง
หอมดอกแก้วยามเย็น ไม่เห็นใจพี่เสียเลยเอย
ดวงจันทร์หลั่นลดเกือบหมดดวง โอ้หนาวทรวงยอดชีวาไม่ปรานี
หอมมะลิกลีบซ้อน อ้อนวอนเจ้าไม่ฟังเอย

ชั้นเดียว

จวนจะรุ่งแล้วนะเจ้าพี่ขอลา แสงทองส่องฟ้าสง่าศรี
หอมดอกกระดังงา ชิชะช่างน่าเจ็บใจจริงเอย
หมู่ภมรร่อนหาช่อมาลี แต่ตัวพี่จำจากพรากไปไกล
หอมดอกจำปี นี่แน่ะพรุ่งนี้จะกลับมาเอยฯ

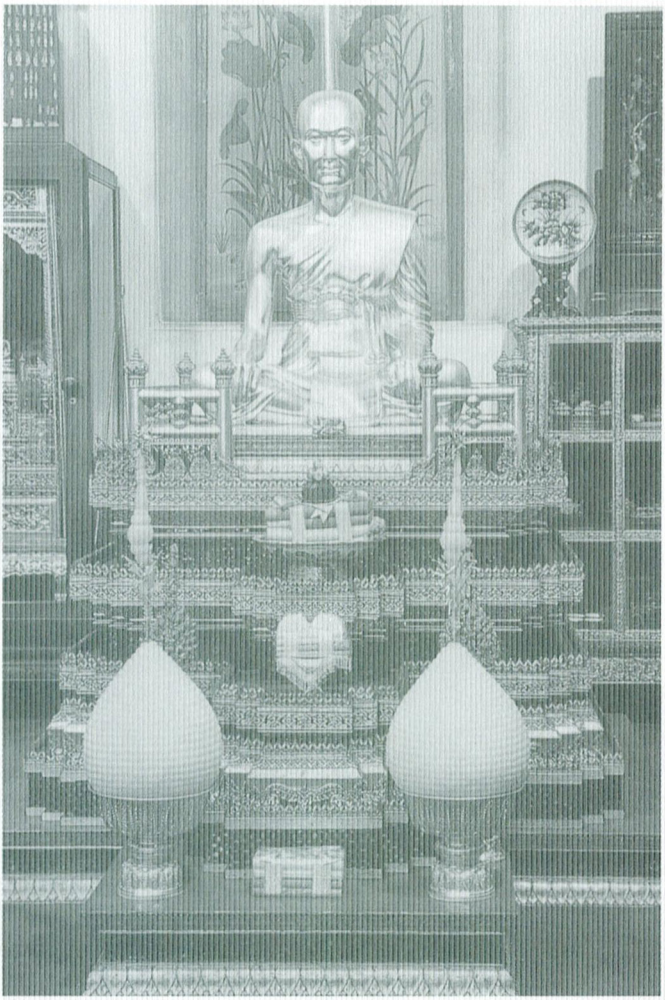

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ลำดับที่ ๑
สมเด็จพระสังฆราช ลำดับที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร รูปที่ ๒

“ปชาธิโป”

พระภิกษุพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระผนวชเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๖๐

“ภูมิพโลภิกขุ”
พระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
ทรงพระผนวชเมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙

อนุโมทนา

การเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ได้สืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย จนปัจจุบันก็ยังคงรักษาประเพณีนี้ไว้เป็นอย่างดี เพราะการเทศน์มหาชาติสอนให้รู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ คิดถึงประโยชน์สุขส่วนรวมเป็นที่ตั้ง สอนให้รู้จักการให้อภัย ให้รู้รักสามัคคี คุณธรรมเหล่านี้ซึมซับจากการฟังเทศน์มหาชาติ จึงทำให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการกุศล เป็นสังคมที่มีกระแสแห่งความเมตตา เป็นสังคมที่มีศรัทธาต่อการบำเพ็ญบุญ ดังจะเห็นได้จากการจัดงานพิธีเทศน์มหาชาติที่มีทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ต้องใช้พลังแห่งความสามัคคีจึงจะประสบผลสำเร็จดังเช่นที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชได้จัดงานพิธีเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัยครบรอบ ๓๐ ปี วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๕๑

อาตมารู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่ง ในการที่มหาวิทยาลัยในฐานะสถาบันการศึกษาได้เล็งเห็นความสำคัญในการสืบทอดวรรณกรรมชั้นสูงทางพระพุทธศาสนาโดยการจัดพิธีเทศน์มหาชาติที่มีทั้งสาระความรู้ทางวิชาการ ศาสนพิธี ตลอดจนศิลปวัฒนธรรม เป็นการจัดงานที่ให้ความรู้ที่เปี่ยมไปด้วยคุณค่าอย่างมากมายแก่สังคม ควรสำหรับผู้มีโอกาสร่วมงานจะได้เก็บเกี่ยวประสบการณ์นั้นไว้เป็นความรู้ประดับตน จึงเป็นสิ่งที่น่าอนุโมทนาและน่าสรรเสริญเป็นอย่างยิ่ง

ขออำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและกุศลเจตนาที่ทุกท่านตั้งใจ เต็มใจและภูมิใจที่ได้มีส่วนช่วยจัดงานในครั้งนี้ จงดลบันดาลให้ท่านทั้งหลายประสบความสุข ความเจริญ คิดประสงค์สิ่งใดจงสำเร็จสมดังความปรารถนาทุกประการ

(พระครูวินัยธรมานพ กันตสีโล)
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร
ที่ปรึกษาฝ่ายสงฆ์
คณะกรรมการจัดงานพิธีเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติ

อนุโมทนา

การจัดงานพิธีเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชเนื่องในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัยครบรอบ ๓๐ ปี ถือได้ว่าเป็นการประกอบบุญกุศลครั้งใหญ่ร่วมกันเป็นการบุญบริสุทธิ์ที่แสดงความสมานสามัคคีของทั้งผู้จัดและผู้มาร่วมงาน ด้วยการนำมหาเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ มาเล่าขานในท่วงทำนองการแหล่ประกอบการเทศน์ที่ให้ทั้งความรู้ ความเพลิดเพลินทั้งยังสอดแทรกการสอนคติธรรมอันดีงามอย่างต่อเนื่อง ผู้ที่ได้รับฟังเทศน์มหาชาติย่อมได้รับการปลูกฝังคุณธรรมอันประเสริฐ เพราะคนส่วนใหญ่ที่ได้รับฟังเทศน์มหาชาติแล้วมักเกิดอุปนิสัยโน้มเอียงตามจรรยาวัตรปฏิบัติของพระเวสสันดร อีกทั้งยังเชื่อว่าสังคมไทยสงบร่มเย็นได้มาจนทุกวันนี้ก็เพราะการฟังเทศน์มหาชาติแล้วสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในการดำเนินชีวิต

ผมรู้สึกชื่นชมยินดีในความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชในการเปิดโอกาสให้คนในสังคมได้เรียนรู้ร่วมกัน ส่งเสริมให้ร่วมกันสร้างคุณงามความดี เป็น “พุทธบูชา” อันเป็นการแสดงกตัญญุตาต่อพระพุทธศาสนา ทั้งยังหล่อหลอมอัธยาศัยไมตรีของคนในสังคมให้เกิดการเสียสละช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน อันจะนำพาสังคมและประเทศชาติไปสู่ความสงบสุขได้อย่างยั่งยืน และขออนุโมทนาในกุศลเจตนาที่ท่านทั้งหลายได้ร่วมกันประกอบบุญในครั้งนี้ จงเป็นพลวปัจจัยเกื้อหนุนให้ทุกท่านประสบความสุข ความเจริญสมปรารถนาในสิ่งที่ชอบทุกประการ

(ศาสตราจารย์ ดร. วิจิตร ศรีสอ้าน)
ที่ปรึกษาฝ่ายฆราวาส
คณะกรรมการจัดงานพิธีเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติ

คำนำ

การจัดพิธีเทศน์มหาชาติในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้บริการความรู้ภาคปฏิบัติด้านศาสนพิธีที่ปรากฏในประเพณีสำคัญทางพระพุทธศาสนาแก่สังคม และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับมหาเวสสันดรชาดกอันเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา รวมทั้งอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย โดยการจัดโครงการเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัยครบรอบ ๓๐ ปี ขึ้น ระหว่างวันที่ ๑๐-๑๑ กันยายน ๒๕๕๑ ณ ห้องพระปกเกล้า อาคารอเนกนิทัศน์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลอันเป็นวันครบ ๑๑๕ ปีแห่งวันพระบรมราชสมภพในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในวันเสาร์ที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๑ นับเป็นมงคลวารที่ปวงชนชาวไทยจะได้พร้อมใจกันน้อมเกล้า ฯ รำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณเปี่ยมล้นที่ทรงมีต่อพสกนิกรชาวไทยด้วยเหตุที่ว่าระบอบประชาธิปไตยก็ดี พระมหากรุณาธิคุณที่ทรงเสียสละนานาประการเพื่อความร่มเย็นของอาณาประชาราษฎร์ก็ดี ตลอดจนสาธารณูปโภค และพระราชกรณียกิจทั้งปวงที่ทรงประกอบในช่วงระยะเวลาที่ทรงอยู่ในราชสมบัติก็ดี ล้วนแต่ได้สืบทอดมาเป็นคุณประโยชน์ในการดำรงชีวิต ธำรงรักษาชาติบ้านเมืองและความเป็นไทยทั้งสิ้น

คณะกรรมการจัดงานพิธีเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติได้อาราธนาพระธรรมกถึกผู้มีความรู้ความสามารถในการเทศน์มหาชาติมาเป็นองค์แสดงธรรมในแต่ละกัณฑ์ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย ตลอดจนพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปร่วมเป็นเจ้าภาพกัณฑ์เทศน์ และฟังเทศน์มหาชาติ เพื่อน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมอุทิศถวายเป็นพระราชกุศล แด่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี

การจัดงานพิธีเทศน์มหาชาติในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี อันเนื่องมาจากได้รับความเมตตาจากพระธรรมกิตติวงศ์ พระเทพภาวนาวิกรม ที่ได้ให้ข้อคิด

คำแนะนำการดำเนินงาน โดยเฉพาะการให้คำปรึกษาที่สำคัญยิ่งจาก พระครูวินัยธรมานพ กันตสีโล จึงขอกราบนมัสการในความเมตตามาด้วยความเคารพเป็นอย่างสูง อีกทั้งได้รับคำแนะนำอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งจากศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสอ้าน จนงานบรรลุผลตามเจตนารมณ์ทุกประการจึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ นอกจากนี้ ขอขอบคุณหน่วยงานต่างๆ ตลอดจนบุคลากรของมหาวิทยาลัยทุกท่านที่ได้มีส่วนช่วยให้งานบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ และขอขอบพระคุณพิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการนำนิทรรศการหัวข้อ “ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในสยามหนึ่งเดียว รัชกาลที่ ๗ เสด็จฯ เลียบมณฑลฝ่ายเหลือและมณฑลพายัพ พ.ศ. ๒๔๖๙” พร้อมวิทยากรมาให้ความรู้อันมีคุณค่ายิ่งแก่ผู้เข้าร่วมงานในครั้งนี้

คณะกรรมการ หวังว่า ผู้เข้าร่วมงานทุกท่านจะได้รับความรู้พร้อมทั้งสุนทรียรสอย่างเต็มเปี่ยมจากการฟังเทศน์มหาชาติในครั้งนี้ และสามารถนำคติธรรมไปเป็นแนวทางประพฤติ ปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิต เชื่อว่าจะช่วยพยุงสังคมให้มีความสงบสุขร่มเย็นและสมัครสมานสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน อันจะนำพาประเทศไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้ และขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมในการสืบทอดพระพุทธศาสนา ธำรงรักษาศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของไทยและขอ ผลบุญที่ทุกท่านได้ร่วมแรงกาย แรงใจ แรงศัทธาในการจัดงานและเข้าร่วมงานในครั้งนี้ จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้ทุกท่านปราศจากทุกข์โศกโรคภัยอุปัทวอันตรายต่างๆ และขอให้เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ สมบูรณ์ด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ สุขให้มีชีวิตเจริญก้าวหน้าปรารถนาสิ่งใดอันเป็นไปโดยชอบ ประกอบด้วยธรรม ขอให้สำเร็จสมปรารถนาทุกประการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุจินต์ วิศวธีรานนท์)
รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
ประธานคณะกรรมการจัดงานพิธีเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติ

กำหนดการ

เทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัยครบรอบ ๓๐ ปี ๕ กันยายน ๒๕๕๑

วันที่ ๑๐ – ๑๑ กันยายน ๒๕๕๑ ระหว่างเวลา ๐๖.๐๐ – ๑๗.๐๐ น.
ณ ห้องพระปกเกล้า อาคารอเนกนิทัศน์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

กำหนดการถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี

วันพุธที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๕๑

เวลา ๐๖.๐๐ น. ผู้เข้าร่วมพิธีพร้อมกัน ณ ห้องพระปกเกล้า อาคารอเนกนิทัศน์

เวลา ๐๖.๓๐ น. ถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐ รูป

เวลา ๐๗.๐๐ น.
- ประธานในพิธี (ศาสตราจารย์ ดร. วิจิตร ศรีสอ้าน) เดินทางถึงบริเวณพิธี
- ประธานจุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย
- เจ้าหน้าที่อาราธนาศีล
- ประธานสงฆ์ให้ศีล
- ทอดผ้าไตรอุทิศถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี
- พระสงฆ์สดับปกรณ์
- เจ้าหน้าที่อาราธนาพระปริตร
- พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์

กำหนดการถวายราชสักการะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพิธีเปิดงานเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติ

เวลา ๐๘.๐๐ น. - ประธานในพิธี (อธิการบดี) เดินทางถึงบริเวณพิธี
- ประธานจุดธูป เทียนบูชาพระรัตนตรัย
- ถวายเครื่องราชสักการะ
- เปิดกรวยสักการะหน้าพระบรมฉายาลักษณ์
- ประธานคณะกรรมการจัดงานพิธีเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติ กล่าวรายงาน
- ประธานกล่าวเปิดงาน
- พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา
- ประธานถวายเครื่องไทยธรรม
- กรวดน้ำ รับพร เป็นเสร็จพิธี

เวลา ๐๘.๔๕ น. การขับร้องและบรรเลงเฉลิมพระเกียรติ เพลง “ราตรีประดับดาว” พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

เวลา ๐๙.๑๕ น. การแสดงนาฏศิลป์ไทยเนื่องในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัย ครบรอบ ๓๐ ปี

กำหนดการเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติ

วันพุธที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๕๑

เวลา ๐๙.๓๐ น. เทศน์กัณฑ์ทศพร ๑๙ พระคาถา
โดย พระราชธรรมวาที
วัดประยุรวงศาวาส วรวิหาร กรุงเทพมหานคร

เจ้าภาพประจำกัณฑ์ สมาคมสุโขทัยธรรมาธิราช
รองศาสตราจารย์ ดร. พาณี สีตะกลิน
พันเอกสุรัต แสงสว่าง

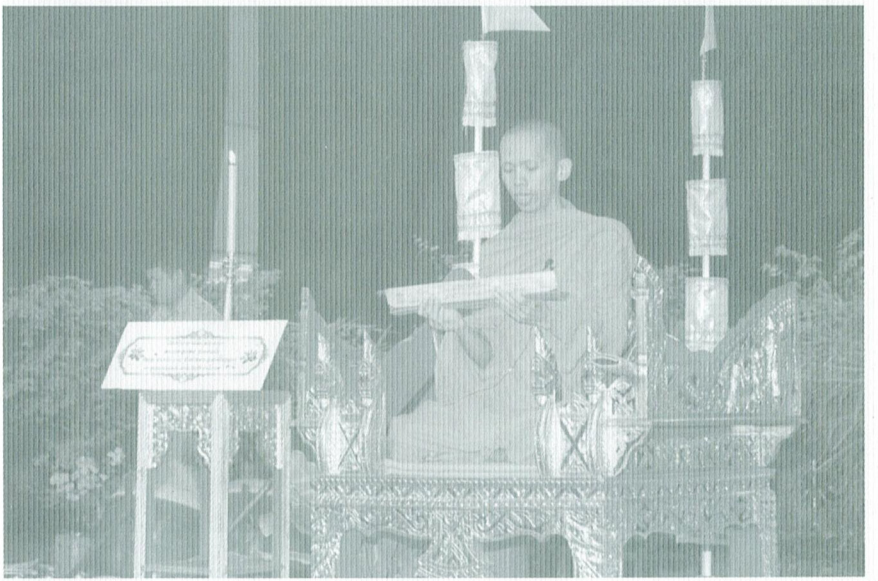

เวลา ๑๐.๓๐ น. เทศน์กัณฑ์หิมพานต์ ๑๓๔ พระคาถา
โดย พระมหาจารุวัฒน์ จรณธมฺโม
วัดบางรักใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

เจ้าภาพประจำกัณฑ์ คุณแม่สุขจิตต์ วัธนสุนทร
รองศาสตราจารย์ ดร. กาญจนา วัธนสุนทร

เวลา ๑๒.๓๐ น. เทศน์กัณฑ์ทานกัณฑ์ ๒๐๙ พระคาถา
โดย พระมหาเฉลิม อุทโย
วัดชิโนรสาราม วรวิหาร กรุงเทพมหานคร

เจ้าภาพประจำกัณฑ์ คุณพ่อติ้งชั้ง แซ่โค้ว และลูกๆ

เวลา ๑๓.๓๐ น. เทศน์กัณฑ์วนปเวศน์ ๕๗ พระคาถา
โดย พระครูกัลยาสิทธิวัฒน์
วัดราชสิทธาราม ราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

เจ้าภาพประจำกัณฑ์ คุณนิดดา หงษ์วิวัฒน์
(กรรมการผู้จัดการ บริษัท สำนักพิมพ์แสงแดด จำกัด)

เวลา ๑๔.๓๐ น. เทศน์กัณฑ์ชูชก ๗๙ พระคาถา
โดย พระครูวินัยธร มานพ กันตสีโล
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร
กรุงเทพมหานคร

เจ้าภาพประจำกัณฑ์ สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
คุณแม่อรนุช โพธิสุข

เวลา ๑๕.๓๐ น. เทศน์กัณฑ์จุลพน ๓๕ พระคาถา
โดย พระมหาสม สุทธิปภาโส
วัดหลักสี่ กรุงเทพมหานคร
เจ้าภาพประจำกัณฑ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
บริษัท กสท. โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน)

วันพฤหัสบดีที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๕๑

เวลา ๐๘.๐๐ น. เทศน์กัณฑ์มหาพน ๘๐ พระคาถา
โดย พระครูวิภัชอรรถวาที
วัดเสมียนนารี กรุงเทพมหานคร

เจ้าภาพประจำกัณฑ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มยุรี ศุภวิบูลย์

เวลา ๐๙.๐๐ น. เทศน์กัณฑ์กุมาร ๑๐๑ พระคาถา
โดย พระมหาจารุวัฒน์ จรณธมฺโม
วัดบางรักใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

เจ้าภาพประจำกัณฑ์ คุณแม่ประยูร เพ็ชรสีม่วง

เวลา ๑๐.๐๐ น. เทศน์กัณฑ์มัทรี ๙๐ พระคาถา
โดย พระราชวิสุทธิดิลก
วัดสามพระยา วรวิหาร กรุงเทพมหานคร
เจ้าภาพประจำกัณฑ์ ฝ่ายทะเบียนนักศึกษา สำนักทะเบียนและวัดผล
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

เวลา ๑๒.๐๐ น. เทศน์กัณฑ์สักกบรรพ ๔๓ พระคาถา
โดย พระมหาสิน ฐิตเมโธ
วัดหลักสี่ กรุงเทพมหานคร
เจ้าภาพประจำกัณฑ์ สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

เวลา ๑๓.๐๐ น. เทศน์กัณฑ์มหาราช ๖๙ พระคาถา
โดย พระครูวินัยธร มานพ กันตสีโล
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร
กรุงเทพมหานคร

เจ้าภาพประจำกัณฑ์ คณะละครหลวงในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
รองศาสตราจารย์ ดร.ลัดดาวัลย์ เพชรโรจน์
รองศาสตราจารย์ ดร.พรทิพย์ ดีสมโชค
รองศาสตราจารย์จันทนา ทองประยูร

เวลา ๑๔.๐๐ น. เทศน์กัณฑ์ฉกษัตริย์ ๓๖ พระคาถา
โดย พระมหาสม สุทธิปภาโส
วัดหลักสี่ กรุงเทพมหานคร

เจ้าภาพประจำกัณฑ์ บุคลากรสำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
คุณพ่อเมือง คุณแม่หมากดิบ กลิ่นจันทร์

เวลา ๑๕.๐๐ น. เทศน์กัณฑ์นครกัณฑ์ ๔๘ พระคาถา
โดย พระครูธรรมรุจิ
วัดสุวรรณาราม ราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร
เจ้าภาพประจำกัณฑ์ พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ องคมนตรี

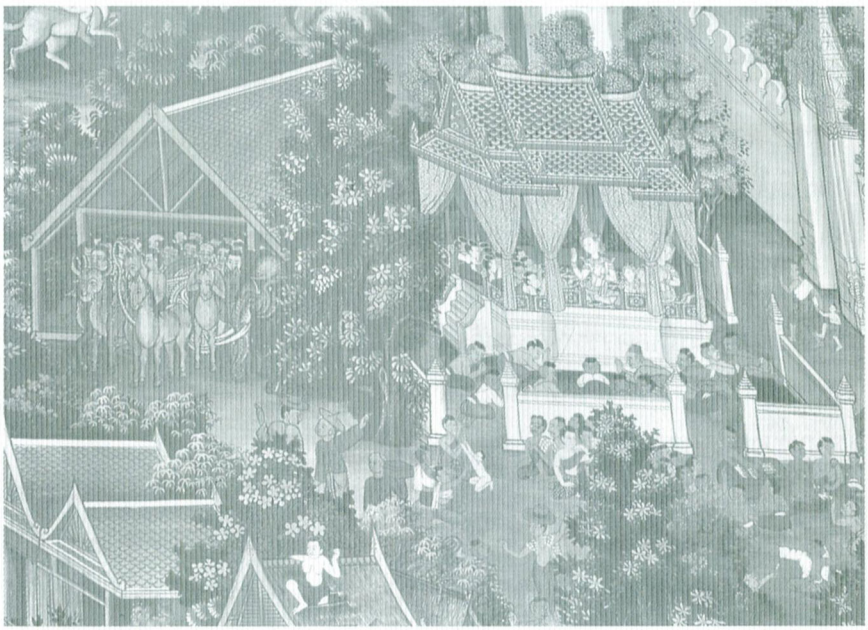

เอกสารประกอบการฟังเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
เนื่องในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัยครบรอบ ๓๐ ปี
๕ กันยายน ๒๕๕๑

วันที่ ๑๐ – ๑๑ กันยายน ๒๕๕๑
ระหว่างเวลา ๐๖.๐๐ – ๑๗.๐๐ น.
ณ ห้องพระปกเกล้า อาคารอเนกนิทัศน์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

บทนำ

เอกสารประกอบการฟังเทศน์มหาชาติเล่มนี้จัดทำขึ้นเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ ตามความในมหาเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งจะทำให้มีความเข้าใจในการฟังเทศน์มหาชาติมากยิ่งขึ้น ทั้งยังได้ข้อคิดจากเรื่องราวมหาชาติชาดกซึ่งพระธรรมกถึกได้สอดแทรกการสอนคติธรรมประจำกัณฑ์อย่างต่อเนื่อง โดยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน อีกทั้งเป็นการสืบทอดวรรณกรรมอันสำคัญยิ่งทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนเป็นการสร้างความตระหนักในคุณค่าของการเทศน์มหาชาติในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ

สาระในเล่มประกอบด้วยประเพณีการเทศน์มหาชาติ การบรรเลงปี่พาทย์ประกอบพิธีเทศน์มหาชาติ คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีเทศน์มหาชาติ การเทศน์มหาชาติ และเนื้อเรื่องมหาเวสสันดรชาดก สาระต่างๆ ในเล่มง่ายต่อการทำความเข้าใจ และผู้สนใจใฝ่รู้ยังสามารถสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติมได้อย่างต่อเนื่องจากเอกสารทางวิชาการที่ปรากฏในบรรณานุกรมท้ายเล่ม

ฝ่ายตำรา สำนักวิชาการ ขอกราบมนัสการในความเมตตาของพระครูวินัยธร มานพ กันตสีโล ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร ที่ได้กรุณาถ่ายทอดสาระความรู้อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในครั้งนี้ และขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ธิดา โมสิกรัตน์ ที่ได้กรุณาสรุปข้อคิดประจำกัณฑ์ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ และหวังว่าเอกสารประกอบการฟังเทศน์มหาชาติเล่มนี้ จะเป็นเอกสารที่อำนวยประโยชน์แก่ผู้ที่ร่วมประกอบมหากุศลทุกท่านในครั้งนี้ตามสมควร

ฝ่ายตำรา สำนักวิชาการ

สารบัญ

หน้า

บทนำ.....๓๒
สารบัญ.....๓๓
ประเพณีการเทศน์มหาชาติ.....๓๕
การบรรเลงปี่พาทย์ประกอบพิธีเทศน์มหาชาติ.....๔๕
คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีเทศน์มหาชาติ.....๖๑
เนื้อเรื่องมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดก
กัณฑ์ที่ ๑ กัณฑ์ทศพร.....๖๕
กัณฑ์ที่ ๒ กัณฑ์หิมพานต์.....๖๙
กัณฑ์ที่ ๓ กัณฑ์ทานกัณฑ์.....๗๓
กัณฑ์ที่ ๔ กัณฑ์วนปเวศน์.....๗๖
กัณฑ์ที่ ๕ กัณฑ์ชูชก.....๘๐
กัณฑ์ที่ ๖ กัณฑ์จุลพน.....๘๔
กัณฑ์ที่ ๗ กัณฑ์มหาพน.....๘๗
กัณฑ์ที่ ๘ กัณฑ์กุมาร.....๙๐
กัณฑ์ที่ ๙ กัณฑ์มัทรี.....๙๔
กัณฑ์ที่ ๑๐ กัณฑ์สักกบรรพ.....๙๗
กัณฑ์ที่ ๑๑ กัณฑ์มหาราช.....๑๐๐
กัณฑ์ที่ ๑๒ กัณฑ์ฉกษัตริย์.....๑๐๔
กัณฑ์ที่ ๑๓ กัณฑ์นครกัณฑ์.....๑๐๗
บรรณานุกรม.....๑๑๑

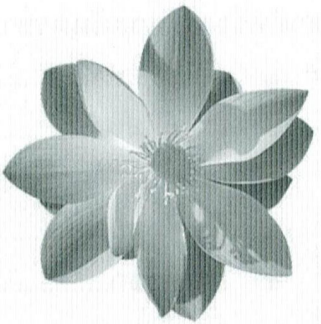

ประเพณีการเทศน์มหาชาติ

*เฉลิมศักดิ์ เย็นสำราญ**

การเทศน์มหาชาติ เป็นประเพณีที่มีมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย ดังปรากฏในศิลาจารึกวัดนครชุม หลักที่ ๓ สมัยพระเจ้าลิไทย พุทธศักราช ๑๙๐๐ ความว่า ***".....อันว่าพระไตรปิฎกนี้จักหายและหาคนรู้จักแท้แลมิได้เลย ยังมีคนรู้คั่นสเล็กสน้อยไซร้ธรรมเทศนา อันเป็นต้นว่าพระมหาชาติ หาคนสวดแลมิได้เลย....."*** ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาปรากฏเมื่อครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงประชุมนักปราชญ์ ราชบัณฑิตแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นไว้ จนเป็นบ่อเกิดมหาชาติสำนวนต่างๆ เช่น กาพย์มหาชาติ ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยพระเจ้าทรงธรรม มหาชาติกลอนเทศน์ มหาเวสสันดรชาดก ฯ จนเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาปรากฏว่า ต้นฉบับมหาชาติคำหลวงได้สูญหายไป ๖ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์หิมพานต์ ทานกัณฑ์ จุลพน มัทรี สักกบรรพ และฉกษัตริย์ จนกระทั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตเพื่อร่วมกันแต่งกัณฑ์ที่สูญหายไปขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๘ เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาและอนุรักษ์วรรณกรรมครั้งสำคัญ เป็นเหตุให้มีหนังสือมหาชาติคำหลวงครบสมบูรณ์มาจนทุกวันนี้

---

* ศศ.บ. (ภาษาไทย), ค.ม. (นิเทศการศึกษาและพัฒนาหลักสูตร) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นักวิชาการศึกษา 7 หัวหน้าฝ่ายตำรา สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ประเพณีการเทศน์มหาชาติที่จัดกันเป็นการใหญ่และเป็นประจำที่ปรากฏเป็นหลักฐานมาตั้งแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดขึ้นถึง ๒ ครั้ง โดยทรงเกณฑ์ให้พระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนข้าราชสำนักจัดทำกระจาดใหญ่เพื่อบูชากัณฑ์เทศน์ และถือเป็นพระราชประเพณีบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นประจำทุกปีในรัชกาลต่อๆ มา แม้แต่ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงกล่าวไว้ว่า ***"....การพระราชกุศลเทศนามหาชาติถือว่าเป็นเทศนาสำหรับแผ่นดิน....."*** แสดงว่าพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในการทะนุบำรุงสืบทอดพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง

ประเพณีการเทศน์มหาชาตินิยมจัดให้มีขึ้นหลังประเพณีทอดกฐินตั้งแต่เดือน ๑๐ เป็นต้นไป เนื่องจากพืชพันธุ์ธัญญาหารกำลังเจริญงอกงามเป็นช่วงพักงานเตรียมการเก็บเกี่ยว อุบาสก อุบาสิกาที่รับเป็นเจ้าภาพกัณฑ์เทศน์ก็จะจัดเครื่องบูชากัณฑ์เทศน์อย่างวิจิตร เป็นโอกาสที่จะอวดฝีมือการประดับตกแต่งเครื่องบูชาดอกไม้สด เทียน ธูปสำหรับถวายบูชากัณฑ์เทศน์และพระสงฆ์อย่างเต็มที่ ส่วนการตกแต่งสถานที่จะนิยมนำกิ่งไม้มาประดับทำเป็นซุ้มประตูป่า สมมติว่าเป็นประตูทางเข้าเขาวงกต ซุ้มนี้จะประดับด้วยต้นกล้วย ต้นอ้อย และกิ่งไม้อื่นๆ นอกจากนี้ ยังมีการประดับราชวัติ ฉัตร ธง สมมติว่าเป็นขบวนของพระเจ้าสีพี พระนางผุสดี และสองกุมารตอนเสด็จมารับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับบ้านเมือง ในสมัยโบราณจะผูกโยงสายสิญจน์จากพระพุทธรูปแล้วนำไปขึงกับราชวัติ ฉัตร ธง เพื่อกั้นเขตมณฑลพิธีให้มีความศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งมีการตามประทีปโคมไฟในยามค่ำคืนอีกด้วย

นอกจากนี้ การจัดเตรียมธูปเทียนคาถาพันเพื่อให้ผู้ร่วมพิธีช่วยกันจุดบูชากัณฑ์เทศน์เป็นการเพิ่มศรัทธาที่น้อมนำไปสู่บุญกุศลร่วมกัน สำหรับขันสาครที่ใช้ปักเทียนบูชาประจำกัณฑ์ใส่น้ำสะอาดเต็มขันตั้งไว้ในพิธีเทศน์มหาชาติ ถือกันว่าเป็นน้ำพระพุทธมนต์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่ง เชื่อว่าสามารถชำระและปัดเป่าสิ่งอัปมงคลทั้งปวงให้หายไปได้ ธงช่อธงชัยที่ติดประดับไว้ตามธรรมาสน์เทศน์และตามเสารอบๆ บริเวณธรรมาสน์ ตลอดจนต้นกล้วยต้นอ้อย ที่จัดให้มีในพิธีเทศน์มหาชาติ ก็เชื่อกันว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ เพราะเมื่อจบการเทศน์มหาชาติและพระคาถาพันแล้ว ก็จะแบ่งปันกันคนละเล็กละน้อยนำไปใช้ในพิธี “เรียกขวัญข้าว” ที่บริเวณทุ่งนา คือให้จัดอ้อย ข้าว ผลไม้และขนมต่างๆ ใส่ในชะลอมเล็กๆ พร้อมธงสีต่างๆ นำไปไว้ที่ทุ่งนา ในระยะเดือนที่ข้าวกำลังตั้งท้อง จึงนิยมเรียกว่า “ทำขวัญข้าว” โดยเชื่อกันว่าการเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีที่เป็นสิริมงคล จึงจัดให้มีขึ้นเป็นประจำทุกปี เป็นงานบุญที่ได้สร้างความสามัคคี ความรักใคร่กลมเกลียวในชุมชน สอนให้คนรู้จักการเกื้อกูล แบ่งปัน จะเห็นได้หลังงานเสร็จสิ้นลง ใครต้องการอะไรก็สามารถนำติดตัวกลับไปได้ เป็นการทำทานร่วมกัน ทั้งยังเป็นการสะสมบุญอันเป็นต้นทุนในการดำเนินชีวิตที่เกิดจากการฟังเทศน์

“เทศน์” เป็นการแสดงพระธรรมที่ใช้สั่งสอนในพุทธศาสนา ถ้อยคำที่ใช้แสดงเรียกว่า “ธรรมกถา” สำหรับพระสงฆ์ผู้แสดงธรรมเรียกว่า “พระธรรมกถึก” พระสงฆ์ผู้แสดงธรรมนั่งบนธรรมาสน์เท่านั้นจึงจะเรียกว่าการเทศน์ หากไม่มีธรรมาสน์ จะเรียกอย่างอื่น เช่น บรรยายธรรม สนทนาธรรม เป็นต้น

การเทศน์ ทำได้ ๒ วิธีการ ได้แก่ บุคลาธิษฐาน หมายถึง การเทศน์ที่ยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมมาเป็นหลักในการอธิบาย เช่น เปรียบกิเลสเหมือนพญามาร ส่วนธรรมาธิษฐาน หมายถึง การเทศน์ที่ยกธรรมะหรือ

สิ่งที่เป็นนามธรรมมาเป็นหลักในการอธิบาย เช่น ความดีเป็นเกราะป้องกันตัว นอกจากนี้ การเทศน์ยังมีรูปแบบต่างๆ ที่เลือกนำมาใช้ในโอกาสต่างๆ คือ

๑. เทศน์แจง หมายถึง การเทศน์เพื่ออธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติ ความเป็นมาของการสังคายนาพระพุทธศาสนา

๒. เทศน์ธรรมวัตร หมายถึง ทำนองอ่านร่ายยาวในการแสดงธรรมที่มีลีลาเป็นเทศน์

๓. เทศน์ปุจฉาวิสัชนา หมายถึง การเทศน์ที่มีพระผู้แสดงธรรมตั้งแต่ ๒ รูปขึ้นไป มีลักษณะถาม ตอบ แลกเปลี่ยนประเด็นถามระหว่างการเทศน์

๔. เทศน์ยก หมายถึง การเทศน์แสดงธรรมโดยพระสงฆ์รูปเดียวตลอดงาน อาจจัดเป็น ๓ หรือ ๕ หรือ ๗ วันแล้วแต่เจ้าภาพ ซึ่งจะถวายเครื่องกัณฑ์เทศน์ในวันสุดท้าย

๕. เทศน์มหาชาติ หมายถึง การเทศน์เรื่องมหาเวสสันดรชาดก ที่มีการสอดแทรกทำนองเพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเพลิดเพลิน

๖. เทศน์แหล่ หมายถึง การเทศน์ที่ดำเนินทำนองประจำแต่ละกัณฑ์

ทำนอง หมายถึง เสียงที่เปล่งออกมามีเสียงสูงเสียงต่ำ หนัก-เบา เอื้อนเสียงสั้นเอื้อนเสียงยาวเปลี่ยนไปเปลี่ยนมาอยู่ตลอดเวลา การใช้เสียงลักษณะอย่างนี้จึงเรียกว่าทำนองแหล่ หมายถึง “แล นั่นแล นี้แล” เป็นคำที่ใช้เมื่อจบความ จบตอน หรือใช้เป็นคำลงท้ายของทุกกัณฑ์คำว่า แล นั่นแล นี้แล เมื่อพระเทศน์เป็นทำนองแหล่ เวลาจะจบคำว่าแลพระท่านเอื้อนเสียงยาวจึงกลายมาเป็นนั่นแหล่ คำว่าแหล่นี้ถ้านำไปไว้ข้างหน้าชื่อกัณฑ์เทศน์มหาชาติในแต่ละกัณฑ์ การเรียกชื่อและความหมายแหล่ก็จะเปลี่ยนไป เช่น

แหล่กัณฑ์ทศพร แหล่กัณฑ์หิมพานต์ แหล่กัณฑ์ทานกัณฑ์ แหล่กัณฑ์วนปเวศน์ แหล่กัณฑ์ชูชก แหล่กัณฑ์จุลพน แหล่กัณฑ์มหาพน แหล่กัณฑ์กุมาร แหล่กัณฑ์มัทรี แหล่กัณฑ์สักกบรรพ แหล่กัณฑ์มหาราช แหล่กัณฑ์ฉกษัตริย์ และแหล่กัณฑ์นครกัณฑ์ เมื่อเรียกรวมกันอย่างนี้ก็หมายความว่า พระนักเทศน์กำลังเทศน์กัณฑ์นั้นๆ อยู่

ทำนองแหล่ หมายถึง ทำนองหลวง ทำนองเดิน ทำนองขึ้น ที่มีอยู่ในเนื้อหาคัมภีร์เทศน์มหาชาติ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ๑,๐๐๐ พระคาถา

ทำนองหลวง หมายถึง เนื้อหาของแหล่ที่มีอยู่ในคัมภีร์เทศน์มหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ๑,๐๐๐ พระคาถา จึงเรียกว่าทำนองหลวง หรือทำนองประจำกัณฑ์ เป็นทำนองมาตรฐานหรือทำนองราชการ โบราณถือเป็นแบบฉบับของการเทศน์มหาชาติ เช่น ทำนองธรรมวัตร ทำนองเดิน ทำนองขึ้น ทำนองย้าย ทำนองคุดทะราดเหยียบกรวด ทำนองเต้น หรือทำนองคลื่นกระทบฝั่ง เป็นต้น

ทำนองราษฎร์ หมายถึง ทำนองแหล่ที่มีเนื้อหาอยู่นอกคัมภีร์ ไม่ว่าจะเป็นแหล่นอกเทียบเนื้อ ที่มีเนื้อความอยู่ในมหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ หรือแหล่นอกที่มีเนื้อความไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อความในมหาชาติเลย เช่น แหล่พรแหล่ลา ส่วนมากพระนักเทศน์จะใช้ทำนองประจำตัวแล้วแต่พระนักเทศน์รูปใดจะคิดขึ้น ไม่มีความแน่นอนตายตัวอยู่ที่ความถนัดของแต่ละรูปว่าชอบแบบไหน ทำนองแหล่พาใช้อยู่ในกัณฑ์มหาพนกัณฑ์เดียวเช่นพาชมนกชมไม้ ทำนองแหล่แกะ เช่น ทำนองแหล่แกะบายศรีในกัณฑ์มหาราช แหล่ชาดก แหล่นิทานชาดก แหล่นอกที่มีเนื้อความเกี่ยวกับพุทธประวัติ แหล่นิทานพื้นบ้าน และแหล่ที่มีเนื้อความอยู่ในวรรณคดีไทย ล้วนแต่เป็นแหล่แบบทำนองราษฎร์ทั้งสิ้น ที่พระนักเทศน์จะได้เลือกคัดจัดสรรมานำเสนอกับคนฟังตามความเหมาะสมของโอกาสและเวลาอันสมควร

แหล่ใน หมายถึง เนื้อหาของแหล่ที่มีอยู่ในคัมภีร์เทศน์มหาชาติ ความหมายเดียวกันกับทำนองหลวง และถือเป็นทำนองมาตรฐาน หรือทำนองราชการ โบราณถือเป็นแบบฉบับของการเทศน์มหาชาติ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ๑,๐๐๐ พระคาถา

แหล่นอก หมายถึง ทำนองแหล่ที่มีเนื้อหาอยู่นอกคัมภีร์ ความหมายเดียวกันกับทำนองราษฎร์ไม่ว่าจะเป็นแหล่นอกเทียบเนื้อ ที่มีเนื้อความอยู่ในมหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ หรือแหล่นอกที่มีเนื้อความไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อความในมหาชาติเลย เช่น แหล่พร แหล่พา แหล่ชาดก แหล่นิทานชาดก แหล่นอกที่มีเนื้อความเกี่ยวกับพุทธประวัติ แหล่นิทานพื้นบ้าน และแหล่ที่มีเนื้อความอยู่ในวรรณคดีไทย หรือแม้แต่แหล่ลาของพระนักเทศน์แต่ละรูปก็ล้วนแต่เป็นแหล่แบบทำนองราษฎร์ทั้งสิ้น ที่พระนักเทศน์จะได้เลือกคัดจัดสรรมานำเสนอกับคนฟังตามความเหมาะสมของโอกาสและเวลาอันสมควร

ทำนองเดิน หมายถึงทำนองที่ใช้บรรยายเนื้อความทั่วๆ ไป หรือบทนำเรื่องทั่วๆ ไป หรือที่เรียกว่าทำนองบทเกริ่น เวลาพระเทศน์ทำนองเดินจะใช้เสียงต่ำเน้นเสียงว่าช้าๆ ชัดๆ ใช้เสียงแบบธรรมดาๆ แต่จัดจังหวะของการว่าให้พอดีอย่าให้ช้าเกินไปอย่าให้เร็วเกินไป จนคนฟังฟังไม่ทัน ต้องว่าให้มีลีลาที่นิ่มนวล ไม่อ้อมแอ้มคลุมเครือ ว่าให้ชัดถ้อยชัดคำ จะทำให้คนฟังไม่ง่วงนอนฟังรู้เรื่องดี เวลาพระเทศน์ฟังเสียงดูแล้วมีความกระชับมีจังหวะเสมอต้นเสมอปลาย

ทำนองขึ้น หมายถึง ขณะพระกำลังเทศน์จะใช้เสียงที่มีระดับสูงกว่าทำนองเดินจะใช้เสียงเอื้อนที่ยาวกว่าเน้นเสียงมากกว่าและว่าช้ากว่าทำนองเดิน ทำนองขึ้นใช้ตอนตัวละครเจรจาโต้ตอบกัน เวลาแหล่มีเสียงหนักเสียงเบาให้เข้ากับบทบาทของตัวละคร

การว่าทำนองในการเทศน์จึงจัดเป็นทักษะความสามารถเฉพาะของพระนักเทศน์ที่ต้องศึกษาและปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยการสะสมทั้งประสบการณ์ตรงและประสบการณ์จากการฟังจนได้อัตลักษณ์เฉพาะของตนเองจนเป็นที่ยอมรับในวงการนักเทศน์อย่างกว้างขวางแพร่หลาย

การอาราธนาพระในการเทศน์มหาชาติจะเลือกเฉพาะพระนักเทศน์ที่มีทักษะความสามารถและความเชี่ยวชาญให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่องและวิธีการเทศน์ของแต่ละกัณฑ์ กล่าวคือ

กัณฑ์ทศพร มีวิธีการเทศน์แบบทำนองธรรมวัตร ใช้เสียงเนือยๆ ในการเทศน์ มักนิยมอาราธนาพระผู้ใหญ่โดยเฉพาะเจ้าอาวาสของวัดที่จัดงานเทศน์เป็นผู้เทศน์ เข้าลักษณะการต้อนรับญาติโยมผู้มาฟังเทศน์มหาชาติอีกทั้ง ถือเป็นการเปิดงานไปด้วย

กัณฑ์หิมพานต์และกัณฑ์ทานกัณฑ์ ทั้งสองกัณฑ์มีทำนองคล้ายกัน แต่กัณฑ์หิมพานต์จะกระด้างกว่าและไม่โอดครวญเท่ากัณฑ์ทานกัณฑ์ มักนิยมอาราธนาพระผู้ใหญ่เทศน์ ส่วนกัณฑ์ทานกัณฑ์จะต้องคัดเลือกพระผู้ใหญ่ที่มีความชำนาญในการเทศน์มาก เพราะในกัณฑ์นี้มีเสียงโอดครวญเพื่อสื่ออารมณ์ให้คนฟังเข้าใจ

กัณฑ์วนปเวศน์ มักเลือกพระหนุ่มหรือสามเณร เพราะเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นบทชมธรรมชาติ และยังมีตอนพบเจ้าชายเมืองเจตราษฎร์ด้วย

กัณฑ์ชูชก มักนิยมอาราธนาพระผู้ใหญ่ที่มีเสียงใหญ่ เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของชูชก ผู้ที่เทศน์กัณฑ์นี้ต้องมีความชำนาญในการเทศน์มาก เพราะท่วงทำนองมีลีลาและลูกเล่นมาก

กัณฑ์จุลพนและมหาพน จะเลือกอาราธนาพระผู้ใหญ่หรือพระหนุ่มก็ได้ เพราะถ้าเป็นพระผู้ใหญ่ก็จะสอดคล้องกับเรื่องที่มีชูชกเป็นตัวสำคัญ แต่ถ้าเป็นพระหนุ่มก็เหมาะสมเพราะเป็นการบรรยายความงามของธรรมชาติ

กัณฑ์กุมาร นิยมอาราธนาพระหนุ่มหรือถ้าได้สามเณรน้อยก็ยิ่งดี เพื่อเป็นตัวแทนของพระชาลีและพระกัณหา

กัณฑ์มัทรี นิยมอาราธนาพระหนุ่มที่มีเสียงเล็ก หรือสามารถจัดเสียงให้ออกเป็นเสียงคล้ายผู้หญิงได้เพื่อเป็นตัวแทนของพระนางมัทรี

ส่วนกัณฑ์สักกบรรพ มหาราช ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์ จะเป็นพระผู้ใหญ่หรือพระหนุ่มสามเณรก็ได้

รูปแบบการจัดเทศน์มหาชาติมีการจัดเป็นแบบแผนหรือลักษณะการจัดเทศน์ ๒ รูปแบบใหญ่ ๆ คือ การจัดเทศน์แบบเรียงกัณฑ์จะมีพระนักเทศน์ที่ชำนาญแต่ละกัณฑ์ขึ้นธรรมาสน์เทศน์กัณฑ์ละ ๑ รูป ตั้งแต่เช้าจรดเย็นจนจบ ๑๓ กัณฑ์ในวันเดียวซึ่งอาจต้องจัดตั้งแต่เช้าถึงกลางคืน บางครั้งอาจจัดเป็น ๒ วันก็ได้ สำหรับการจัดเทศน์แบบประยุกต์เป็นการเทศน์แบบย่อรวมเรื่องให้ครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ๑,๐๐๐ พระคาถา จะคัดเลือกเฉพาะแหล่ที่สำคัญเพื่อให้จบพอดีภายในเวลาที่กำหนด ซึ่งแบ่งออกเป็นการเทศน์ประยุกต์ ๒ ธรรมาสน์ ๓ ธรรมาสน์ ๖ ธรรมาสน์ และ ๑๓ ธรรมาสน์ และการเทศน์ประยุกต์แบบมีตัวแสดงประกอบ การเลือกรูปแบบในการจัดพิธีเทศน์มหาชาติจึงขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และระยะเวลาในการดำเนินงานในแต่ละครั้ง ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการอาราธนาพระธรรมกถึก เนื่องจากพระธรรมกถึกแต่ละรูปมีความชำนาญในการเทศน์ที่แตกต่างกัน จึงควรพิจารณาจากลักษณะเนื้อหาและน้ำเสียงในการเทศน์ของพระธรรมกถึกประกอบกันเมื่อองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ใช้ในการเทศน์มหาชาติ มีความเหมาะสมแล้ว การจัดงานพิธีเทศน์มหาชาติก็ถือว่าประสบผลสำเร็จไปขั้นหนึ่ง จนเมื่อมีพระธรรมกถึกมาเทศน์ จึงจะเรียกว่างานสมบูรณ์ครบถ้วน

ปัจจุบันประเพณีการเทศน์มหาชาติยังคงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อกันมา ทั้งประเพณีหลวงและประเพณีราษฎร์ ประเพณีการเทศน์มหาชาติจึงเป็นประเพณีที่มีทั้งธรรมะ ธรรมเนียมปฏิบัติและการบันเทิงอยู่ในท่วงทำนองการเทศน์ การฟังเทศน์มหาชาติจึงได้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลินในเวลาเดียวกัน โดยเฉพาะเป็นการปลูกฝังคุณธรรมความดีงามตามเนื้อหาของมหาเวสสันดรชาดก อันมีกระแสแห่งความเมตตา ความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และความไม่เห็นแก่ตัว ทั้งยังสอนให้ได้รู้จักความโอบอ้อมอารีซึ่งก่อให้เกิดความโน้มเอียงตามจรรยาปฏิบัติของพระเวสสันดร เป็นการปลูกฝังคุณธรรมอันบริสุทธิ์โดยแท้ หากพุทธศาสนิกชนสามารถนำไปเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิต เชื่อว่าจะช่วยพยุงสังคมให้มีความสงบสุขร่มเย็นและสมัครสมานสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน อันจะนำพาประเทศไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้

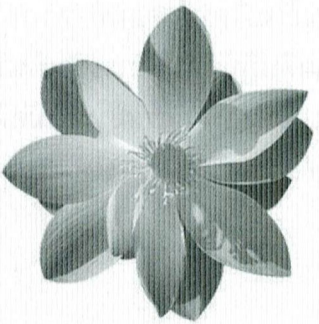

การบรรเลงปี่พาทย์ประกอบพิธีเทศน์มหาชาติ

*เฉลิมศักดิ์ เย็นสำราญ**

การบรรเลงดนตรีเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่นเดียวกับวัฒนธรรมอื่นๆ ของในแต่ละชุมชนที่ปฏิบัติกันเป็นวิถีแห่งการดำรงชีวิตในแต่ละสังคม โดยเฉพาะการนำวงดนตรีมาใช้บรรเลงประกอบพิธีการ และประกอบการแสดง ที่ปรากฏเป็นหลักฐานทางวิชาการมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย ดังความปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลักที่ ๑ ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๑๘ - ๒๐ กล่าวถึง ดนตรีไว้ดังนี้ *"ดบงคกลอง ด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ เสียงเลื่อน เสียงขับ ใครจักมักเล่นเล่น ใครจักมักหัวหัว ใครจักมักเลื่อนเลื่อน"* และในศิลาจารึกหลักที่ ๘ ศิลาจารึกเขาสุมนกูฏ กล่าวถึงดนตรีไว้ว่า *"....ด้วยเสียงอันสาธุการ บูชา อีกดุริยาพาทย์ พิณ ฆ้องกลอง เสียงดังสิ ดังดินจักถล่ม อั้นไซร้...."*

นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวถึงการนำดนตรีมาใช้เป็นเครื่องประโคมในงานบุญประเพณี ดังที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกหลักที่ ๖๒ ศิลาจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน จ.ศ. ๗๓๒ (พ.ศ. ๑๙๑๓) ตอนที่ ๓ บรรทัดที่ ๒๑-๓๐ กล่าวถึงดนตรีไว้ดังนี้ *"ให้ถือกระทงข้าวตอกดอกไม้ไต้เทียน ตีพาทย์ดังพิณฆ้องกลองปี่สรไน พิสเนญชัยทะเทียด กาหล แตรสังข์มาน กังสดาล มรทงค์*

---

* ศศ.บ. (ภาษาไทย), ค.ม. (นิเทศการศึกษาและพัฒนาหลักสูตร) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นักวิชาการศึกษา 7 หัวหน้าฝ่ายตำรา สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ดงเดือด เสียงเลิศเสียงก้อง อีกทั้งคนร้องโห่อื้อดาสะท้านทั่งทั้งนครหริภุญชัยแล" และในวรรณกรรมอยุธยาตอนต้น เรื่อง ลิลิตยวนพ่าย กล่าวถึงดนตรีว่า "พิณพาทย" ไว้ดังนี้

สยงสโพนพิณพาทยก้อง	กาหล
สยงสู่ศรีสารจยน	จ่นนแจ้ว
สยงคณคนคฤม	คฤโฆษ
สยงพวกพลกล้าแกล้ว	โห่หรรษ์ ฯ

นอกจากหลักฐานทางวิชาการดังกล่าว นายธนิต อยู่โพธิ์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ได้ให้ความหมายคำว่า "พาทย" คงหมายถึงประโคม บรรเลง หรือ ดีด สี ตี เป่า เช่นเดียวกันกับในจารึก หลักที่ ๑ ที่กล่าวว่า "ด้วยเสียงพาทย เสียงพิณ" แต่ในหลักที่ ๘ ระบุชัดว่า "ดูรพาท" ซึ่งในที่นี้คงหมายถึงประโคมหรือบรรเลง ดูริยะ คือเครื่องตีและเครื่องเป่า

จากหลักฐานดังกล่าว แสดงว่า ดนตรีเข้ามามีบทบาทโดยทำหน้าที่เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการสื่อสารระหว่างผู้คนในสังคม ดนตรีจึงเป็นภาษาสากลที่สื่อความหมายให้รับรู้ได้ระหว่างกลุ่มคนที่กำลังดำเนินกิจกรรมเดียวกัน เสียงดนตรีจึงมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการเร่งเร้าอารมณ์ผู้ที่ได้ยินได้ฟังให้เกิดความรู้สึกคล้อยตาม ดังที่ นายสงัด ภูเขาทอง กล่าวไว้ว่า *"คำว่า พาทย์ ที่กล่าวถึง คงหมายถึงการบรรเลงดนตรี แต่จะเป็นเครื่องอะไรบ้างนั้นไม่อาจกำหนดได้ ฉะนั้นเพลงหน้าพาทย์ที่นักดนตรีไทยได้กำหนดชื่อเอาไว้ คงหมายถึงเพลงชนิดหนึ่งที่ใช้บรรเลงเพื่อแสดงคารวะต่อผู้มีพระคุณ เช่น บิดา มารดา ครู อาจารย์ เป็นต้น"*

นอกจากนี้ นายมนตรี ตราโมท อดีตศิลปินแห่งชาติ สาขาดนตรีไทย พุทธศักราช ๒๕๒๘ และอดีตผู้เชี่ยวชาญด้านดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร ยังได้อธิบายเกี่ยวกับลักษณะของวงปี่พาทย์ที่ใช้บรรเลงประกอบในงานพิธี และพระราชพิธีต่างๆ ความว่า

> *"เครื่องดุริยดนตรีที่ใช้เป็นเครื่องประโคมในพระราชพิธี นั้น มีอยู่มากมายหลายอย่าง.....แต่ที่ใช้กันเป็นสามัญเกือบทั่วทุกงาน ก็ได้แก่ วงแตรสังข์ วงปี่พาทย์ และวงกลองแขก สำหรับวงแตรสังข์นั้น.....ใช้เฉพาะงานที่มีศักดิ์ อันสมควรจะใช้ได้ตามกฎพระราชพิธีที่กำหนดไว้เท่านั้น ส่วนวงปี่พาทย์ก็แล้วแต่จะพิจารณาตามสถานที่และกรณีที่บรรเลงว่า ควรจะใช้วงขนาดใดจะเป็นวงเครื่องห้า เครื่องคู่หรือเครื่องใหญ่"*

วงปี่พาทย์ที่ใช้สำหรับบรรเลงจะใช้วงประเภทใดและขนาดใดขึ้นอยู่กับจุดประสงค์และความต้องการของผู้จัดงานในขณะนั้น โดยได้มีการจัดแบ่งขนาดของวงปี่พาทย์ออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้

๑. วงปี่พาทย์เครื่องห้า ประกอบด้วยเครื่องดนตรี ดังนี้
   - ๑.๑ ปี่ใน
   - ๑.๒ ระนาดเอก
   - ๑.๓ ฆ้องวงใหญ่
   - ๑.๔ ตะโพน
   - ๑.๕ กลองทัด
   - ๑.๖ ฉิ่ง

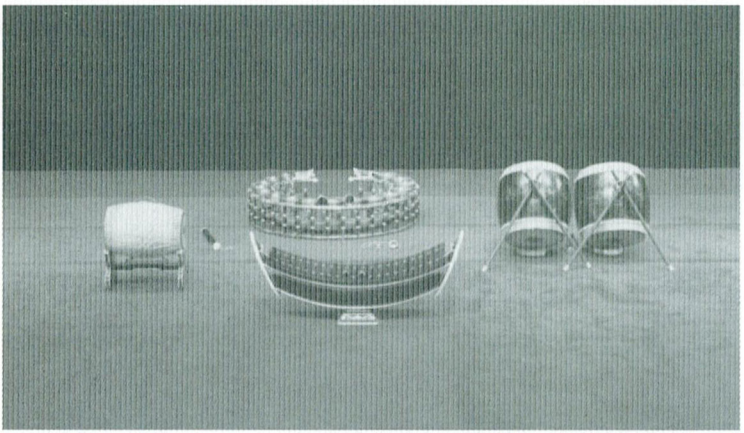

วงปี่พาทย์เครื่องห้า
ที่มา : สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

๒. วงปี่พาทย์เครื่องห้าประกอบระนาดทุ้ม นักดนตรีจะเรียกว่า วงปี่พาทย์เครื่องหก ประกอบด้วยเครื่องดนตรี ดังนี้

๒.๑ ปี่ใน
๒.๒ ระนาดเอก
๒.๓ ระนาดทุ้ม
๒.๔ ฆ้องวงใหญ่
๒.๕ ตะโพน
๒.๖ กลองทัด
๒.๗ ฉิ่ง

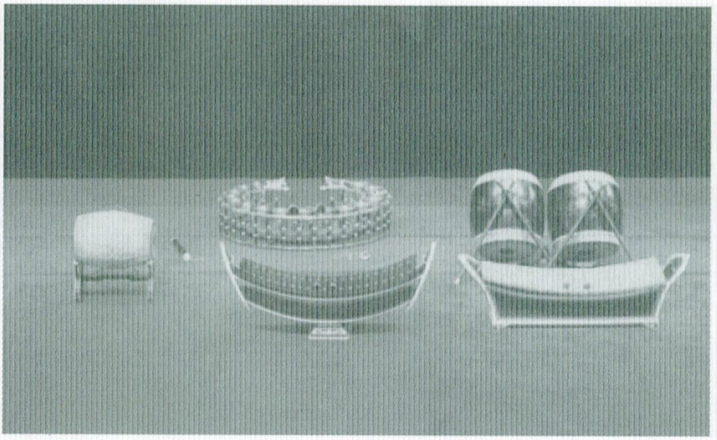

วงปี่พาทย์เครื่องหก
ที่มา : สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

๓. วงปี่พาทย์เครื่องคู่ ประกอบด้วยเครื่องดนตรี ดังนี้

๓.๑ ปี่ใน
๓.๒ ปี่นอก
๓.๓ ระนาดเอก
๓.๔ ระนาดทุ้ม
๓.๕ ฆ้องวงใหญ่
๓.๖ ฆ้องวงเล็ก
๓.๗ ตะโพน
๓.๘ กลองทัด
๓.๙ ฉิ่ง
๓.๑๐ ฉาบเล็ก
๓.๑๑ โหม่ง

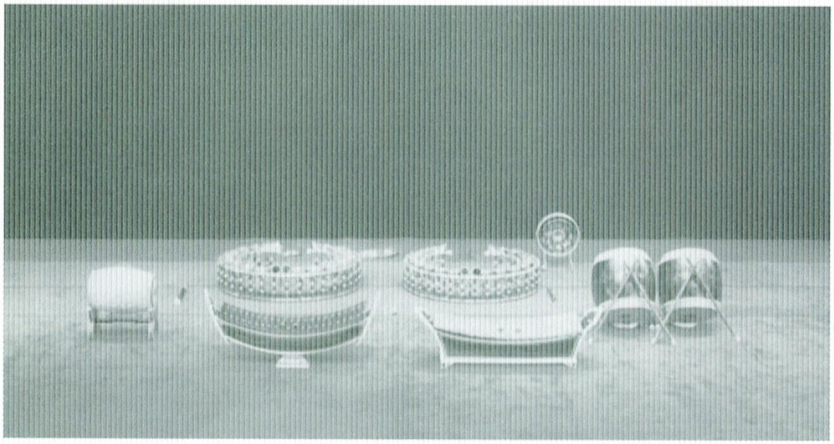

วงปี่พาทย์เครื่องคู่

ที่มา : สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

๔. วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ ประกอบด้วยเครื่องดนตรี ดังนี้

๔.๑ ปี่ใน

๔.๒ ปี่นอก

๔.๓ ระนาดเอก

๔.๔ ระนาดทุ้ม

๔.๕ ฆ้องวงใหญ่

๔.๖ ฆ้องวงเล็ก

๔.๗ ระนาดเอกเหล็ก

๔.๘ ระนาดทุ้มเหล็ก

๔.๙ ตะโพน

๔.๑๐ กลองทัด

๔.๑๑ ฉิ่ง

๔.๑๒ ฉาบเล็ก

๔.๑๓ โหม่ง

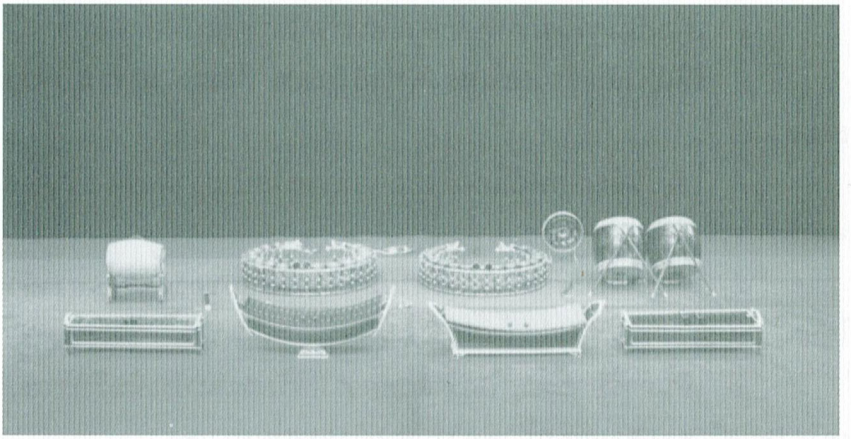

ภาพวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่
ที่มา : สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

จะเห็นได้ว่า ลักษณะของวงปี่พาทย์จะเป็นการประสมวงระหว่างเครื่องตีกับเครื่องเป่า ซึ่งมีเครื่องดีเป็นหลัก ลักษณะการประสมวงปี่พาทย์จึงมีหลายประเภทเพื่อให้เหมาะกับโอกาสที่ใช้ โดยเฉพาะการนำวงปี่พาทย์มาบรรเลงประกอบในพิธีกรรมและนำมาบรรเลงประกอบในการแสดงมหรสพ การบรรเลงเพลงดนตรีจึงเป็นสัญลักษณ์ทางเสียงที่ใช้ในการสื่อสาร

การบรรเลงประกอบพิธีกรรมนั้น ส่วนใหญ่เป็นงานพิธีบุญโดยทั่วไป ตลอดจนงานพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งจะต้องมีทั้งพิธีสงฆ์และพิธีพราหมณ์เข้าไปเกี่ยวข้อง โดยโบราณจารย์ได้จัดระเบียบในการบรรเลงไว้แตกต่างกันและถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อกันมา สิ่งที่สำคัญในการบรรเลงก็คือ การปฏิบัติตามแบบแผนการบรรเลงที่กำหนดไว้ โดยเริ่มจากการบรรเลงเพลงโหมโรงก่อนเป็นลำดับแรก ซึ่งมีเหตุผลที่สำคัญในการบรรเลงดังนี้

๑. เพื่อเป็นการเคารพบูชาคุณพระรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

๒. ใช้เป็นสัญลักษณ์แสดงการเชิญเทพ เทวดา มาร่วมประชุมสโมสร

๓. ใช้เป็นสัญลักษณ์ในการบอกกล่าวหรือประชาสัมพันธ์ว่ากำลังจะมีพิธีกรรม หรือการแสดง

๔. ใช้เป็นสัญญาณในการเตรียมความพร้อมของผู้แสดงทางด้านโขน – ละคร

๕. เป็นการบรรเลงเพื่อทดสอบความพร้อมและประสิทธิภาพของเครื่องดนตรี ตลอดจนศักยภาพความสามารถของผู้บรรเลง

ทั้งนี้ เป็นไปเพื่อเคารพบูชาครูบาอาจารย์และป่าวประกาศให้ทราบว่าพิธีกรรมหรือการแสดงกำลังจะเริ่มขึ้น นอกจากนี้ ในการบรรเลงยังมีคติความเชื่อว่าเป็นการอัญเชิญเทพเจ้าให้ลงมาสู่ ณ บริเวณมณฑลพิธีหรือที่จัดการแสดง เพื่อความเป็นสิริมงคล เปรียบเสมือนเป็นเสียงสัญลักษณ์ในการใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า ดังที่มีการนำเพลงหน้าพาทย์มาใช้บรรเลงประกอบพิธีกรรมและประกอบการแสดง

เพลงหน้าพาทย์ หมายถึง เพลงที่บรรเลงเฉพาะทำนองและจังหวะตามแบบแผนที่กำหนดไว้ ซึ่งเป็นไปตามลีลาของเครื่องดนตรี นอกจากนี้ยังใช้ประกอบกิริยาการเคลื่อนไหวของตัวโขนและละคร ตลอดจนใช้บรรเลงอัญเชิญเทพเจ้า เทพยดา ฤาษี และครูบาอาจารย์ให้มาประชุมกัน ณ มณฑลพิธีไหว้ครูและครอบครู เพลงหน้าพาทย์แบ่งออกเป็น ๔ ประเภทได้แก่

๑. แบ่งตามลำดับความสำคัญ หมายถึง เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบกิริยาของตัวโขน ละครประเภทต่างๆ ตั้งแต่ชั้นสามัญทั่วไปจนถึงชั้นเทพเจ้า มี ๓ ระดับ ได้แก่

๑.๑ เพลงหน้าพาทย์ชั้นต้น ใช้ประกอบกิริยาต่างๆ ของตัวโขน ละครประเภทสามัญทั่วไป ได้แก่ เพลงเชิด เพลงเสมอ เพลงช้า เพลงเร็ว เพลงลา เพลงทยอย เพลงโอด เพลงพญาเดิน เพลงชุบ เพลงกราวนอก เพลงเหาะ เพลงกลองโยน เพลงแผละ เพลงโล้ เพลงลงสรง เพลงนั่งกิน เพลงเชิ่นเหล้า

๑.๒ เพลงหน้าพาทย์ชั้นกลาง ใช้ประกอบกิริยาต่างๆ ของตัวโขน ละครที่มีความสำคัญมากขึ้นหรือผู้สูงศักดิ์ ได้แก่ เพลงสาธุการ เพลงตระนิมิต เพลงตระบองกัน เพลงตระเชิญ เพลงตระสันนิบาต เพลงตระบรรทมไพร เพลงคุกพาทย์ เพลงเสมอมาร เพลงเสมอเถร เพลงเสมอข้ามสมุทร เพลงบาทสกุณี เพลงโคมเวียน เพลงเชิดฉาน เพลงพราหมณ์เข้า เพลงพราหมณ์ออก เพลงตระพระปรคนธรรพ เพลงตระนารายณ์บรรทมสินธุ์

๑.๓ เพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง ใช้ประกอบกิริยาต่างๆ ของตัวโขน ละครที่สูงศักดิ์มากหรือเทพเจ้า ตลอดจนเป็นเพลงเฉพาะประจำองค์ที่ใช้บรรเลงประกอบพิธีไหว้ครู ครอบครูโขนละคร ได้แก่ เพลงดำเนินพราหมณ์ เพลงตระพระฤาษีกไลยโกษ เพลงตระพระพิฆเณศ เป็นต้น โดยเฉพาะเพลงองค์พระพิราพซึ่งเป็นเพลงที่ถือกันว่าเป็นเพลงหน้าพาทย์สูงสุดในบรรดาเพลงหน้าพาทย์ทั้งหลาย

๒. แบ่งตามขั้นตอนในการถ่ายทอด หมายถึงเพลงหน้าพาทย์ที่มีการถ่ายทอดตามลำดับความสำคัญโดยเริ่มจากเพลงหน้าพาทย์ชั้นต้นไปจนถึงขั้นสูงสุด ดังนี้

๒.๑ การเรียนเพลงสาธุการ เริ่มต้นด้วยการจับมือตีฆ้องวงใหญ่เพลงสาธุการ ๓ ครั้ง และต่อจนจบเพลง แล้วจึงต่อเพลงชุดโหมโรงเย็น (ยกเว้นเพลงตระ) เช่น เพลงรัวสามลา เพลงต้นเข้าม่าน เพลงเข้าม่าน เพลง

ปลายเข้าม่าน เพลงปฐม เพลงเชิด ๒ ชั้น เพลงเชิดชั้นเดียว เพลงกลม เพลงชำนาญ เพลงกราวใน เพลงกราวนอก เพลงพระเจ้าลอยถาด เป็นต้น นอกจากนี้ ยังต่อเพลงบรรเลงประกอบพิธี เช่น เพลงพระฉัน เพลงฉิ่ง เพลงลงสรง เพลงมหาฤกษ์ เพลงมหาชัย ตลอดจนเพลงช้า เช่น เพลงช้าเรื่องสร้อยสน เพลงช้าเรื่องพระรามเดินดง ตลอดจนเพลงประเภทสองชั้น เพลงสามชั้น และเพลงเถา

๒.๒ การเรียนเพลงตระโหมโรงหรือเพลงตระสันนิบาตใหญ่ เริ่มต้นด้วยการจับมือตีฆ้องวงใหญ่เพลงตระหญ้าปากคอก ๓ ครั้ง และต่อจนจบเพลงแล้วจึงต่อเพลงอื่นๆ เช่น เพลงตระปลายพระลักษณ์ เพลงตระมารละม่อม เพลงตระเชิงเทียน เพลงตระเสือขับ เพลงตระย้อนรอย เพลงตระฤาษีประสิทธิ์ เพลงตระพิศพักตร์ เพลงตระลักขณา เพลงตระจอมศรี เพลงตระต๊ะติ๊งโหน่ง เพลงคู่ตระเชิงกระแชง เป็นต้น นอกจากนี้ ยังต้องเรียนเพลงหน้าพาทย์ประจำกัณฑ์เทศน์มหาชาติอีกด้วย เช่น เพลงตระนอน เพลงกลองโยน เป็นต้น

๒.๓ การเรียนเพลงโหมโรงกลางวัน เริ่มต้นด้วยการจับมือตีฆ้องวงใหญ่เพลงกระบองกัน ๓ ครั้งและต่อจนจบเพลงแล้วจึงต่อเพลงชุดโหมโรงกลางวันจนครบ เช่น เพลงกราวใน ๓ ท่อน เพลงเสมอข้ามสมุทร เพลงรัวสามลา เพลงโปรยข้าวตอก เพลงปลูกต้นไม้ท้ายรัว เพลงแผละ เพลงโคมเวียน เพลงโล้ เพลงวาเหนือ วาใต้

๒.๔ การเรียนเพลงหน้าพาทย์ไหว้ครู หรือหน้าพาทย์ชั้นสูง เริ่มต้นด้วยการจับมือตีฆ้องวงใหญ่เพลงบาทสกุณี ๓ ครั้ง และต่อจนจบเพลงแล้วจึงต่อเพลงอื่นๆ เช่น เพลงสาธุการกลอง เพลงตระเชิญ เพลงตระสันนิบาต เพลงตระนารายณ์บรรทมสินธุ์ เพลงตระเทวาประสิทธิ์ เพลงดำเนินพราหมณ์ เพลงพราหมณ์เข้า เพลงพราหมณ์ออก เพลงเสมอมาร เพลงเสมอผี

๒.๕ การเรียนเพลงองค์พระพิราพ ผู้เรียนจะต้องมีคุณสมบัติตามที่โบราณจารย์ได้วางไว้และปฏิบัติสืบมา ประการแรกผ่านการเรียนการครอบเพลงหน้าพาทย์ชั้นต้น ชั้นกลาง และชั้นสูงมาตามลำดับอย่างถูกต้องตามกระบวนการเรียนเพลงหน้าพาทย์ ซึ่งต้องใช้เวลาในการเรียนเพลงหน้าพาทย์แต่ละชั้นมามากพอสมควร ประการต่อมาเป็นผู้ที่มีคุณวุฒิ มีความรู้แม่นยำในสำนวนทำนองหลักของเพลงหน้าพาทย์เป็นอย่างดี มีทักษะความสามารถ (ฝีมือ) ในการบรรเลง ประการสุดท้ายเป็นผู้ที่มีวัยวุฒิครบ ๓๐ ปีบริบูรณ์ หรือผ่านการอุปสมบทมาแล้ว นอกจากนี้ ยังควรเป็นผู้ที่มีความประพฤติดีเป็นที่ยอมรับ

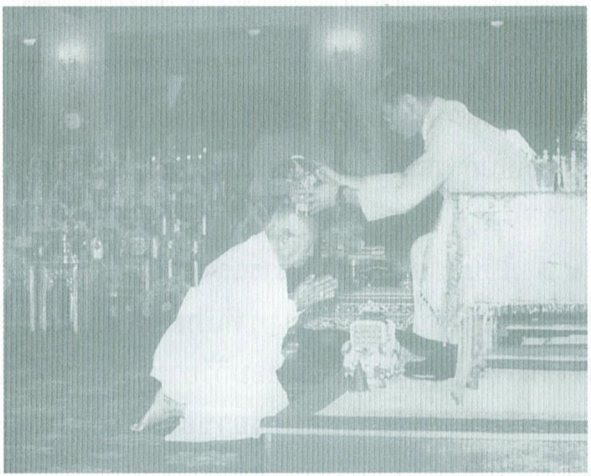

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานครอบหัวพระพิราพให้นายรงภักดี (เจียร จารุจรณ) เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๒๗

การถ่ายทอดท่ารำองค์พระพิราพจะต้องได้รับพระบรมราชานุญาตโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๓. แบ่งตามการแสดงอาการ หมายถึง เพลงหน้าพาทย์ประกอบกิริยาที่มีการเคลื่อนที่อย่างต่อเนื่อง และการคงอยู่กับที่ไม่เคลื่อนไหว ตลอดจนการกระทำการต่างๆ ดังนี้

๓.๑ จลนะ ได้แก่ เพลงหน้าพาทย์ประกอบกิริยาการเคลื่อนที่ของตัวโขน ละคร อย่างต่อเนื่อง เช่น เพลงเสมอ เพลงเชิด เพลงเหาะ เพลงพญาเดิน เพลงกราวนอก เพลงกราวใน เพลงโคมเวียน

๓.๒ สถิตย ได้แก่ เพลงหน้าพาทย์ประกอบกิริยาการคงอยู่กับที่โดยไม่เคลื่อนที่ของตัวโขน ละคร เช่น เพลงสาธุการ เพลงตระนอน เพลงตระบรรทมไพร เพลงตระนารายณ์บรรทมสินธุ์

๓.๓ ประกฤต ได้แก่ เพลงหน้าพาทย์ ประกอบกิริยาการกระทำการ เช่น เพลงรัวสามลา เพลงคุกพาทย์ เพลงองค์พระพิราพ

๔. แบ่งตามลักษณะการนำไปใช้ หมายถึง เพลงหน้าพาทย์ที่นำไปใช้บรรเลงประกอบการแสดงโขน ละคร และใช้บรรเลงประกอบพิธีต่างๆ ดังนี้

๔.๑ ใช้บรรเลงประกอบการแสดงโขน ละคร หมายถึง เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบกิริยา อาการต่างๆ ที่เป็นไปตามบทบาทในการแสดงโขนและละคร เช่น เพลงเชิดฉานใช้ประกอบกิริยาของพระรามในการติดตามกวางทอง เพลงเชิดนอกใช้ประกอบกิริยาของหนุมานในการไล่จับนางเบญกาย เพลงกลมใช้ประกอบกิริยาการเดินทางไปมาของพระนารายณ์ในการแสดงโขนและพระอรชุนในการแสดงเบิกโรงชุดเมขลา-รามสูร หรือสิงหราในการแสดงละครดึกดำบรรพ์เรื่องสังข์ศิลป์ชัย และเจ้าเงาะในการแสดงละครนอกเรื่องสังข์ทอง สำหรับเจ้าเงาะยังใช้เพลงฉะเชิดเป็นเพลงเฉพาะประกอบกิริยาไปมาในระยะทางไกลอีกด้วย นอกจากนี้ เพลงกลมยังใช้ประกอบการตรวจพลยกทัพเทวดาในการแสดงละครเรื่อง ศกุนตลา เพลงเสมอข้ามสมุทร

ใช้ประกอบกิริยาการยกกองทัพของพระรามข้ามมหาสมุทรไปกรุงลงกา เป็นต้น

๔.๒ ใช้บรรเลงประกอบพิธี หมายถึง เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้บรรเลงประกอบกิริยาสมมติที่ไม่มีผู้แสดง หรือประกอบการอัญเชิญเทพยดา ครู อาจารย์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพิธีไหว้ครู ครอบครูซึ่งเป็นเพลงที่มีความหมายเฉพาะประจำแต่ละองค์ และมีความหมายแทนครูอาจารย์ที่ไม่มีตัวตน เช่น เพลงตระเชิญใช้บรรเลงประกอบการอัญเชิญพระอิศวร เพลงตระพระปรคนธรรพใช้บรรเลงประกอบการอัญเชิญพระปรคนธรรพ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังใช้บรรเลงประกอบพิธีเทศน์มหาชาติหลังจากพระเทศน์จบลงกัณฑ์หนึ่ง โดยจะบรรเลงเพลงประจำกัณฑ์ที่มีความหมายและอารมณ์เพลงสอดคล้องตามเนื้อเรื่องของกัณฑ์นั้นๆ ซึ่งโบราณจารย์ได้กำหนดเพลงที่บรรเลงประจำกัณฑ์ต่างๆ ไว้อย่างเหมาะสม

การบรรเลงปี่พาทย์ในพิธีเทศน์มหาชาติจะเริ่มจากการบรรเลงเพลงชุดโหมโรงเทศน์ก่อน จากนั้นก็จะมีการบรรเลงในช่วงเวลาพระขึ้นธรรมาสน์และพระเทศน์จบกัณฑ์เรียงลำดับไปทุกๆ กัณฑ์ ดังจดหมายเหตุที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการพระราชพิธีเทศน์มหาชาติ โดยมีพระบรมวงศานุวงศ์เป็นเจ้าของกัณฑ์ ความว่า *"ครั้นจบลงกัณฑ์ใด ก็ศรัทธาสมโภชบูชา เสียงก้องโกลาหล มโหรีปี่พาทย์กลองแขก แตรสังข์ทั้งพระคาถาพันและเรียงกัณฑ์"* จะเห็นได้ว่า ในพระราชพิธีจะมีเครื่องดนตรีประโคมเป็นอันมาก รวมทั้งแตรสังข์อันเป็นเครื่องประโคมอย่างสูงด้วย

เพลงที่ใช้บรรเลงประกอบพิธีเทศน์มหาชาติล้วนเป็นเพลงหน้าพาทย์ทั้งสิ้น ในการบรรเลงจะมีระเบียบแบบแผนกำหนดไว้ กล่าวคือ เมื่อเจ้าภาพหรือเจ้าของกัณฑ์จุดเทียนบูชาประจำกัณฑ์เทศน์ซึ่งเป็นสัญญาณแทนการ

อาราธนาพระธรรมกถึกขึ้นสู่ธรรมาสน์เทศน์ ปี่พาทย์ก็จะบรรเลงเพลงสาธุการประกอบกิริยาน้อมนมัสการบูชาพระรัตนตรัยของเจ้าของกัณฑ์และผู้ร่วมการกุศล จนเมื่อพระธรรมกถึกรูปนั้นนั่งบนธรรมาสน์เรียบร้อยแล้ว จึงจะหยุดการบรรเลง เพลงสาธุการนี้ใช้ประกอบขณะที่พระขึ้นสู่ธรรมาสน์เทศน์เหมือนกันหมดทุกกัณฑ์ ต่อเมื่อพระเทศน์จบลงแต่ละกัณฑ์ ปี่พาทย์จึงจะบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ประจำแต่ละกัณฑ์โดยอาศัยเค้าการดำเนินเรื่องของกัณฑ์นั้นๆ เป็นกิริยาที่จะบรรเลงประกอบ ตามที่วางไว้แต่โบราณ ดังนี้

๑.	จบกัณฑ์ทศพร	บรรเลงเพลงสาธุการ
๒.	จบกัณฑ์หิมพานต์	บรรเลงเพลงตวงพระธาตุ
๓.	จบกัณฑ์ทานกัณฑ์	บรรเลงเพลงพญาโศก
๔.	จบกัณฑ์วนปเวศน์	บรรเลงเพลงพญาเดิน
๕.	จบกัณฑ์ชูชก	บรรเลงเพลงเซ่นเหล้า หรือค้างคาวกินกล้วย
๖.	จบกัณฑ์จุลพน	บรรเลงเพลงรัวสามลา หรือคุกพาทย์
๗.	จบกัณฑ์มหาพน	บรรเลงเพลงเชิดกลอง
๘.	จบกัณฑ์กุมาร	บรรเลงเพลงเชิดฉิ่งโอด (เพลงเชิดฉิ่งสลับโอด)
๙.	จบกัณฑ์มัทรี	บรรเลงเพลงทยอยโอด (เพลงโอดสลับทยอย)
๑๐.	จบกัณฑ์สักกบรรพ	บรรเลงเพลงเหาะหรือกลม บางครั้งใช้กระบองกัน
๑๑.	จบกัณฑ์มหาราช	บรรเลงเพลงกราวนอก บางครั้งใช้เพลงเรื่องทำขวัญ เวียนเทียน

๑๒.จบกัณฑ์ฉกษัตริย์ บรรเลงเพลงเพลงตระนอน
๑๓.จบกัณฑ์นครกัณฑ์ บรรเลงเพลงกลองโยนแล้วเชิด

เมื่อเทศน์จบกัณฑ์สุดท้ายและหากไม่มีการเทศน์ต่อ (เช่น เทศน์อริยสัจสี่) ปี่พาทย์ก็จะบรรเลงเพลงกราวรำต่อเนื่องกับเพลงเชิด เพราะเพลงกราวรำเป็นเพลงที่แสดงความยินดีปรีดาที่ได้ประกอบกุศลกิจสำเร็จเรียบร้อยได้ด้วยดี ทั้งยังเป็นการอนุโมทนาแก่ผู้ที่มาร่วมการกุศล แสดงว่าเป็นการเลิกงาน จะเห็นได้ว่าการนำวงปี่พาทย์มาบรรเลงประกอบในพิธีเทศน์มหาชาติได้อย่างเหมาะสมนั้น เนื่องมาจากภูมิปัญญาของโบราณาจารย์ที่ได้สั่งสมและถ่ายทอดสืบต่อกันมา ทั้งศิลปะและประเพณีสามารถที่จะดำเนินไปพร้อมๆ กันได้อย่างสอดคล้องกลมกลืน แสดงให้เห็นว่าต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกันแสดงความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลที่มีเนื้อหามหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์เป็นสื่อกลางในการประสาน หากขาดอย่างหนึ่งอย่างใดก็จะเห็นภาพที่ไม่ชัดเจน ดังนั้น การนำวงปี่พาทย์มาบรรเลงประกอบในพิธีเทศน์มหาชาติถือได้ว่าเป็นวิธีการอนุรักษ์เผยแพร่ศิลปะการบรรเลงดนตรีไทยให้คงคุณค่าคู่กับประเพณีอันดีงามทางพระพุทธศาสนาที่ชาวไทยควรธำรงรักษาและสืบทอดให้คงอยู่คู่สังคมไทยตลอดไป

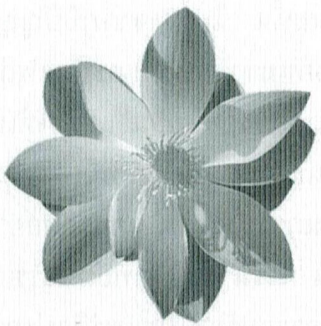

คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีเทศน์มหาชาติ

*พระครูวินัยธรมานพ กนฺตสีโล**

มหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นที่นิยมกันมากในหมู่พุทธศาสนิกชนมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ จะมีการจัดพิธีเทศน์มหาชาติขึ้นเป็นประจำทุกปี ทั้งพิธีหลวง และพิธีราษฎร์ ทั้งนี้เป็นเพราะเนื้อเรื่องมีความสนุกสนาน สอดแทรกการสอนคติธรรมไปในตัว พุทธศาสนิกชนจึงสามารถนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะแนวคิดหลักในการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร ที่แสดงพฤติกรรมมนุษย์ในสังคมได้อย่างชัดเจน คตินิยมในการฟังเทศน์มหาชาติจึงถูกซึมซับจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตของคนไทยในสังคม ดังที่ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี ทรงกล่าวถึงเรื่องมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดก ไว้ว่า

> *"คตินิยมเรื่องมหาชาติซึ่งมีมาแต่สมัยสุโขทัย ได้รับสืบต่อมาถึงสมัยอยุธยา แต่ปรากฏว่า เป็นที่นิยมเพิ่มมากขึ้น มีผู้แต่งเป็นวรรณคดีหลายเรื่องเพื่อใช้ใน การสวด ที่สำคัญ คือ*
>
> *๑. มหาชาติคำหลวง ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตช่วยกันเรียบเรียงแต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕*

---

* ศศ.บ. (ไทยคดีศึกษา), ศศ.บ. (ภาษาไทย), มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ศศ.ม. (ไทยศึกษา) มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี นิสิตปริญญาเอก สาขาวัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร

๒. กาพย์มหาชาติ รจนาขึ้นในสมัยพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๑๖ - ๒๑๗๑) นอกจากนี้ได้มีการรจนามหาชาติอีกหลายสำนวน นอกจากนั้นยังมีการรจนามหาชาติในท้องถิ่นต่างๆ แต่ไม่ทราบยุคสมัย (เพียงแต่สันนิษฐานได้ว่าอยู่ใน ระหว่างปลายอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์) เช่น มหาชาติไทยเหนือ มหาชาติอีสาน มหาชาติใต้ (พระมหาชาดกมหาราชคำฉันท์) การที่มีฉบับต่างๆ แพร่หลายเช่นนี้ก็เพราะเกิดมีประเพณีการเทศน์มหาชาติขึ้น มีทั้งของหลวง คือ พระราชพิธี และของราษฎร ซึ่งถือกันมาจนทุกวันนี้ว่า ผู้ที่ได้ฟังเทศน์มหาชาติ จนครบ ๑๓ กัณฑ์ในวันเดียวจะได้บุญมาก เพราะเป็นเรื่องของการบริจาคทานอย่างสูงสุด คือการยอมสละทุกๆ อย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริจาคบุตรเป็นทาน ดังความในมหาชาติคำหลวงกัณฑ์มัทรีว่า "เจ้าจงอนุโมทนาปิยบุตรอันเป็นมงกุฎทานบารมี" หนังสือมหาชาติจึงไม่เป็นเพียงสำหรับอ่านเท่านั้นแต่กลายเป็นประเพณีที่เป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของคนไทย....."

พิธีเทศน์มหาชาติ จึงได้ทำเป็นประเพณีสืบเนื่องมาเป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งอานิสงส์ของการฟังเทศน์มหาชาติมีกล่าวไว้ใน พระมาลัยสูตร ว่า *"ถ้าใครได้ฟังคาถาพันและทั้งเนื้อเรื่องของเวสสันดรชาดกแล้วบูชาด้วยดอกไม้ ธูป เทียน และธงอย่างละพันให้ตลอดในวันเดียว ถือว่าได้บุญกุศลแรง ตายไปชาติหน้าจะได้พบพระศรีอาริยเมตไตรยเมื่อมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลข้างหน้า"* ดังนั้น หากได้ฟังเทศน์มหาชาติครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ จะได้อานิสงส์ ๕ ประการ คือ

๑. จะได้เกิดในศาสนาพระศรีอาริยเมตไตรย ซึ่งจะเสด็จอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

๒. จะได้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ เสวยทิพยสมบัติอันโอพารเมื่อตายไปแล้ว

๓. จะไม่ไปเกิดในอบายเมื่อตายไปแล้ว

๔. จะเป็นผู้มีลาภยศ ไมตรี และความสุข

๕. จะได้บรรลุมรรคผล นิพพาน เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

นอกจากอานิสงส์ดังกล่าว การเทศน์มหาชาติยังมีประโยชน์นานัปการ กล่าวคือ ก่อให้เกิดความสามัคคีในการประกอบกุศลกิจร่วมกัน การรู้จักเสียสละทั้งกำลังกาย กำลังใจ และกำลังทรัพย์ ทำให้เป็นผู้มีสติปัญญา จิตใจดีงาม อันเนื่องมาจากการฟังและปฏิบัติธรรมอันเป็นมงคลยิ่ง นอกจากนี้ เมื่อศึกษาวิเคราะห์เนื้อเรื่องมหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ๑,๐๐๐ พระคาถา แล้ว พอจะสรุปเกี่ยวกับความเชื่อในมหาชาติได้ทั้งความเชื่อแบบพุทธ ความเชื่อแบบพราหมณ์ และความเชื่อในเรื่องผี ดังนี้

๑. ความเชื่อแบบพุทธ ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับคุณธรรมทางศาสนา เช่น การเวียนว่ายตายเกิด การทำดีได้ดี ซึ่งการทำความดีและความชั่วนั้นจะเห็นผลได้ชัดเจนในตอนสรุปเรื่องหรือประชุมชาดกกลับชาติว่าคนทำความดีเมื่อไปเกิดชาติใหม่ก็เกิดมาดีทุกคน

๒. ความเชื่อแบบพราหมณ์ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกนี้ ปรากฏในรูปแบบของพิธีกรรม เช่น การทำนายฝัน และการทำบายศรีสู่ขวัญในกัณฑ์มหาราช

๓. ความเชื่อในเรื่องผี ปรากฏอยู่ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกหลายกัณฑ์ ลักษณะของผีที่ปรากฏมีอยู่ ๓ ประเภท ได้แก่

๓.๑ ผีที่ดี คือผีคอยปกปักรักษาเรา เรียกกันโดยทั่วไปว่าเทวดา เช่น รุกขเทวดา เจ้าป่าเจ้าเขา เสื้อเมืองทรงเมือง

๓.๒ ผีร้าย เป็นผีที่คอยหลอกหลอน ชอบกินเครื่องเซ่น เครื่องสังเวย ชอบรับสินบน หากไม่ได้ตามที่ต้องการก็จะคอยทำอันตราย เข้าสิงสู่ผู้คนให้เดือดร้อน

๓.๓ ผีที่เป็นซากศพ ได้แก่คนที่ตายแล้วไม่ว่าจะตายโดยวิธีใดก็ตาม

ดังนั้น ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกนี้จึงเชื่อว่าคนทำดีผีย่อมคอยปกปักรักษา จึงกล่าวถึงผีที่ดี ผีที่คอยปกปักรักษา คอยช่วยเหลือพระเวสสันดรบ้าง คอยดลใจชาวเมืองบ้าง หรือคอยปกปักรักษากัณหาชาลีในกัณฑ์มหาราชบ้าง เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้พระอรรถกถาจารย์จึงพรรณนาถึงเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อไว้ว่า ผู้ที่ได้ฟังเทศน์มหาชาติครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ๑,๐๐๐ พระคาถา จบภายในวันเดียวจะได้อานิสงส์มาก เช่น ได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ หรือนิพพานสมบัติ ที่สุดแม้แต่จะปรารถนาให้พบพระศาสนาของพระศรีอาริยเมตไตรยก็จะได้พบสมความปรารถนา ซึ่งในแต่ละกัณฑ์ยังมีอานิสงส์และคุณค่าจากการฟังแตกต่างกันไปตามลักษณะของเนื้อเรื่องตามที่จะกล่าวต่อไปนี้

กัณฑ์ที่ ๑ กัณฑ์ทศพร

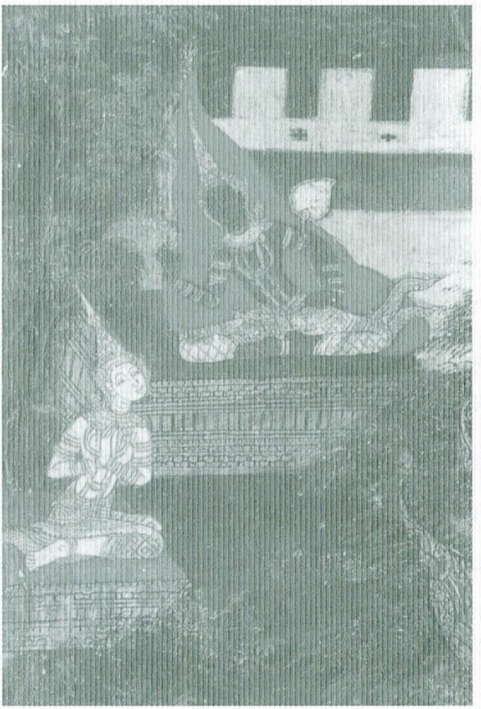

ท้าวสักกเทวราชประทานพร ๑๐ ประการแด่พระนางผุสดีที่สวนนันทวัน
จิตรกรรมฝาผนังวัดนายโรง กรุงเทพมหานคร

กัณฑ์ที่ ๑ กัณฑ์ทศพร พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหา - สมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ประกอบด้วย ๑๙ พระคาถา แบ่งเป็น ๘ ตอน หรือ ๘ แหล่ ใช้ทำนองธรรมวัตรเป็นทำนองหลักในการเทศน์ ใช้เพลงสาธุการเป็นเพลงบรรเลงประจำกัณฑ์ ประกอบกิริยาพระนางผุสดีน้อมนมัสการรับพรทั้งสิบประการของพระอินทร์ ซึ่งมีความโดยย่อดังนี้

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อทรงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณและตรัสเทศนาพระธรรมจักรกัปปวัตนสูตรโปรดเบญจวัคคีย์ทั้ง ๕ แล้ว ได้เสด็จไปยังกรุงราชคฤห์ ประทับ ณ เวฬุวนาราม จนถึงสิ้นฤดูหนาวจึงเสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์จำนวนมาก โดยมีพระกาฬุทายีเป็นมัคคุเทศก์ ทรงประทับ ณ นิโครธารามมหาวิหาร สถานที่ที่พระบรมวงศานุวงศ์ แห่งศากยวงศ์ตรัสสั่งให้ตกแต่งถวาย และพากันไปเฝ้า ณ ที่แห่งนั้น แต่ด้วยขัตติยมานะพระญาติผู้ใหญ่จึงทรงละอายที่จะถวายบังคมพระบรมศาสดาผู้มีพระชนมายุคราวโอรสนัดดา จึงพากันประทับ ณ เบื้องหลัง ให้พระราชกุมารหนุ่มๆ เฝ้าถวายบังคมเฉพาะพระพักตร์

ในขณะที่พระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์จะทรงทรมานพระประยูรญาติทั้งหลายให้ละจากทิฐิมานะ จึงเสด็จเข้าจตุตถฌานทรงกระทำปาฏิหาริย์ลอยขึ้นสู่อากาศเหนือพระเศียรพระญาติทั้งปวง พระเจ้าสุทโธทนะพระราชบิดาและพระประยูรญาติทรงเห็นเป็นมหัศจรรย์ ต่างก็ยกพระหัตถ์ขึ้นถวายบังคม และพลางกล่าวพรรณนาถึงพุทธานุภาพ แต่เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ว่าครั้งแรกพระพี่เลี้ยงเชิญเสด็จไปนมัสการพระกาฬเทวิลดาบสและพระบาททั้งคู่ดูประดุจลอยอยู่เหนือเศียรพระดาบสนั้น ครั้งที่สองในวันวัปปมงคลแรกนาขวัญ เมื่อพระพี่เลี้ยงเชิญเสด็จไปบรรทมใต้ต้นหว้า เงาไม้ได้บังกั้นพระองค์อยู่ประดุจพระกลดหาได้บ่ายไปตามตะวันไม่และครั้งนี้เป็นครั้งที่สาม

เมื่อพระองค์ทรงเสด็จประทับ ณ พุทธอาสน์แล้ว ขณะนั้นบังเกิดฝนโบกขรพรรษในบริเวณที่ประชุมนั้นโดยทั่วกัน มวลพระประยูรญาตินับตั้งแต่พระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดาลงมา ต่างก็พากันชื่นชมโสมนัสในพระบารมีของพระองค์ยิ่งนัก เมื่อได้เวลาพอสมควรแล้วต่างก็พร้อมกันกราบบังคมลากลับยังพระราชนิเวศน์

พระภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระประยูรญาติทูลลากับแล้ว ก็สนทนากันเรื่องฝนโบกขรพรรษเพราะยังไม่เคยเห็น พระบรมศาสดาทรงทราบจึงตรัสว่าไม่ใช่แต่บัดนี้เท่านั้นภิกษุทั้งหลายแม้ในกาลก่อนฝนโบกขรพรรษก็เคยมีมาแล้ว บรรดาพระภิกษุทั้งหลายปรารถนาใคร่ทราบ จึงทูลอาราธนาพระพุทธองค์ทรงตรัสเรื่อง "มหาเวสสันดรชาดก" ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล สีพีราษฎร์บุรีมีพระราชาองค์หนึ่งทรงพระนามว่า "พระเจ้าสีพีราช" พระองค์มีพระโอรสองค์หนึ่งทรงพระนามว่า "สญชัย" เมื่อทรงเจริญวัยพระราชบิดาก็ทรงมอบราชสมบัติให้และอภิเษกสมรสกับ "พระนางผุสดี" ราชธิดาของพระเจ้ามัททราช

อันพระนางผุสดี นี้ ในอดีตชาติชื่อ "สุธัมมา" สิ้นพระชนม์ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นอัครมเหสีของสมเด็จพระอมรินทราธิราช เมื่อพระนางจะจุติจากสวรรค์ได้ทูลขอประทานพร ๑๐ ประการ ดังนี้

(๑) ขอให้พระนางได้ประทับในปราสาท พระเจ้าสีพีราช

(๒) ขอให้ดวงเนตรทั้งสองมีสีดำประดุจตาลูกเนื้อทราย

(๓) ขอให้มีพระขนงเขียวดุจสร้อยคอนกยูง

(๔) ขอให้มีพระนามว่า ผุสดี

(๕) ขอให้มีพระโอรสทรงพระเกียรติยิ่งกว่ากษัตริย์ทั้งหลาย และมีพระราชศรัทธาในการกุศล

(๖) ขออย่าให้มีพระครรภ์ปรากฏนูนดังสตรีสามัญ

(๗) ขออย่าให้พระถันทั้งคู่ดำ ในเวลาทรงครรภ์และเมื่อประสูติแล้วขออย่าให้หย่อนยาน

(๘) ขอให้เส้นพระเกศาดำเป็นมันดุจสีปีกแมลงค่อมทอง

(๙) ขอให้พระฉวีละเอียดดุจดังทองคำธรรมชาติ

(๑๐) ขอให้ทรงมีอำนาจปล่อยนักโทษประหารชีวิตให้พ้นโทษ สมเด็จพระอมรินทราธิราชก็ทรงประสาทพร ๑๐ ประการ ที่พระนางผุสดีทูลขอดังประสงค์

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์ทศพร

ผู้บูชากัณฑ์ทศพรจะได้รับทรัพย์สมบัติดังปรารถนา ถ้าเป็นสตรีจะได้สามีเป็นที่ชอบเนื้อเจริญใจ ถ้าเป็นบุรุษจะได้ภรรยาเป็นที่ต้องประสงค์อีกเช่นกัน จะได้บุตรหญิงชายเป็นคนว่านอนสอนง่ายมีรูปกายงดงาม มีความประพฤติดีกิริยาเรียบร้อยทุกประการ

ข้อคิดประจำกัณฑ์ ทศพร

๑. พร มีความสำคัญต่อกำลังใจ หรือความปรารถนาทุกอย่างจะสำเร็จได้อยู่ที่การกระทำ (กรรม) แม้ได้รับพรแต่ถ้ามิได้ทำก็ย่อมไม่สำเร็จได้

๒. พร ๑๐ ประการ เป็นสิ่งที่ปรารถนาของมนุษย์ปุถุชน ที่จะขอให้รูปงามนามเพราะ มีทรัพย์สมบัติ และมีเกียรตินิยม การขอพรใดๆ ผู้ขอพรควรพิจารณาว่า พรนั้นเหมาะสม หรือสมควรแก่ตนหรือไม่ ขอในสิ่งที่ควรขอ ถ้าขอในสิ่งที่ไม่ควรขอ และให้ในสิ่งไม่ควรให้ก็ย่อมเกิดโทษด้วยกันทั้งสองฝ่าย

๓. การเตรียมตัว เมื่อจะทำการใดๆ ต้องเตรียมตัวให้พร้อมจะได้ไม่มีอุปสรรค

๔. การขอพรมงคลควรพิจารณาจากจิตที่คิดดี ประพฤติดีย่อมส่งผลดี

กัณฑ์ที่ ๒ กัณฑ์หิมพานต์

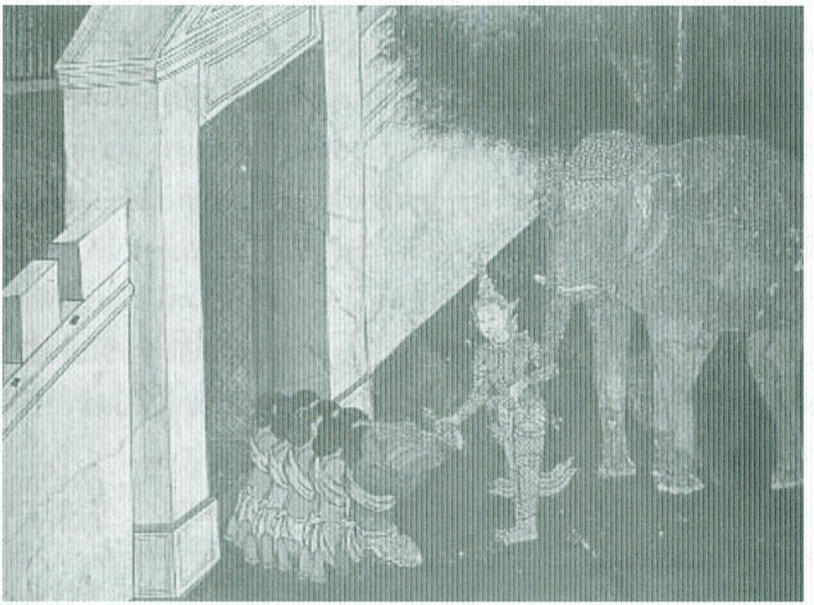

พระเวสสันดรทรงหลั่งอุทกธาราบริจาคช้างปัจจัยนาเคนทร์แก่พราหมณ์เมืองกลิงคราษฎร์
จิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณดาราราม ราชวรวิหาร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

กัณฑ์ที่ ๒ กัณฑ์หิมพานต์ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ประกอบด้วย ๑๓๔ พระคาถา แบ่งเป็น ๑๔ ตอน หรือ ๑๔ แหล่ กล่าวกันว่ามีท่วงทำนองเหมือนลมพัดชายเขา ใช้เพลงตวงพระธาตุ เป็นเพลงบรรเลงประจำกัณฑ์ ประกอบกิริยาพระเวสสันดรทรงบริจาคทาน ซึ่งมีความโดยย่อดังนี้

พระนางผุสดีทรงจุติจากสวรรค์ลงมาเป็นพระราชธิดาของพระเจ้ามัททราช ครั้นทรงเจริญพระชนมายุครบ ๑๖ พรรษา ก็ได้อภิเษกเป็นอัครมเหสีของพระเจ้ากรุงสญชัย แห่งเมืองสีพี ครั้นกาลเวลาผ่านมาโดยลำดับ พระนางทรงตั้งครรภ์กำหนดถ้วนทศมาส (๑๐ เดือน) บังเอิญได้เสด็จประพาสพระนคร และประสูติพระราชโอรสที่ตรอกพ่อค้า พระประยูรญาติจึงถวายพระนามว่า “เวสสันดร” พอพระกุมารประสูติก็ทูลขอทรัพย์จากพระมารดาเพื่อบริจาคทาน และในวันเดียวกันนั้นก็มีนางช้างตระกูลฉัททันต์เชือกหนึ่งนำลูกช้างเผือกมาไว้ในโรงช้างต้น ส่วนตนเองกลับไปสู่ป่าดังเดิม ลูกช้างนั้นเป็นช้างเผือกขาวบริสุทธิ์ อุดมด้วยมงคลลักษณะอันเลิศยิ่ง ขับขี่ไปในที่แห้งแล้งก็จะบังเกิดฝนตกชุ่มฉ่ำ ข้าวปลาบริบูรณ์ ประชาชนให้ชื่อว่า “ปัจจัยนาเคนทร์”

ครั้นพระเวสสันดรทรงมีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา พระราชบิดาก็ทรงมอบพระราชสมบัติพร้อมทั้งให้อภิเษกกับพระนางมัทรี ราชธิดากษัตริย์มัททราชเป็นมเหสี เมื่อพระเวสสันดรได้ครองกรุงสีพีแล้วทรงรับสั่งให้สร้างศาลาสำหรับบริจาคทานแก่ยาจกคนเข็ญใจทุกถ้วนหน้าขึ้นถึง ๖ แห่ง ต่อมาพระนางมัทรีทรงมีพระประสูติกาลเป็นพระราชโอรส เมื่อประสูติทรงใช้ตาข่ายรองรับทรงพระนามว่า “ชาลี” และทรงมีพระราชธิดาอีกพระองค์หนึ่ง เมื่อประสูติทรงใช้หนังหมีรองรับ ทรงพระนามว่า “กัณหา”

ต่อมาเมืองกลิงคราษฎร์เกิดข้าวยากหมากแพงฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ทำให้ภูมิภาคแห้งแล้งโดยตลอดไป แม้พระเจ้ากลิงคราษฎร์จะทรงรักษาอุโบสถศีลครบกำหนด ๗ วันแล้วก็ตาม ก็ยังหามีฝนตกลงมาไม่ ประชาชนกราบทูลให้มาขอพระราชทานช้างปัจจัยนาเคนทร์จากพระเวสสันดร พระเจ้ากลิงคราษฎร์ทรงมีพระราชดำริเห็นชอบด้วยประชามติ จึงทรงแต่งพราหมณ์ ๘ คน ให้มาทูลขอ พระเวสสันดรก็พระราชทานให้ แต่ประชาชนชาว

พระนครสีพีไม่ยอม โดยถือว่าปัจจัยนาเคนทร์เป็นช้างคู่บ้านคู่เมืองควรจะรักษาไว้สำหรับพระนคร ประชาชนโกรธเคืองพระเวสสันดรมาก จึงทูลกล่าวโทษพระเวสสันดรต่อพระเจ้ากรุงสญชัยให้เนรเทศไปเสียจากพระนคร โดยให้มีนักการมาทูลความตามเสียงเรียกร้องของมติมหาชนให้พระเวสสันดรทรงทราบ และนักการได้ทูลแนะนำให้เสด็จไปประทับ ณ เขาวงกต พระองค์ขอผลัดไปอีก ๒ วัน เพื่อจะได้บำเพ็ญสัตตสดกมหาทาน (คือทาน ๗ หมวดๆ ละ ๗๐๐) เสียก่อน แล้วพระราชทานโอวาทแก่พระนางมัทรีว่าให้หมั่นบริจาคทานให้บำรุงรักษาโอรสธิดาให้อยู่ปฏิบัติพระราชบิดามารดา และทรงอนุญาตให้อภิเษกกับกษัตริย์อื่นได้ แต่พระนางมัทรีไม่ยินยอม ขอพาพระราชโอรสพระราชธิดาโดยเสด็จด้วย และได้ทูลพรรณนาถึงความงาม และความน่ารื่นรมย์ของป่าหิมพานต์ อันเป็นทางที่พระราชสวามีจะเสด็จไป ประหนึ่งว่าพระนางมัทรีเคยได้เสด็จมาก่อนแล้ว

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์หิมพานต์

ผู้บูชากัณฑ์หิมพานต์ ย่อมได้สิ่งปรารถนาทุกประการ ครั้นตายแล้วได้ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยสมบัติอันโอพาร มีบริวารแวดล้อมบำรุงบำเรออยู่เป็นนิจ จุติจากสวรรค์แล้วจะลงมาเกิดในตระกูลขัตติยะมหาศาล หรือตระกูลพราหมณ์มหาศาลอันบริบูรณ์ด้วยทรัพย์ศฤงคารบริวารมากมายนานาประการ เช่น โค กระบือ ช้าง ม้า รถ ยานพาหนะ จะนับจะประมาณมิได้ ประกอบด้วย สุขกายสบายใจ ทุกอิริยาบถฯ

ข้อคิดประจำกัณฑ์หิมพานต์

๑. แบบอย่างของการเสียสละ พระเวสสันดร ทรงตัดสินพระทัยเสียสละประโยชน์ส่วนตัว โดยให้ช้างมงคลแก่เมืองกลิงคราษฎร์ เพื่อมิให้ประเทศ

ชาติและประชาชนลำบากจากการเกิดศึกสงคราม แม้พระองค์ต้องถูกเนรเทศได้รับความลำบากก็ตาม เป็นการเสียสละส่วนน้อย (ช้างมงคล) เพื่อรักษาส่วนใหญ่ (ประเทศชาติ)

๒. จุดอ่อนของประชาธิปไตย การปกครองแบบประชาธิปไตย ดังเช่น สีพีนคร ประชาชนไม่พอใจโกรธแค้นพระเวสสันดรพากันมาเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสญชัยให้ขับไล่ออกจากเมือง เป็นจุดอ่อนของการปกครอง บ้านเมืองอ่อนแอเกิดความวุ่นวายเพราะผู้มีปัญญามาก และมีวิสัยทัศน์กว้างไกลมีจำนวนน้อยย่อมจะแพ้คนที่มีปัญญาน้อยแต่มีจำนวนมาก

๓. อารมณ์และความเชื่อ เป็นสัจจธรรมว่าหากรักมาก และเชื่อมั่นในบุคคลหรือสิ่งใด เมื่อไม่พอใจมีความโกรธมากก็ขาดสติยั้งคิด ไม่ไตร่ตรองฟังเหตุและผล ดังที่ชาวสีพีเชื่อว่าช้างมงคลทำให้ฝนตกพืชพันธุ์ธัญญาหารสมบูรณ์ ช้างจึงมีคุณค่ากว่าพระเวสสันดร เมื่อชาวกลิงคราษฎร์ได้ช้างมงคลไปก็โกรธแค้นเป็นทุกข์เสียใจ

กัณฑ์ที่ ๓ กัณฑ์ทานกัณฑ์

พระเวสสันดรทรงหลั่งอุทกธาราพระราชทานม้าแก่พราหมณ์
จิตรกรรมฝาผนังวัดดาวดึงษาราม วรวิหาร กรุงเทพมหานคร

กัณฑ์ที่ ๓ กัณฑ์ทานกัณฑ์ เป็นสำนวนของสำนักวัดถนน ประกอบด้วย ๒๐๙ พระคาถา แบ่งเป็น ๑๓ ตอน หรือ ๑๓ แหล่ ท่วงทำนองการเทศน์แสดงอารมณ์โศกเศร้าคร่ำครวญ ปลอบโยนเป็นส่วนใหญ่ ใช้เพลงพระยาโศกเป็นเพลงบรรเลงประจำกัณฑ์ ประกอบกิริยาพระประยูรญาติโศกสลดรันทดใจที่พระเวสสันดรถูกเนรเทศออกจากบ้านเมือง ซึ่งมีความโดยย่อดังนี้

เมื่อพระนางผุสดีทรงทราบว่าพระเวสสันดรทรงถูกเนรเทศจากพระนคร จึงรีบเสด็จไปเยี่ยมแล้วไปเฝ้าพระเจ้ากรุงสญชัยเพื่อทูลขอพระราชทานอภัยโทษ แต่ก็ไม่สำเร็จ พระนางจึงกลับมาพระตำหนักของพระเวสสันดร และทรงรำพันถึงความลำบากต่างๆ ที่พระเวสสันดรจะได้รับ ครั้นรุ่งขึ้น พระเวสสันดรก็ทรงบริจาคสัตตสดกมหาทาน และเสด็จนำพระนางมัทรีและพระราชโอรสพระราชธิดาไปทูลลาพระชนก พระเจ้ากรุงสญชัยทรงสงสารยิ่งนักจึงพระราชทานโอวาทแก่พระนางมัทรีว่า ไม่ควรจะไปให้ลำบาก พระนางมัทรีไม่ยินยอมทุกประการ พระเจ้ากรุงสญชัยไม่รู้จะทำประการใด จึงทรงขอพระนัดดาทั้งสองไว้ พระนางมัทรีก็ไม่ยอมให้ แล้วเสด็จไปทูลลาพระมารดาที่ตำหนัก

รุ่งขึ้นพระเวสสันดรทรงให้เบิกแก้วแหวนเงินทองพร้อมทรงรถม้าพระที่นั่งเสด็จออกจากพระนครพร้อมพระนางมัทรี และสองกุมาร ทรงโปรยแก้วแหวนเงินทองนั้นตลอดทางที่เสด็จ แล้วทรงโปรดให้ขบวนที่ตามเสด็จกลับพระนครไปเสีย ส่วนพระองค์เสด็จไปโดยลำพังมีพราหมณ์ ๔ คนวิ่งตามมาขอทูลม้า พระองค์ก็พระราชทานให้ เทวดาจึงบันดาลเป็นละมั่งทองมารองรับรถนั้นไว้ ต่อมามีพราหมณ์อีกคนหนึ่งมาทูลขอรถก็พระราชทานให้ ส่วนละมั่งทองนั้นก็อันตรธานหายไป พระเวสสันดรทรงอุ้มพระชาลี พระนางมัทรีทรงอุ้มพระกัณหา แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปตามมรรคา โดยทรงตั้งพระทัยจะเสด็จไปที่เขาวงกต

"สัตตสดกมหาทาน" คือ ทานพิเศษที่ทรงบริจาคในคราวนั้น มี ๗ อย่าง อย่างละ ๗๐๐ คือ

๑.	ช้าง	จำนวน ๗๐๐ เชือก
๒.	ม้า	จำนวน ๗๐๐ ตัว
๓.	รถ	จำนวน ๗๐๐ คัน

๔. สตรี จำนวน ๗๐๐ คน
๕. แม่โคนม จำนวน ๗๐๐ ตัว
๖. ทาสชาย จำนวน ๗๐๐ คน
๗. ทาสหญิง จำนวน ๗๐๐ คน
(รวมเป็น ๔,๙๐๐ สิ่งด้วยกัน)

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์ทานกัณฑ์

ผู้บูชาทานกัณฑ์ จะบริบูรณ์ด้วยแก้วแหวนเงินทอง ทาส ทาสี และสัตว์สองเท้า สี่เท้า ครั้นตายแล้วจะได้ไปเกิดในฉกามาพจรสวรรค์ มีนางเทพอัปสรแวดล้อมมากมายเสวยสุขอยู่ในปราสาทแล้วด้วยแก้ว ๗ ประการ

ข้อคิดประจำกัณฑ์ทานกัณฑ์

๑. แบบอย่างภรรยา พระนางมัทรีเป็นคู่ชีวิตที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสามียอมติดตามไปกับพระเวสสันดรโดยไม่เกรงกลัวความทุกข์ยากลำบากใดๆ

๒. การบริจาคมหาทาน พระเวสสันดรบำเพ็ญปรมัตถบารมีทานแม้แต่การให้สุราเป็นทาน สำหรับคนทั่วไป ควรพิจารณาว่าควรให้ทานในสิ่งที่ควรให้ และให้แก่บุคคลที่เขาต้องการ

๓. ความรักของบิดามารดา เป็นความรักที่บริสุทธิ์ยากจะหาความรักอื่นใดมาเปรียบเทียบได้ แต่พระเจ้ากรุงสญชัยก็จำต้องเนรเทศพระเวสสันดรไปตามประเพณีการปกครอง จึงทั้งเสียใจ และอึดอัดใจ

กัณฑ์ที่ ๔ กัณฑ์วนปเวศน์

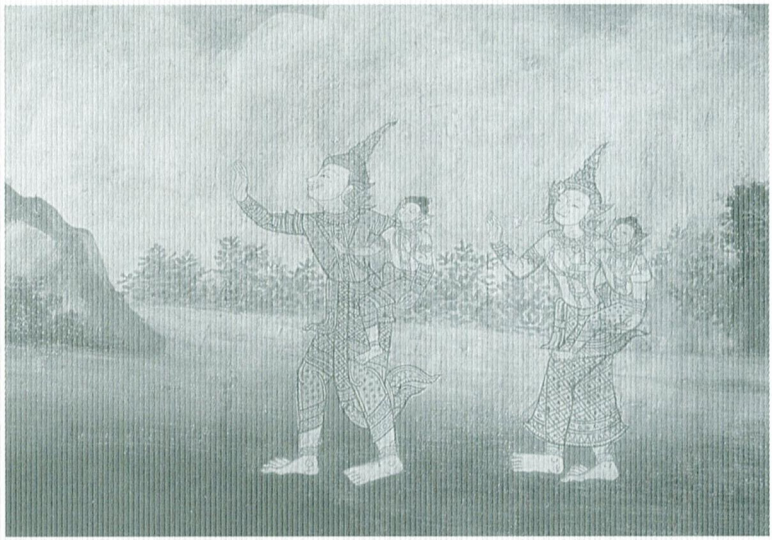

พระเวสสันดรทรงอุ้มพระชาลี พระนางมัทรีทรงอุ้มพระกัณหา
เสด็จด้วยพระบาทสู่เขาวงกต
จิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณดาราราม ราชวรวิหาร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

กัณฑ์ที่ ๔ กัณฑ์วนปเวศน์ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ประกอบด้วย ๕๗ พระคาถา แบ่งเป็น ๙ ตอน หรือ ๙ แหล่ ท่วงทำนองการเทศน์คล้ายกัณฑ์ทานกัณฑ์ ส่วนใหญ่เป็นการบรรยายธรรมชาติทำนองจึงว่าเรื่อยๆ ไม่มีโอดครวญ ใช้เพลงพญาเดินเป็นเพลงบรรเลงประจำกัณฑ์ ประกอบกิริยาการเดินของพระมหากษัตริย์ที่มีลีลางามสง่า ซึ่งมีความโดยย่อดังนี้

พระเวสสันดรและพระนางมัทรี พร้อมด้วยพระราชโอรสพระราชธิดา เสด็จจากพระนครสีพีมาถึงภูเขาตาลบรรพตแม่น้ำโกติมารา เขาอัญชันและมาตุลนครแห่งแคว้นเจตราษฎร์ รวมระยะทางถึง ๓๐ โยชน์ แต่เทพยดาช่วยย่นหนทางให้มาถึงมาตุลนครได้ในเวลาวันเดียว เสด็จเข้าประทับแรมอยู่ ณ ศาลาใกล้ประตูเมือง เช้าวันรุ่งขึ้นความทราบถึงกษัตริย์เจตราษฎร์ ต่างก็รีบไปเฝ้าไต่ถามถึงเหตุการณ์ พระเวสสันดรตรัสเล่าความจริงให้ทราบทุกประการและทรงขอให้ช่วยชี้ทางที่จะไปเขาวงกต บรรดากษัตริย์เจตราษฎร์จึงทูลเสนอว่าจะไปเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสญชัยเพื่อทูลขอพระราชทานอภัยโทษกลับคืนเข้าพระนคร พระเวสสันดรตรัสว่า พระบิดาไม่มีอิสระในเรื่องนี้ไม่สามารถที่จะขัดขืนคำขอร้องของประชาชนได้ เพราะชาวสีพีมีความโกรธแค้นมาก

กษัตริย์เจตราษฎร์จึงทูลขอให้ทรงครอบครองราชสมบัติมาตุลนครแทน พระเวสสันดรทรงปฏิเสธอ้างว่าผิดพระราชประสงค์ ทั้งยังเป็นการก่อให้เห็นว่าพระองค์จะตั้งตนเป็นใหญ่และกบฏต่อพระเจ้ากรุงสญชัย อาจเป็นเหตุให้นครสีพีและนครเจตราษฎร์ขาดสัมพันธไมตรีที่ดีต่อกันได้ ในที่สุดจึงทรงขอร้องให้ชี้ทางที่จะไปเขาวงกต กษัตริย์เจตราษฎร์จึงทูลเชิญให้เสด็จประทับในพระนครก่อน พระเวสสันดรก็ทรงปฏิเสธอีกเพียงเสด็จประทับแรมในศาลานั้นอีกคืนหนึ่ง ครั้นรุ่งขึ้นสี่กษัตริย์ก็ตามส่งเสด็จจนสุดแดนเจตราษฎร์ทูลชี้ทางที่จะเสด็จต่อไปและทรงตั้งให้พรานผู้หนึ่งชื่อ เจตบุตรเป็นผู้ถวายอารักขาระแวดระวังมิให้มีใครมารบกวนและทำอันตรายได้

พระเวสสันดร พร้อมด้วยพระนางมัทรี และพระราชโอรสพระราชธิดา เสด็จไปถึงเขาคันธมาทน์ก็ประทับแรม วันรุ่งขึ้นก็เสด็จไปถึงวิบุลบรรพต เลียบตามฝั่งแม่น้ำเกตุมะดี หยุดประทับใต้ร่มไม้ริมฝั่ง พราหมณ์ผู้หนึ่งได้นำเนื้อมาถวาย พระองค์จึงถอดสุวรรณจุฬามณีให้แก่พราหมณ์ แล้วเสด็จไป

ยังมหานิโครธข้ามเขาสุวรรณบรรพต เสวยผลไม้แล้วเสด็จต่อไปยังนาฬิก - บรรพต

ครั้งนั้นเวสสุกรรมเทพบุตรได้รับเทวบัญชาจากพระอินทร์ให้มานิรมิตบรรณศาลาไว้ ๒ หลัง พร้อมด้วยเครื่องบรรพชิตบริขารทุกประการแล้วเขียนหนังสืออนุญาตให้ผู้ใคร่ประสงค์จะบรรพชาพึงถือเอาอาศรมสถานและบริขารเหล่านี้เป็นของตน แล้วบันดาลให้สัตว์ร้าย และนกอันมีเสียงที่ไม่ไพเราะหนีไปอยู่เสียที่อื่นแล้วกำชับให้เจ้าป่าดูแล ๔ กษัตริย์ เมื่อพระเวสสันดรเสด็จมาถึงก็เสด็จเข้าไปโดยลำพัง แล้วเปลื้องอาภรณ์ออกทรงเครื่องบรรพชา เสด็จออกมารับพระนางมัทรี พระนางมัทรีก็เสด็จเข้าไปในศาลาอีกหลังหนึ่งทรงเปลื้องอาภรณ์และแต่งเป็นตาปสินี พร้อมทั้งพระราชโอรสและพระราชธิดา พระนางมัทรีรับอาสาไปหาผลไม้มาถวายพระเวสสันดรก็ทรงยินยอม แต่ทรงขอสัญญาว่าต่อไปนี้อย่าให้พระนางมัทรีเข้ามาหาในเวลากลางคืนขณะที่ลับตาสองกุมาร พระนางมัทรีก็ทรงปฏิบัติตาม สี่กษัตริย์ก็ทรงผนวชเป็นฤาษีอยู่ ณ เขาวงกตเป็นเวลา ๗ เดือน ต่างก็ปฏิบัติกิจวัตรตามหน้าที่โดยไม่บกพร่องด้วยอำนาจบุญกุศลของพระองค์ทำให้ฝูงสัตว์ที่อยู่ในระยะ ๑ โยชน์โดยรอบเขาวงกตมีความเมตตาปรานีต่อกัน

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์วนปเวศน์

ผู้บูชากัณฑ์วนปเวศน์ จะได้รับความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้าจะได้เป็นบรมกษัตริย์ในชมพูทวีปเป็นผู้ทรงปรีชา เฉลียวฉลาด สามารถปราบอริราชศัตรูให้ย่อยยับไป

ข้อคิดประจำกัณฑ์วนปเวศน์

๑. มิตรแท้ แม้ในยามลำบากทุกข์ยาก มิตรแท้ย่อมช่วยเหลือดังที่พระเจ้าเจตราษฎร์ทูลเชิญให้พระเวสสันดรเสวยราชย์

๒. คุณลักษณะของผู้ปกครอง (ผู้บริหาร) ผู้ปกครองที่ดีจะใช้ปัญญาพิจารณาทั้งกฎหมายประเพณีและหลักการปกครอง (รัฐศาสตร์) ในภาวะเดือดร้อนจะใช้หลักรัฐศาสตร์ เพื่อให้บ้านเมืองสงบสุขไม่เกิดความขัดแย้งและเกิดสงคราม นอกจากนี้ยังทรงมองการณ์ไกลว่าถ้าอยู่ที่เมืองเจตราษฎร์ ก็จะเกิดความขัดเคืองใจกัน ไม่เป็นผลดีแก่ทุกฝ่าย จึงยอมทุกข์เพียงเฉพาะพระองค์ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากใดๆ

กัณฑ์ที่ ๕ กัณฑ์ชูชก

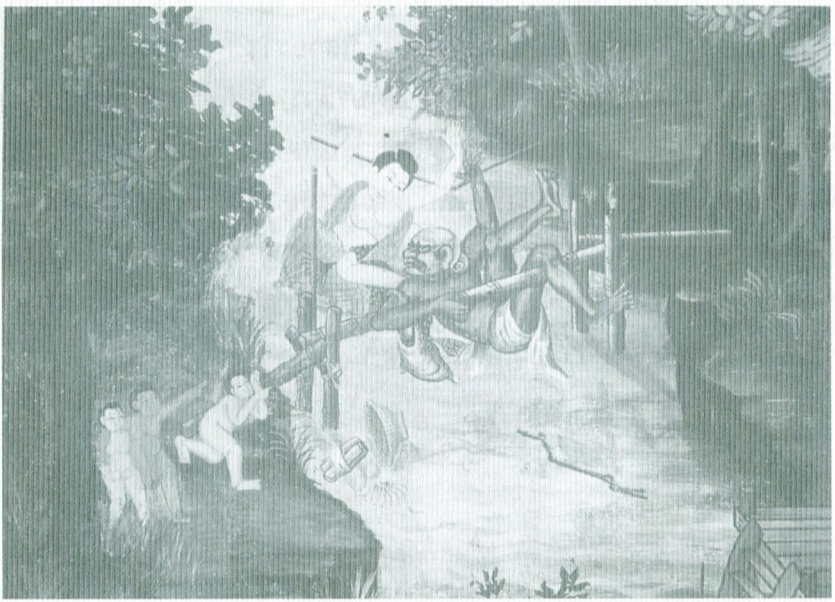

ชูชกพานางอมิตตดาข้ามสะพานเพื่อกลับไปเรือนตน
จิตรกรรมฝาผนังวัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร
กรุงเทพมหานคร

กัณฑ์ที่ ๕ กัณฑ์ชูชก เป็นสำนวนของสำนักวัดสังข์กระจาย ประกอบด้วย ๗๙ พระคาถา แบ่งเป็น ๑๗ ตอน หรือ ๑๗ แหล่ ท่วงทำนองการเทศน์เน้นศิลปะและลูกเล่นแห่งการใช้เสียง ที่มีทั้งถ้อยคำที่อ่อนหวานปนจริต ถ้อยคำหยาบ สนุกสนานเน้นให้เห็นบุคลิกและบทบาทของชูชก ใช้เพลงเซ่นเหล้าเป็นเพลงบรรเลงประจำกัณฑ์ ประกอบกิริยาการกินอาหารอย่างไม่สำรวมของชูชก ซึ่งมีความโดยย่อดังนี้

ยังมีพราหมณ์เข็ญใจไร้ญาติผู้หนึ่งชื่อ “ชูชก” เกิดในตระกูลโภควาทิกชาติ อาศัยอยู่ในละแวกบ้านทุนวิฏฐติดกับเมืองกลิงคราษฎร์ เที่ยวขอทานรวบรวมเงินไว้ได้ ๑๐๐ กษาปณ์ และนำไปฝากไว้กับเพื่อนพราหมณ์ผู้หนึ่ง และเที่ยวขอทานต่อไปเป็นเวลานานก็มิได้กลับ ครั้นพราหมณ์ที่รับฝากเงินนั้นไว้ยากจนลงก็เอาทรัพย์ของชูชกที่ฝากไว้ไปใช้จนหมด ต่อมาชูชกนึกได้ก็กลับมาทวงเงินคืน พราหมณ์ผัวเมียไม่มีจะให้จึงยกนางอมิตตดาบุตรสาวให้เป็นภรรยา ชูชกพามาสู่ที่อยู่ของตนนางได้ปฏิบัติต่อชูชกผู้เป็นสามีอย่างดี จนทำให้พราหมณ์หนุ่มๆ ทั้งหลายในแถบนั้นไม่พอใจในภรรยาของตน เพราะปฏิบัติสู้นางอมิตตดาไม่ได้ นางพราหมณีทั้งหลายถูกสามีด่าว่าก็โกรธจึงพากันไปด่าว่านางอมิตตดา ขณะที่นางลงไปตักน้ำที่ท่าน้ำเพื่อให้นางหนีไปเสีย

เมื่อนางอมิตตดาถูกนางพราหมณีพากันมารุมด่าว่าเยาะเย้ยให้ได้รับความอายก็เสียใจจึงกลับมาเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้ชูชกฟังและบอกชูชกว่าต่อไปจะไม่ทำงาน ซึ่งชูชกก็รับจะทำงานเอง แต่นางอมิตตดาไม่ยินยอมบอกว่าญาติพี่น้องของนางไม่เคยใช้สามีต่างทาส ในครั้งนี้เองเทพยดาที่เคยอนุเคราะห์พระเวสสันดรคราวยกสัตตสดกมหาทานคิดจะช่วยพระเวสสันดรให้ได้บำเพ็ญปิยบุตรทานบริจาคเพิ่มบารมีขึ้นอีก จึงดลใจนางอมิตตดาให้ทราบเรื่องราวของพระเวสสันดรและบันดาลให้นางแนะนำชูชกไปขอพระชาลีกับพระกัณหามาเป็นทาส แต่ชูชกไม่อยากไปครั้นจะไม่ไปก็กลัวนางจะหนีจึงจำใจรับคำ นางก็จัดเสบียงกรังให้ชูชก จัดการซ่อมแซมดูแลที่อยู่ให้โอวาทแก่นาง และกระทำประทักษิณภรรยาสามรอบ แล้วจึงแต่งตัวเป็นตาปะขาวดาบส ออกเดินทางไปยังกรุงสีพีราษฎร์ เที่ยวสืบถามชาวเมืองเกี่ยวกับพระเวสสันดร พวกชาวเมืองโกรธพากันขับไล่ชูชกเข้าป่าไป เทพยดาดลใจให้ชูชกเดินหลงทางไปถึงแดนป่าที่เจตบุตรรักษา ชูชกหนีสุนัขของเจตบุตร

ขึ้นไปอยู่บนต้นไม้แล้วรำพึงถึงคุณของพระเวสสันดรเปรียบดังแผ่นดิน น้ำ ต้นโพธิ์ ต้นไทร ซึ่งมหาชนได้อาศัย เมื่อเจตบุตรพบชูชกก็ตั้งใจจะยิงเสียให้ตายแต่แล้วกลับถามเรื่องราวดูก่อน ชูชกจึงหลอกเจตบุตรว่าตนเป็นฑูตถือพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงสญชัยไปเชิญพระเวสสันดรให้เสด็จกลับพระนคร เจตบุตรเชื่อจึงเชิญให้บริโภคอาหารและพักค้างคืน

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์ชูชก

ผู้บูชากัณฑ์ชูชกจะได้บังเกิดในตระกูลกษัตริย์ ประกอบด้วยสมบัติอันงดงามกว่าชนทั้งหลาย จะเจรจาปราศรัยก็ไพเราะเสนาะโสต แม้จะได้สามีภรรยาและบุตรธิดาก็ล้วนแต่มีรูปทรงงดงาม ว่านอนสอนง่าย

ข้อคิดประจำกัณฑ์ชูชก

๑. ความมัธยัสถ์และรู้จักเก็บออม แม้ชูชกจะเป็นขอทานก็รู้จักเก็บออมทรัพย์

๒. ชายแก่กับภรรยาสาว อรรถกาอธิบายว่าเป็นเรื่องของผลบุญที่เกิดจากอธิษฐานจิต และการบูชาพระด้วยดอกไม้เหี่ยว การมีสามีหรือภรรยาต่างวัยกันมากๆ จัดเป็นความเสื่อมอย่างหนึ่ง

๓. ความเกียจคร้านและคนพาล คนที่ไม่เอาใจใส่ทำงานเอาแต่เที่ยว เมื่อถูกตำหนิ ไม่ปรับปรุงแก้ไข กลับโกรธคนอื่นและอิจฉาคนอื่น เป็นลักษณะของคนพาลที่โทษคนอื่น ไม่พิจารณาตัวเองตรงกันข้ามกับบัณฑิตที่จะพิจารณาเหตุผลและพร้อมจะแก้ไขตนเองเสมอ

๔. ดี-ชั่ว ในโลกนี้มีทั้งดีและชั่วจะทำให้เข้าใจว่าดีเป็นอย่างไร ชั่วเป็นอย่างไร ควรพิจารณาให้เป็นธรรมะ ไม่ควรตำหนิชั่วจนเกินเหตุ ควรเห็นคุณค่าของชั่วด้วย

๕. ความเห็นผิด ชูชกเป็นตัวแทนของคนที่มีความเห็นผิดพูดหลอกลวงอัจจุตฤาษีผู้ปฏิบัติธรรม เป็นคนกล้าไม่หวาดกลัวแม้ภัยมา แต่เป็นผู้กลัวที่มีความโลภมาก เป็นความเสื่อมของชูชก ซึ่งยังประกอบด้วยบุรุษโทษ ๑๘ ประการ

กัณฑ์ที่ ๖ กัณฑ์จุลพน

ชูชกปีนต้นไม้หนีสุนัข พรานเจตบุตรโก่งหน้าไม้ขู่
จิตรกรรมฝาผนังวัดมหาธาตุ วรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี

กัณฑ์ที่ ๖ กัณฑ์จุลพน พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ประกอบด้วย ๓๕ พระคาถา แบ่งเป็น ๖ ตอน หรือ ๖ แหล่ ท่วงทำนองการเทศน์จะใช้เสียงเพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติในป่า แต่ความยากของกัณฑ์นี้คือภาษาและวรรคตอนของฉันทลักษณ์ ใช้เพลงคุกพาทย์หรือเพลงรัวสามลาเป็นเพลงบรรเลงประจำกัณฑ์ ประกอบกิริยาพรานเจตบุตรข่มขู่ชูชก ซึ่งมีความโดยย่อดังนี้

เมื่อเจตบุตรให้ชูชกพักอาศัยอยู่ด้วยหนึ่งราตรีและเลี้ยงดูจนอิ่มหนำสำราญแล้ว ก็จัดหาเสบียงอาหารให้พร้อมสรรพ แล้วนำชูชกไปยังต้นทาง รำพันชี้หนทางที่จะไปเขาวงกตให้ฟังว่า เขาที่แลเห็นนั้นเป็นต้นทางที่จะเดินต่อไป คือ "เขาคันธมาทน์" อันเป็นถิ่นที่อุดมไปด้วยไม้หอมนานาชนิด ถัดไปที่แลเห็นสีเขียวครามนั้น คือ "เขาอัญชัน" มีพันธุ์ไม้ต่างๆ หลายชนิดน่าชม เดินต่อไปอีกสักครู่ ก็จะถึงสถานอัมพวันใหญ่ คือ ป่ามะม่วงถัดไปจะถึงป่าตาล และมะพร้าวกับต้นเป้ง แล้วถึงป่าไม้ดอกต่างๆ มีกลิ่นหอมตลบไปทั่วป่า แต่เจตบุตรแนะทางที่จะไปถึงอาศรมอัจจุตฤาษีเท่านั้น แล้วให้แวะถามหนทางที่จะไปเขาวงกตต่อไปชูชกก็จำไว้ อำลาเจตบุตรกระทำประทักษิณ ๓ รอบแล้วเดินทางต่อไป

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์จุลพน

ผู้บูชากัณฑ์จุลพน แม้จะบังเกิดในภพใดๆ จะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยทรัพย์บริวารจะมีอุทยานอันดารดาษด้วยดอกไม้หอมตลบไป แล้วจะมี สระโบกขรณีอันเต็มไปด้วยปทุมชาติ ครั้นตายไปแล้วก็ได้เสวยทิพย์สมบัติในโลกหน้าสืบไป

ข้อคิดประจำกัณฑ์จุลพน

๑) ปฏิภาณและวาทศิลป์ เป็นคุณสมบัติที่ช่วยแก้ไขสถานการณ์จากร้ายกลายเป็นดีได้รับการไว้วางใจ และยังโน้มน้าวใจคนอื่นได้อีกด้วย ฉะนั้นเราต้องรู้เท่าทันคนจำพวกนี้ ที่ใช้คำพูดมาหลอกล่อให้หลงเชื่อ ดังเช่นพรานเจตบุตรถูกชูชกใช้เล่ห์พูดหลอกลวงว่าเป็นราชทูตของพระเจ้ากรุงสญชัย

๒) การรู้เท่าทัน ถ้าคนเราไม่รู้เท่าทันคนที่เห็นแก่ตัว พูดจาหลอกล่อก็จะเสียรู้แม้พรานเจตบุตรจะหวังดีแต่ไม่รู้เท่าทันคนเจ้าเล่ห์ เช่น ชูชก จึงกลายเป็นเครื่องมือของผู้ร้าย ผู้ไม่หวังดี จนเกิดความเสียหายได้

๓) การรอบรู้กิจการงาน ผู้ที่ไม่รู้กิจการงานที่ทำ แม้จะเป็นคนฉลาดเฉลียว ก็ทำการให้เกิดความเสียหายได้ ดังเช่นพรานเจตบุตรถึงแม้เป็นคนฉลาดแต่ไม่รู้ราชกิจว่า ราชทูตเป็นใคร หลงเชื่อแล้วยังชี้ทางให้ชูชก อย่างไรก็ตามถ้าคนฉลาดได้เรียนรู้ก็จะทำภารกิจได้ดี ตรงกันข้ามกับคนโง่ที่เรียนเท่าใด ก็ทำกิจการงานไม่ได้ดี

๔) ธรรมชาติ ป่าหิมพานต์เป็นตัวแทนของธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์จรรโลงใจและทำให้มนุษย์เบิกบานใจ เพราะป่าไม้ภูเขา พฤกษชาตินานาพรรณ ที่งดงาม สร้างความยินดีและให้กำลังใจแก่ผู้เดินทางให้คลายความหวาดกลัวภัยอันตรายต่างๆ

กัณฑ์ที่ ๗ กัณฑ์มหาพน

ชูชกลวงถามอัจจุตฤาษีถึงทางไปบรรณศาลาของพระเวสสันดร
จิตรกรรมฝาผนังวัดใหญ่อินทาราม จังหวัดชลบุรี

กัณฑ์ที่ ๗ กัณฑ์มหาพน สำนวนของพระเทพโมลี (กลิ่น) สำนักวัดราชสิทธารามประกอบด้วย ๘๐ พระคาถา แบ่งเป็น ๖ ตอน หรือ ๖ แหล่ ทำนองในกัณฑ์นี้มีทั้งแหล่เนื้อในและแหล่เนื้อนอก ลักษณะการเทศน์คล้ายกับกัณฑ์จุลพน แต่มีกระแสเสียงที่อ่อนช้อยกว่า ใช้เพลงเชิดกลองเป็นเพลงบรรเลงประจำกัณฑ์ ประกอบกิริยาการเดินทางอย่างรีบเร่งของชูชก ซึ่งรู้หนทางที่จะไปหาพระเวสสันดรจากอัจจุตฤาษีแล้ว ซึ่งมีความโดยย่อดังนี้

ชูชกออกเดินทางตามคำแนะนำของเจตบุตร จนมาถึงอาศรมอัจจุตฤาษีกล่าวมุสาว่าเคยสมาคมคบหากับพระเวสสันดรมาแต่ก่อน พระองค์จากตนมานานจึงใคร่จะได้พบ อัจจุตฤาษีหลงเชื่อจึงให้ชูชกพักนอนคืนหนึ่ง รุ่งขึ้นก็ชี้ทางให้ชูชกไปหาพระเวสสันดรว่าภูเขาที่เห็นอยู่นั้นเรียกว่า เขาคันธมาทน์ ต่อไปจะถึงสระมุจลินท์ ซึ่งอยู่ใกล้พระอาศรมพระเวสสันดร มีดอกบัวและปลาต่างๆ หลายอย่าง ข้างบนมีพันธุ์ไม้นานาชนิดและมีไม้ผลต่างๆ ในบริเวณพระอาศรม ต่อนั้นไปก็ถึงป่าหิมพานต์ มีสัตว์ต่างๆ เหลือที่จะประมาณ สัตว์ที่สำคัญก็คือ ราชสีห์ ๔ จำพวก ได้แก่ ๑. ติณราชสีห์ กินเส้นหญ้า เป็นอาหาร ๒. กาฬสีห์ กินเนื้อสัตว์เป็นอาหาร ๓. บัณฑุราชสีห์ กินเนื้อสัตว์เป็นอาหาร ทั้ง ๓ ชนิดนี้รูปร่างคล้ายโคขนต่างๆ มีสีหม่น มอดำและสีเหลืองเลื่อม ๔. ไกรสรราชสีห์ ปลายหาง เท้าและปากสีแดง ตามตัวสีขาว สร้อยคอแดง มีสีแดงผ่านกลางหลังอยู่ในน้ำ นอกจากนี้ยังมีสัตว์อื่นๆ อีกเป็นอันมาก สารพัดอย่าง ถ้าท่านไปตามคำแนะนำก็จะถึงพระอาศรมพระเวสสันดร ชูชกกระทำประทักษิณอัจจุตฤาษี ๓ รอบ แล้วอำลาเดินทางต่อไป

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์มหาพน

ผู้บูชากัณฑ์มหาพน จะได้เสวยสมบัติในดาวดึงส์เทวโลกนั้นแล้วจะได้ลงมาเกิดเป็นกษัตริย์มหาศาล มีทรัพย์ศฤงคาร บริวารมากมาย มีอุทยานและสระโบกขรณีเป็นที่ประพาส เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยศักดานุภาพเฟื่องฟุ้งไปทั่วชมพูทวีปอีกจักได้เสวยอาหารทิพย์เป็นนิตย์นิรันดรฯ

ข้อคิดประจำกัณฑ์มหาพน

๑. การวางแผน คนฉลาดต้องรู้จักวางแผนว่าจะทำอะไร เช่น จะเข้าหาผู้ใหญ่อย่างไร ดังกรณีชูชกเข้าไปหาอัจจุตฤาษี

๒. เทคนิคการจูงใจ เกริ่นนำโดยถามสุข ทุกข์ ความเป็นอยู่ก่อน เมื่อมีบรรยากาศดี จึงเริ่มพูดสิ่งที่ต้องการ ดังที่ชูชกเข้าไปพบอัจจุตฤาษี นอกจากนี้ยังใช้เหตุผลให้หลงเชื่อ ดังนั้นจึงต้องมีสติไตร่ตรองและรู้เท่าทันเล่ห์เหลี่ยมของคนอื่น

๓. คนชั่ว ชูชกเป็นตัวแทนของคนชั่วที่ทำชั่วได้ทุกอย่าง ทุศีล พูดปด ปากกับใจไม่ตรงกัน คดโกงใช้กลอุบายหลอกล่อให้หลงเชื่อด้วยความโลภ อยากได้เราควรหลีกหนีให้ไกลจากคนชั่ว

๔. คนฉลาด ชูชกมีส่วนดีคือ เป็นคนฉลาดในการเข้าสมาคมกับบุคคล (มนุษยสัมพันธ์) หากใช้ในทางที่เป็นประโยชน์ก็จะเป็นการดี

กัณฑ์ที่ ๘ กัณฑ์กุมาร

พระเวสสันดรทรงเรียกพระชาลีขึ้นจากสระ พระชาลีทรงกราบพระบาทพระเวสสันดร พระกัณหาทรงหลบอยู่ในสระ จิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณดาราราม ราชวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

กัณฑ์ที่ ๘ กัณฑ์กุมาร สำนวนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ประกอบด้วย ๑๐๑ พระคาถา แบ่งเป็น ๒๒ ตอน หรือ ๒๒ แหล่ มีท่วงทำนองโศกเศร้า ตัดพ้อ โอดครวญ ทำนองแหล่จึงโศกแสดงเสียง คร่ำครวญชวนน่าสงสารแบบเด็ก ใช้เพลงโอดเชิดฉิ่งเป็นเพลงบรรเลงประจำกัณฑ์ ประกอบกิริยาชูชกพาพระกัณหาพระชาลีเดินไป และถูกชูชกเฆี่ยนตีไปสลับกับการร้องไห้คร่ำครวญของสองกุมารที่จะหนีกลับไปหาพระเวสสันดรตลอดทาง ซึ่งมีความโดยย่อดังนี้

ชูชกไปถึงสระโบกขรณีเวลาจวนค่ำ มองเห็นช่อฟ้าอยู่ลิบ ๆ แต่มาคิดเห็นว่าถ้าจะเข้าไปทูลขอพระกัณหาพระชาลีในเวลาที่พระนางมัทรีอยู่เห็นจะไม่ได้ รอไว้รุ่งขึ้นให้พระนางออกไปป่าเสียก่อนดีกว่า เพราะธรรมดาสตรีมักจะมีนิสัยเหนียวแน่น เมื่อสามีจะทำทานมักทำลายเสีย คิดเช่นนั้นแล้วชูชกจึงปีนขึ้นไปนอนบนชะง่อนเขาเพื่อให้พ้นภัยจากสัตว์ร้ายในคืนวันนั้น พระนางมัทรีทรงพระสุบินนิมิตว่ามีบุรุษกำยำล่ำสันคนหนึ่งถือดาบพังประตูเข้ามาแล้วตัดแขนควักนัยน์ตา และแหวะอกควักเอาดวงใจ พระนางตกใจตื่นขึ้นรีบเสด็จไปเฝ้าพระเวสสันดรขอให้ช่วยทำนายฝัน พระเวสสันดร ทรงทราบเหตุว่า วันรุ่งขึ้นจะมียาจกมาขอพระกัณหาพระชาลี ครั้นจะทำนายไปตามจริงก็กลัวพระนางมัทรีจะไม่ยอมจากสองกุมาร จึงทำนายโดยโวหารกลบเกลื่อนเสียว่าการที่ฝันเช่นนี้ก็เพราะแต่ก่อนนางได้รับความสุขสบาย ครั้นมาตกทุกข์ได้ยากธาตุทั้งสี่วิปริตไปจึงได้สุบินนิมิตผิดประหลาดเช่นนั้น พระนางมัทรีก็ยังไม่ไว้วางพระทัย ครั้นรุ่งขึ้นพระนางก็ปลุกพระกัณหาพระชาลีขึ้นสรงน้ำให้แล้วรำพันสั่งสอนและพามาฝากฝังแก่พระเวสสันดรเมื่อเสร็จแล้วก็ไปหาผลไม้ในป่า

ฝ่ายชูชกครั้นรุ่งขึ้นเช้าก็เดินทางไปยังพระอาศรมพระเวสสันดร เมื่อพระเวสสันดรเห็นก็ให้พระชาลีและพระกัณหาออกไปเชิญเข้ามา ชูชกจึงขู่เด็กทั้งสองเพื่อให้กลัว โดยคิดว่าเมื่อขอไปได้แล้วจะได้ใช้สอยง่าย ก่อนที่ชูชกจะทูลขอพระชาลีพระกัณหาจากพระเวสสันดร ได้พูดหว่านล้อมชักเอาแม่น้ำทั้งห้า (คงคา, ยมนา, อจิรวดี, สรภู, มหิ) เข้ามาเปรียบน้ำพระทัยอันเต็มไปด้วยความกรุณาของพระเวสสันดรเสียก่อนแล้วจึงขอต่อภายหลัง พระเวสสันดรขอให้รอพระนางมัทรีก่อน ชูชกว่าไม่ได้เพราะวิสัยสตรีย่อมมีความเสียดายที่ไหนจะยอมให้ พระเวสสันดรจึงขอให้ชูชกไปสู่สำนักพระเจ้ากรุงสญชัย เพื่อจะได้รับพระราชทานทรัพย์สมบัติ แต่ชูชกทูลว่าไม่ได้เพราะพระเจ้ากรุงสญชัยจะหาว่าล่อลวงเอาพระราชนัดดาไปอาจจะต้องโทษ

ดังนั้นจึงขอพาสองกุมารไปสู่เมืองกลิงคราษฎร์เสียในวันนี้ทีเดียว เมื่อพระกัณหาพระชาลีได้ทราบดังนั้นก็กลัว จึงพากันหนีไปซ่อนอยู่ในสระบัว เวลาลงก็ถอยหลังลงไปแล้วเอาใบบัวมาบังตัวเสียเพื่อมิให้เห็น ครั้นชูชกแลหาไม่เห็นสองกุมาร ก็แกล้งตัดพ้อพระเวสสันดรว่า พยักหน้าให้ลูกหนี และหาว่าพูดจาตลบตะแลงต่างๆ พระเวสสันดรจึงออกมาตามรอยเท้าไปถึงสระก็ทรงทราบว่า สองกุมารอยู่ในสระบัวนั้น จึงตรัสเรียกให้ขึ้นมาโดยรำพันว่าเราเป็นลูกกษัตริย์ไม่ควรให้ใครมาติเตียนได้ และกล่าวเปรียบเทียบสองกุมารเป็นสำเภา ซึ่งจะนำพระองค์ให้ไปถึงพระนิพพาน ขอให้ขึ้นมาช่วยยกปิยบุตรทานด้วย พระชาลีก็ขึ้นมาพระองค์จึงตรัสเรียกแก้วกัณหา แก้วกัณหาก็ขึ้นมา สองกุมารกอดพระบาทพระบิดาแล้วทั้งสามกษัตริย์ก็ทรงกันแสง พระเวสสันดรจึงคาดค่าสองกุมารแล้วมอบเป็นทานแก่ชูชกไป

ขณะนั้นก็บังเกิดมหัศจรรย์แผ่นดินไหว ฝูงสัตว์ต่างพากันแตกตื่น เขาพระสุเมรุก็เอนเอียง น้ำในมหาสมุทรก็บันดาลฟุ้งเป็นฟองฝอยพระยานาคขึ้นมาลอยอยู่บนผิวน้ำ พระยาครุฑบินขึ้นเล่นลมบ้าง อากาศเกิดวิปริตและฝนตก เทวดาทั้งหลายพากันอนุโมทนา เมื่อชูชกได้รับพระราชทานสองกุมารแล้ว ก็เฆี่ยนตีต่อหน้าพระเวสสันดร พระองค์ก็ทรงนิ่งเสีย พระชาลีจึงหันหน้ามาปรับทุกข์กับพระกัณหา และเมื่อถูกชูชกเฆี่ยนตีมากๆ เข้า สองกุมารก็รำพันถึงเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับบิดามารดากับบุตร พระเวสสันดรเมื่อได้ยินคำรำพัน ประจวบกับเหตุการณ์ที่รุนแรงเช่นนั้น ก็เกิดโทสะคิดจะฆ่าชูชกเสีย เพราะชูชกตีสองกุมารต่อหน้าพระองค์โดยมิได้ยำเกรงและเปรียบชูชกเหมือนเบ็ด พระองค์ดุจปลา สองกุมารดุจน้ำ พระโพธิญาณเปรียบประดุจไซว่าชูชกทำเช่นนั้นเหมือนกับพรานเบ็ด มาตีปลาหน้าไซกระทุ่มน้ำให้ปลาตื่น คือไม่ให้พระองค์เป็นเสมือนปลาเข้าไปยังไซ อันหมายถึงพระโพธิญาณ แต่ในที่สุดพระองค์ก็ทรงระงับโทสะเสียได้ ชูชกจึงพาสองกุมารและเฆี่ยนตีเรื่อยไป พอเวลาพลบค่ำย่ำสนธยาพราหมณ์ก็พาสองกุมารเยาวเรศล่วงลับประตูป่า

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์กุมาร

ผู้บูชากัณฑ์กุมาร ย่อมประสบความสำเร็จในสิ่งที่พึงปรารถนา ครั้นตายไปจะได้ไปเกิดในฉกามาพจรสวรรค์ ในสมัยที่พระศรีอริยเมตไตรยมาอุบัติ ก็จะได้พบศาสนาของพระองค์จะได้ถือปฏิสนธิในตระกูลกษัตริย์ ตลอดจนได้สดับตรับฟังพระสัทธรรมเทศนาของพระองค์แล้วบรรลุพระอรหันตผล พร้อมด้วยปฏิบัติสัมภิทาทั้ง ๔ ด้วยบุญราศีที่ได้อบรมไว้

ข้อคิดประจำกัณฑ์กุมาร

๑. รู้กาลควรไม่ควร ชูชกเฉลียวฉลาดรู้กาลควรไม่ควรว่าจะเข้าไปทูลขอสองกุมารตอนที่พระนางมัทรีออกไปหาผลไม้ในป่า จึงรอเวลาจนถึงตอนเช้า

๒. ความเชื่อเรื่องฝัน คนไทยมีความเชื่อเรื่องความฝัน จะรู้ว่าเป็นความฝันแบบใด และทำนายเหตุการณ์ได้ล่วงหน้า เช่น ความฝันแบบเทพสังหรณ์ของพระนางมัทรี

๓. ผลแห่งกรรม แม้จะรู้เหตุล่วงหน้า แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ ควรรักษาน้ำใจให้ไม่เป็นทุกข์ ถ้ารู้ก่อนก็เป็นทุกข์ไม่มีประโยชน์ เพราะกรรมย่อมให้ผลแน่นอนไม่มีใครห้ามได้ พระเวสสันดรพิจารณาว่าทำนายฝันไปพระนางมัทรีก็จะเป็นทุกข์เพิ่มขึ้นก่อน ๓ วัน จึงนิ่งและบ่ายเบี่ยงว่าพระนางมัทรีได้รับความลำบากจึงทำให้ฝันร้าย

กัณฑ์ที่ ๙ กัณฑ์มัทรี

เทพเจ้าทรงจำแลงเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง
และเสือเหลืองขวางทางพระนางมัทรีไว้
จิตรกรรมฝาผนังวัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร
กรุงเทพมหานคร

กัณฑ์ที่ ๙ กัณฑ์มัทรี สำนวนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ประกอบด้วย ๙๐ พระคาถา แบ่งเป็น ๑๓ ตอน หรือ ๑๓ แหล่ มีท่วงทำนองโศกเศร้า คร่ำครวญ โดยเฉพาะตอนที่ตามหาสองกุมาร กระแสเสียงที่ใช้จึงโหยหวนคร่ำครวญแบบผู้หญิงที่ตามหาลูก ใช้เพลงทยอยโอดเป็นเพลงบรรเลงประจำกัณฑ์ ประกอบกิริยาคร่ำครวญหวนไห้ของพระนางมัทรี เมื่อทรงทราบว่าพระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารให้แก่ชูชก ซึ่งมีความโดยย่อดังนี้

เมื่อชูชกพาสองกุมารไปแล้ว พระอินทร์เกรงว่าถ้าพระนางมัทรีกลับมาแต่กลางวันก็จะเที่ยวติดตามสองกุมารและอาจจะติดตามไปทัน จึงให้เทวดา ๓ องค์ จำแลงกายเป็นเสือโคร่ง เสือเหลือง และราชสีห์มาขวางทางไว้ พอพระนางมัทรีไปหาผลไม้วันนั้นก็เกิดอาเพศ เก็บผลไม้ได้เพียงเล็กน้อยก็รีบกลับ แต่มาพบสัตว์ทั้ง ๓ นอนขวางอยู่มาไม่ได้ จนเวลาพลบค่ำ พระนางกล่าวขอทางต่อสัตว์ทั้ง ๓ เทวดาจึงเปิดหนทางให้พระนางเสด็จกลับไม่เห็นสองพระกุมาร จึงอ้อนวอนถามพระเวสสันดรถามเท่าไรๆ พระองค์ก็ไม่บอกเพราะเห็นว่าพระนางกำลังเหน็ดเหนื่อย จะมีความโศกคิดถึงลูกมากจะเป็นอันตรายถึงชีวิตก็ได้ จึงแกล้งกล่าวเป็นที่หึงหวง เพื่อให้พระนางคลายความโศกว่าพระนางมัทรีมัวไปหลงรื่นรมย์กับชายชู้เสียในกลางป่าจึงกลับค่ำ พระนางทูลขอโทษเท่าไรๆ พระเวสสันดรก็นิ่งเสียมิได้เจรจาด้วย จึงออกเที่ยวตามหาอยู่ตลอดคืน จนรุ่งเช้าจึงกลับมาอาศรมโดยความอิดโรยอ่อนพระทัย จึงสลบไป พระเวสสันดรตกพระทัยสำคัญว่าพระนางสิ้นใจ จึงยกพระเศียรขึ้นวางบนตักแล้วเอาน้ำรดลงที่พระอุระพระนางก็ฟื้นคืนสมปฤดีและทูลถามถึงพระชาลีพระกัณหา พระองค์ก็บอกความจริงและขอให้พระนางช่วยอนุโมทนาทานด้วย พระนางก็อนุโมทนาในปิยบุตรทาน พระองค์จึงตรัสเล่าความมหัศจรรย์ที่เกิดขึ้นในตอนให้ทานให้พระนางฟังตามตั้งแต่ต้นจนจบ

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์มัทรี

ผู้บูชากัณฑ์มัทรี เกิดในโลกหน้าจะเป็นผู้มั่งคั่ง สมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ เป็นผู้มีอายุยืนยาว ทั้งประกอบด้วยรูปโฉมงดงามกว่าคนทั้งหลาย จะไปในที่ใดๆ ก็จะมีแต่ความสุขทุกแห่งหน

ข้อคิดประจำกัณฑ์มัทรี

๑. ความเชื่อเรื่องเคราะห์กรรม คำโบราณกล่าวว่า คนเราเมื่อมีเคราะห์กรรม ภูตผีก็พลอยซ้ำเติม พระนางมัทรีต้องใช้เวลาออกไปหาผลไม้นานกว่าทุกวัน เพราะต้นไม้ที่เคยมีผลก็ไม่มีผล พญาราชสีห์ (เทพบุตรแปลง) ออกมาขวางทางเดิน

๒. ความรักของพ่อแม่ เป็นความรักที่บริสุทธิ์เหนือเหตุผลใด แม้แต่ค่าตัวสองกุมาร ก็กำหนดไว้ไม่ให้คนอื่นมาไถ่ไปได้ นอกจากพระเจ้ากรุงสญชัย

๓. การวางตัวให้ยำเกรง โดยใช้ความนิ่ง เพราะธรรมชาติของมนุษย์กลัวความนิ่งและความมืด พระเวสสันดรจึงใช้ความนิ่งกับพระนางมัทรี

๔. การใช้อกุศลให้เกิดกุศล เป็นกลอุบายเบี่ยงเบนอารมณ์ความรู้สึกของพระนางมัทรีให้คลายโศกเรื่องสองกุมาร ดังนี้ พระเวสสันดรต่อว่าที่พระนางมัทรีไปยุ่งเกี่ยวกับพราน ดาบส วิทยาธรจนกลับมาเย็นค่ำ

๕. การบำเพ็ญบารมีสูงสุด การให้บุตรและภรรยาเป็นทาน เป็นการบำเพ็ญบารมีที่ยาก ที่มนุษย์ปุถุชน ซึ่งมีความเห็นแก่ตัวจะกระทำได้ แต่พระเวสสันดรทรงสละได้ เพื่อบรรลุพระสัพพัญญุตญาน จะช่วยให้คนจำนวนมากมายมหาศาลได้พ้นทุกข์จากการเวียนว่ายตายเกิด นอกจากนี้ พระเวสสันดรทรงมั่นพระทัยว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้อง แม้พบอุปสรรคก็ไม่ย่อท้อ หรือแม้ว่าการกระทำของพระองค์จะไม่มีใครเห็น แต่ฟ้าดินเห็นและเมื่อทำถึงที่สุดแล้วทุกคนจะยอมรับได้

กัณฑ์ที่ ๑๐ กัณฑ์สักกบรรพ

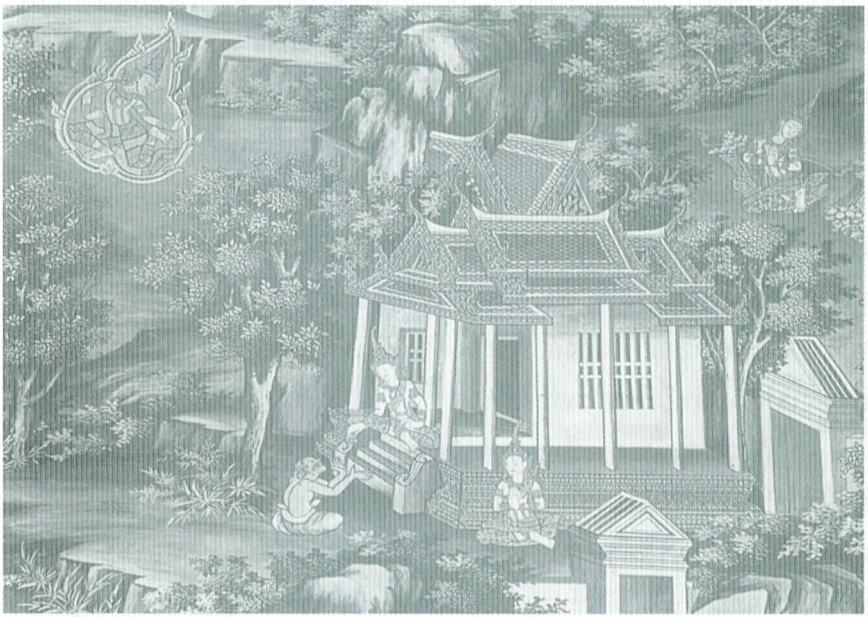

พระเวสสันดรทรงหลั่งอุทกธาราพระราชทานพระนางมัทรี
แก่พราหมณ์จำแลง (ท้าวสักกเทวราช)
จิตรกรรมฝาผนังวัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร
กรุงเทพมหานคร

กัณฑ์ที่ ๑๐ กัณฑ์สักกบรรพ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ประกอบด้วย ๔๓ พระคาถา แบ่งเป็น ๑๓ ตอน หรือ ๑๓ แหล่ ทำนองเทศน์เรียบ สำเนียงและจังหวะแสดงอาการสำรวมของพราหมณ์ ใช้เพลงกลมหรือเพลงเหาะเป็นเพลงบรรเลงประจำกัณฑ์ ประกอบกิริยาการเดินทางของพระอินทร์ ซึ่งมีความโดยย่อดังนี้

รุ่งขึ้นท้าวสักกเทวราชทรงดำริว่า สองกุมารพระเวสสันดรก็ประทานให้ชูชกไปแล้ว หากภายหลังมีผู้มาขอพระนางมัทรีพระองค์คงจะประทานให้เสียอีกแล้ว พระเวสสันดรก็จะต้องลำบากในเรื่องการหาอาหารบริโภค จึงแปลงองค์เป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรี พระเวสสันดรก็ทรงอนุญาต และหลั่งน้ำเป็นสิทธิ์ขาดแก่พราหมณ์ ครั้งนั้นได้เกิดความมหัศจรรย์ แผ่นดินไหวทั่วไปเหมือนครั้งก่อนส่วนพระนางมัทรีก็มิได้มีความรังเกียจแต่ประการใด เพราะเชื่อในความเป็นนักปราชญ์ของพระสวามีพระเวสสันดรได้สังเกตดูอาการของพระนาง พระนางทรงทราบจึงกล่าวขึ้นเพื่อให้พอพระทัยว่าพระนางเป็นข้าของพระองค์ พระองค์จะให้แก่ผู้ใดหรือขาย หรือจะลงโทษประการใดก็มีสิทธิ์ที่จะกระทำได้

เพราะฉะนั้น การที่จะยกพระนางให้แก่พราหมณ์ครั้งนี้พระนางก็ทรงยินดีมิได้ขัดขวางพระราชกุศล สมเด็จท้าวสักรินทร์ทรงทราบในพระทัยของสองกษัตริย์จึงตรัสอำนวยชัยถวายพระนางคืน และเสด็จเหาะลอยอยู่บนอากาศสำแดงตนให้ปรากฏว่าเป็นท้าวสักรินทร์ แต่ก่อนจะเสด็จกลับ ทรงอนุญาตให้พระเวสสันดรขอพร ๘ ประการ พรที่พระเวสสันดรทูลขอมีดังนี้

๑. ให้พระเจ้ากรุงสญชัยพอพระทัยในความประพฤติของพระองค์และเชิญกลับพระนคร

๒. ขอให้มีใจกรุณาผ่อนผันผู้ที่ได้รับโทษประหารชีวิตให้รอดชีวิต

๓. ขอให้พระองค์เป็นที่พึ่งพำนักของชนทั่วหน้าทั้ง ๓ วัย คือปฐมวัย มัชฉิมวัย ปัจฉิมวัย

๔. ขอให้มีความสันโดษเฉพาะภรรยาของตนไม่ยินดีด้วยภรรยาของผู้อื่น

๕. ให้มีบุตรสืบราชอิสริยยศตระกูลวงศ์ มีอายุยืน มีอำนาจ และอยู่ในธรรมปฏิบัติ

๖. เมื่อกลับเข้าพระนคร รุ่งขึ้นเช้าให้มีภักษาหารเกิดด้วยเทพฤทธิ์พอแก่การบริจาคทาน

๗. เมื่อทำทานไปเท่าใดขออย่าให้พระราชทรัพย์ที่มีอยู่หมดไป ขอให้พระทัยเลื่อมใสในการบริจาคทานอยู่เสมอ และขออย่าให้กลับบังเกิดความโทมนัสในเมื่อพระราชทรัพย์หมดไป

๘. เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว ขอให้ได้ไปสู่สวรรค์และให้ได้สถิตสูงขึ้นไปจนถึงชั้นยอด อย่าให้กลับตกต่ำเลย สมเด็จท้าวสักรินทราธิราช ก็ทรงประสาทพรให้แล้วเหาะกลับไปยังทิพยพิมาน

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์สักกบรรพ

ผู้บูชากัณฑ์สักกบรรพ จะได้เป็นผู้เจริญด้วยลาภ ยศ ตลอดจนจตุรพิธพรทั้ง ๔ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ตลอดกาลฯ

ข้อคิดประจำกัณฑ์สักกบรรพ

๑. การทำงานหรือการทำกิจใดๆ ได้สำเร็จ ผู้บริหารย่อมต้องมีผู้ช่วยที่รู้ใจเฉลียวฉลาดพอที่จะช่วยหาทางออกได้อย่างดี ดังที่พระอินทร์แปลงกายมาขอพระนางมัทรี แล้วฝากพระองค์ไว้ เป็นอุบายแยบยลที่ป้องกันมิให้คนอื่นมาขอ และยังทำให้พระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีสมบูรณ์

๒. ผู้นำทางธรรมะ พระเวสสันดรทรงเป็นผู้นำทางธรรมะที่แท้จริง แม้การกระทำที่ทำให้ลูกและเมียเดือดร้อน แต่สุดท้ายย่อมเป็นผลดีในระยะยาวทั้งต่อประชาชนและสรรพสัตว์จำนวนมาก เป็นการบำเพ็ญบารมีดังประเพณีแห่งพระโพธิสัตว์ในชาติต่างๆ ที่เสียสละแม้อวัยวะร่างกายและชีวิตให้เป็นทาน เพื่อช่วยเหลือบริวารไม่ให้ทุกข์ยากดังนั้นการบำเพ็ญบารมีทานสูงสุด ๑๐ ประการ จะทำให้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณและสั่งสอนให้ทุกคนปฏิบัติให้พ้นทุกข์ได้

กัณฑ์ที่ ๑๑ กัณฑ์มหาราช

ชูชกนอนบนต้นไม้ เทวดาและเทพธิดาทรงแปลงร่าง
มาดูแลพระชาลีและพระกัณหา
จิตรกรรมฝาผนังวัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร
กรุงเทพมหานคร

กัณฑ์ที่ ๑๑ กัณฑ์มหาราช พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ประกอบด้วย ๖๙ พระคาถา แบ่งเป็น

๑๕ ตอน หรือ ๑๕ แหล่ ทำนองแหล่ของกัณฑ์นี้จะใช้ทำนองคลื่นกระทบฝั่ง หรือทำนองเต้นไปตามตัวอักษรเป็นหลักตลอดทั้งกัณฑ์ บางท่านเรียกว่า ทำนองคุดทะราดเหยียบกรวด ใช้เพลงกราวนอกเป็นเพลงบรรเลงประจำกัณฑ์ ประกอบกิริยาการตรวจพลยกทัพของพระเจ้ากรุงสญชัย เพื่อออกไปรับพระเวสสันดรกลับเมือง บางครั้ง ปี่พาทย์อาจบรรเลงเพลงเรื่องทำขวัญหรือเวียนเทียน ประกอบเนื้อเรื่องตอนพระเจ้ากรุงสญชัยรับขวัญชาลีกัณหาพระราชนัดดาทั้งสอง ซึ่งมีความโดยย่อดังนี้

ชูชกพราหมณ์ได้พาสองกุมารมาในป่าเป็นหนทาง ๖๐ โยชน์ ในระหว่างทางเทพเจ้าได้คอยบำรุงมิให้เป็นอันตราย ครั้นเพลาค่ำชูชกก็ผูกพระพาหา (แขน) สองพระกุมารไว้กับกอไม้ แล้วตนเองปีนขึ้นไปนอนบนคาคบไม้ เทพเจ้ามีความสงสารจึงเนรมิตกายคล้ายพระเวสสันดรและพระนางมัทรี ปลดเถาวัลย์ออกอุ้มสรงน้ำ มุ่นชฎา แต่งองค์ให้แล้วเสวยอาหารทิพย์และกล่อมให้บรรทมจนรุ่งเช้าทุกวัน ตลอด ๑๐ ราตรี ครั้นชูชกมาถึงทาง ๒ แพร่งที่จะแยกไปกลิงคราษฎร์เทพเจ้าดลใจให้เดินมาทางนครสีพี

ในคืนนั้น พระเจ้ากรุงสญชัยทรงพระสุบินนิมิตว่า มีบุรุษร่างน่ากลัวได้นำดอกบัวมาถวายคู่หนึ่งดอกหนึ่งพึ่งแย้มดอกหนึ่งยังตูม โหรทำนายว่าพระประยูรญาติที่จากไปจะกลับเข้าสู่พระนคร ครั้นรุ่งขึ้นพระองค์ได้เสด็จออกหน้าพระลาน เทพเจ้าก็ดลใจให้ชูชกพาสองกุมารผ่านหน้าพระที่นั่งโดยหมู่อำมาตย์ราชบริพารมิได้ทักท้วงห้ามปรามแต่ประการใด พระเจ้ากรุงสญชัยทอดพระเนตรเห็นพระราชนัดดาทั้งสองจึงตรัสใช้ให้อำมาตย์นำชูชกและสองกุมารมาเฝ้าถามถึงเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับการนำสองพระกุมารมา ชูชกก็ทูลตามความจริง เหล่าอำมาตย์ราชเสวกพากันติเตียนพระเวสสันดร พระชาลีไม่พอพระทัยจึงทูลพระอัยกาว่า ไม่ควรปล่อยให้หมู่อำมาตย์มาค่อนแคะดูหมิ่นพระราชบิดาต่อหน้าพระที่นั่ง แล้วทูลถึงความลำบากต่างๆ ที่ทรงได้รับ

พระเจ้ากรุงสญชัยเห็นพระชาลีพระกัณหา นั่งอยู่ข้างล่างกับพราหมณ์ อย่างนายกับทาส ไม่สมศักดิ์ศรีของลูกหลวง จึงทรงต่อว่าพระชาลี พระชาลีทูลว่าเป็นทาสของพราหมณ์ไม่กล้าที่จะนั่งร่วมอาสน์กับสมเด็จพระอัยกา พระเจ้ากรุงสญชัยจึงได้ตรัสถามค่าไถ่สองพระกุมารกับชูชก แทนที่ชูชกจักกราบบังคมทูลแต่พระชาลีทูลเสียเองว่า ตามที่พระเวสสันดรคาดค่าไว้สำหรับพระชาลี ๑,๐๐๐ ตำลึงทอง และพระกัณหาค่าเท่าสวิญญาณกทรัพย์สิ่งละร้อยกับทอง ๑๐๐ ตำลึง พระเจ้ากรุงสญชัยก็เบิกพระราชทรัพย์และสวิญญาณกทรัพย์มาพระราชทานแก่พราหมณ์ชูชก และกำหนดพระราชทานสมโภช พระราชนัดดาทั้งสอง ภายหลังพระองค์ทรงกำหนดให้พระชาลีไปทูลเชิญ พระเวสสันดรกลับแต่พระชาลีทูลว่าเกรงพระบิดาจะไม่ทรงเชื่อ ควรที่พระองค์จะยกพลโยธาออกไปเอง พระเจ้ากรุงสญชัยจึงได้ยกกองทัพออกไปรับพระเวสสันดรตามพระชาลีกราบบังคมทูล ระหว่างนั้นพราหมณ์ชูชกได้บริโภคอาหารเกินขนาดจนไฟธาตุไม่อาจเผาให้ย่อยได้ ก็ถึงแก่ความตาย พระเจ้ากรุงสญชัยได้ป่าวร้องหาวงศาคณาญาติให้มารับเงิน ของพราหมณ์ก็ไม่มีญาติผู้ใดมารับ จึงรับสั่งให้ริบทรัพย์เหล่านั้นเข้าพระคลังหลวงต่อไป

ครั้นถึงวันที่ ๗ ก็เสด็จออกยังเกย เพื่อจะยกพยุหโยธาไปรับพระเวสสันดร และขณะนี้พราหมณ์ ชาวเมืองกลิงคราษฎร์ ๘ คน ได้นำช้างปัจจัยนาเคนทร์มาถวายคืนพระองค์ จึงรับสั่งให้พระชาลีทรงช้างปัจจัยนาเคนทร์เป็นทัพหน้า ยกพลออกจากกรุงประทับแรมหลายราตรีจึงลุถึงเขาวงกต

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์มหาราช

ผู้บูชากัณฑ์มหาราชจะได้มนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์จะได้เป็นพระราชา เมื่อจากโลกมนุษย์ไปก็จะได้ไปเสวยทิพย์สมบัติในฉกามาพจรสวรรค์ มีนางเทพอัปสรเป็นบริวาร ครั้นบารมีแก่กล้าก็จะได้นิพพานสมบัติอันตัดเสียซึ่งชาติ ชรา พยาธิ มรณะพ้นจากโอฆะทั้งสามอันมีกามโฆฆะ เป็นต้นฯ

ข้อคิดประจำกัณฑ์มหาราช

๑. คนดีย่อมไม่ทุกข์ ในเนื้อเรื่องกวีแต่งให้เทพบุตรเทพธิดามาดูแลสองกุมาร เป็นบุคลาธิษฐานให้ได้ข้อคิดเป็นรูปธรรมว่า คนดี แม้มีทุกข์ก็มีคนมาช่วยเหลือให้มีสุขได้

๒. คนโลภ ผู้มีความโลภ เช่น ชูชก ย่อมไม่อิ่มในทรัพย์สมบัติ จะละโมบบริโภคโดยไม่รู้จักประมาณ ดังพระพุทธเจ้าตรัสว่า “มหาสมุทรไม่เต็มด้วยน้ำ ไฟไม่อิ่มด้วยเชื้อ คนโลภไม่อิ่มด้วยทรัพย์สมบัติ”

กัณฑ์ที่ ๑๒ กัณฑ์ฉกษัตริย์

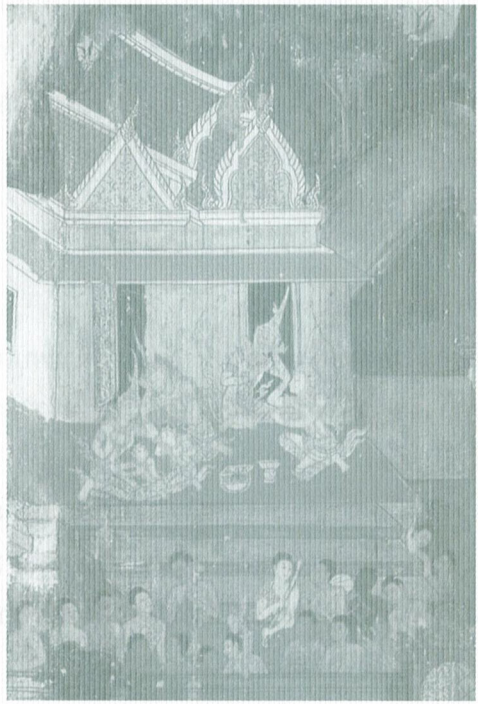

กษัตริย์ทั้งหกต่างทรงกรรแสงจนสลบไป
จิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณาราม ราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

กัณฑ์ที่ ๑๒ กัณฑ์ฉกษัตริย์ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ประกอบด้วย ๓๖ พระคาถา แบ่งเป็น ๖ ตอน หรือ ๖ แหล่ ทำนองแหล่ของกัณฑ์นี้คล้ายกัณฑ์สักกบรรพที่มีน้ำเสียงเรียบ อีกทั้งมีการย้ายโยนเสียงคล้ายกัณฑ์นครกัณฑ์อีกด้วยใช้เพลงตระนอนเป็นเพลงบรรเลงประจำกัณฑ์ ประกอบกิริยานอนของกษัตริย์ทั้งหก

ได้แก่ พระเจ้ากรุงสญชัย พระนางผุสดี พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหา ได้บรรทมแรมอยู่ ณ บริเวณพระอาศรมในป่า ซึ่งมีความโดยย่อดังนี้

เมื่อพระชาลียกทัพหน้ามาถึงสระมุจลินทร์ก็สั่งให้หยุดเพื่อสร้างพลับพลารับเสด็จสมเด็จพระอัยกาเสียงม้ารถคชแสนยากรก็ก้องกึกพิลึกลั่นเขตเขาวงกตจนพระเวสสันดรตกพระทัย สำคัญว่าข้าศึกคงจะตีพระนครสีพีแตก และปลงพระชนม์พระราชบิดาเสียแล้วจึงยกทัพมาเพื่อจะตามประหารพระองค์เสียด้วยจึงทรงพาพระนางมัทรีไปแอบซ่อนดูกองทัพ เมื่อพระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นก็ทรงแน่พระทัยว่าเห็นทัพพระเจ้ากรุงสญชัยยกมารับพระเวสสันดร สมดังพรที่ท้าวอัมรินทร์ประสาทให้ จึงทรงเตือนพระราชสามีพระราชสวามีก็ทรงได้พระสติ เสด็จกลับมายังอาศรมดังเดิม

พระเจ้ากรุงสญชัยตรัสปรึกษาพระมเหสี พระองค์จะเสด็จไปอยู่อาศรมก่อนต่อจากนั้นพระมเหสีและพระนัดดาสองกุมารจึงค่อยเสด็จตามไปเป็นลำดับ เพราะเกรงว่าถ้าจะเสด็จเข้าไปพร้อมกันจะเศร้าโศกมากเมื่อพระเจ้ากรุงสญชัยเสด็จไปถึงสองกษัตริย์ก็ทำปฏิสันถาร แล้วพระองค์ได้ทรงตรัสถามถึงทุกข์สุข พระเวสสสันดรก็ทรงกราบบังคมทูลโดยตลอด และพระองค์ได้กราบทูลถามพระราชบิดาถึงความทุกข์สุขของพระราชมารดา ข่าวคราวของพระโอรสพระธิดา ตลอดถึงความเป็นไปของพระนครสีพีพระราชบิดาก็ทรงเล่าความให้ทรงทราบ ต่อจากนั้นสมเด็จพระราชมารดาก็เสด็จไปถึงสองกษัตริย์ก็ทรงทำปฏิสันถาร ครั้นเมื่อสองกุมารเสด็จไปถึงอาศรมพระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นก็ทรงกันแสงร่ำไห้ สองพระกุมารก็ทรงวิ่งเข้าสวมกอดพระราชชนนีพิไรร่ำรำพันจนสลบลงไปด้วยกันทั้งสามพระองค์ เมื่อพระเวสสันดรและพระชนกพระชนนีทอดพระเนตรเห็นเช่นนั้นก็ทรงกันแสงล้มสลบไปด้วย เหล่าพระสนมและข้าราชบริพารต่างก็สลบตามกันไปหมดสิ้น

ครั้งนั้นแผ่นดินไหวทั่วพื้นพิภพ สมเด็จพระอมรินทราธิราชทรงทราบเหตุอันเศร้าโศกของหกกษัตริย์ ก็ทรงบันดาลฝนโบกขรพรรษให้ตกลงมาในที่ชุมชนนั้น กษัตริย์ทั้งหกและเหล่าราชบริพารต่างก็ฟื้นคืนสมปฤดีทั่วกัน เหล่าข้าราชบริพารต่างก็รู้สึกยำเกรงพระเดชพระเวสสันดร จึงชวนกันน้อมเกล้าพระบาทยุคลเพื่อขอพระราชทานอภัยโทษที่มีมาแต่หนหลัง และขออัญเชิญเสด็จคืนสู่พระนคร

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์ฉกษัตริย์

ผู้บูชากัณฑ์ฉกษัตริย์จะได้เป็นผู้เจริญด้วยพร ๔ ประการคืออายุ วรรณะ สุขะ พละ ทุกๆ ชาติ

ข้อคิดประจำกัณฑ์ฉกษัตริย์

๑. ความรอบคอบ เมื่อถูกเนรเทศไปอยู่ป่า ชาวเมืองสีพีแตกความสามัคคีแบ่งเป็นสองฝ่าย เมื่อได้ยินเสียงกองทัพยกมา พระเวสสันดรยังทรงหวาดระแวงอยู่จึงชวนพระนางมัทรีไปซ่อนเร้นดูให้รอบคอบก่อน

๒. การข่มใจ เป็นคุณธรรมของผู้ใหญ่ที่ควรมี แม้ว่าพระเวสสันดรจะยินดีว่าพระราชบิดามารับกลับพระนครแต่พระองค์ก็ข่มจิตให้สงบได้

๓. ความสุขในหมู่ญาติ พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสแก่พระเจ้าวิฑูฑกะว่า “ร่มเงาของญาติ เย็นกว่าร่มเงาไม้” เมื่อกษัตริย์ทั้งหกได้พบกันจึงเป็นปิติสุขยิ่งยวด โดยเฉพาะเมื่อมาเห็นว่าพระเวสสันดรมีความลำบากพระบิดา พระมารดายิ่งเวทนาสงสารยิ่งขึ้น

กัณฑ์ที่ ๑๓ กัณฑ์นครกัณฑ์

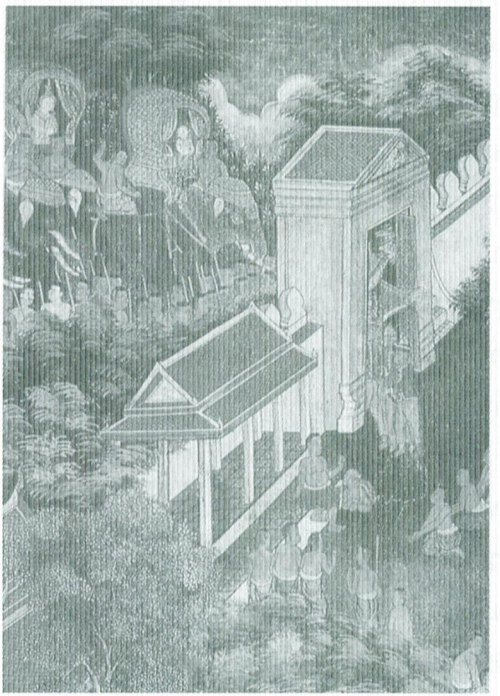

ขบวนทัพหกกษัตริย์เสด็จเข้าประตูเมืองสีพี
จิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณดาราราม ราชวรวิหาร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

กัณฑ์ที่ ๑๓ กัณฑ์นครกัณฑ์ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ประกอบด้วย ๔๘ พระคาถา แบ่งเป็น ๑๐ ตอน หรือ ๑๐ แหล่ ใช้ทำนองธรรมวัตรเป็นกัณฑ์ที่มีท่วงทำนองและลีลาไพเราะที่สุด แสดงถึงความปีติยินดีเปี่ยมไปด้วยความสุขสงบ ใช้

เพลงกลองโยนเป็นเพลงบรรเลงประจำกัณฑ์ ประกอบกิริยาการเคลื่อนขบวนเสด็จพยุหยาตราของพระมหากษัตริย์ พรั่งพร้อมไปด้วยขบวนอิสริยยศอย่างสมพระเกียรติ ซึ่งมีความโดยย่อดังนี้

เมื่อพระเวสสันดรได้ฟังชาวสีพีทูลเชิญเช่นนั้นจะรับเชิญก็เกรงชาวประชาราษฎร์จะหาว่าพระองค์พระทัยเบา จึงทูลถามพระราชบิดาว่ามิเป็นการบังควรแก่เหตุ ครั้งก่อนพระองค์ได้ปกครองไพร่ฟ้าประชาชนด้วยทศพิธราชธรรม ก็ยังถูกประชามติขับไล่เนรเทศพระองค์จากพระนครเสีย พระเจ้ากรุงสญชัยก็ปลอบโยนขอโทษ และตรัสอ้อนวอนถึง ๒ ครั้ง จึงทรงรับ รวมเวลาบำเพ็ญพรตอยู่ ณ เขาวงกตนานถึง ๙ เดือน ๑๕ วัน ครั้นทรงลาผนวชแล้ว ก็ทำพิธีราชาภิเษกถวายมุรธาภิสิตวารีด้วยสังข์ทั้ง ๓ คือ สังข์ทักษิณาวรรต สังข์สุวรรณ สังข์หิรัญ ได้กลับขึ้นครองราชสมบัติดังเดิม แล้วทรงโปรดให้จตุรงคเสนาเล่นมหรสพเป็นการสมโภชครบ ๓ วัน

ส่วนพระนางผุสดีก็ทรงพระภูษาพิเศษ ๔ ตระกูลกับมหามงกุฎและอาภรณ์ต่างๆ เพื่อเสด็จเข้าสู่พระนคร

ภูษา ๔ ตระกูล คือ

๑.	กัปปาสิกพัสตร์	ผ้าทำด้วยด้าย
๒.	ไสยพัสตร์	ผ้าทำด้วยไหม
๓.	โขมพัสตร์	ผ้าทำด้วยใยไม้
๔.	โกทุมพรพัสตร์	ผ้าทำด้วยขนสัตว์

ครั้งนั้นฝูงสัตว์ทั้งหลายที่อาศัยอยู่บริเวณโดยรอบนั้นต่างก็มีความเศร้าโศกมากที่พระเวสสันดรจะจากไป พระองค์เคยแผ่พรหมวิหารไปทั่วสัตว์เหล่านี้ได้อาศัยพระบารมีคุ้มสรรพอุปัทวอันตรายตลอดเวลา

พระเจ้ากรุงสญชัยได้ทรงประดับหนทางที่พระเวสสันดรจะเสด็จกลับให้งดงาม ประดับด้วยราชวัติ ฉัตร ธง กล้วย อ้อยต่างๆ โปรยเครื่องบูชา

ทั้ง ๕ คือดอกหญ้าแพรก ๑ ข้าวสาร ๑ เมล็ดพรรณผักกาด ๑ ดอกมะลิ ๑ ข้าวตอก ๑ เป็นระยะๆ ไปตลอดทางตั้งแต่เขาวงกตจนถึงนครสีพี พระเวสสันดรทรงช้างปัจจัยนาเคนทร์นำขบวนแวดล้อมไปด้วยหมู่สหชาติโยธา และพระประยูรญาติเสด็จรอนแรมไปเป็นระยะทาง ๖๐ โยชน์จนถึงนครสีพี เมื่อถึงนครสีพีแล้วก็จัดพิธีราชาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติดังเดิม รวมเวลาที่พระเวสสันดรจากพระนคร ๑ ปี ๑๕ วัน

ครั้นพระเวสสันดรกลับมาครองเมืองก็มีฝนสัตตรัตน์เป็นมหัศจรรย์ คือ สุวรรณ หิรัญ มุกดา มณีประพาฬ ไพฑูรย์ และวิเชียรตกไปทั่วพระนคร เพื่อเป็นทานแก่ชนทั้งหลาย พระเวสสันดรทรงครองราชสมบัติอยู่จนพระชนมายุ ๑๒๐ พรรษาจึงสิ้นพระชนม์

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์นครกัณฑ์

ผู้บูชากัณฑ์นครกัณฑ์จะได้เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยวงศ์ญาติ ข้าทาสชายหญิง ภรรยาสามีหรือบิดามารดาจะอยู่พร้อมหน้ากันโดยความผาสุก ปราศจากโรคาพาธทั้งปวงจะทำการใดๆ ก็พร้อมเพรียงกัน ยังการงานนั้นๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ข้อคิดประจำกัณฑ์นครกัณฑ์

การรั้งรอแต่พองาม ไม่ให้คนอื่นมางอนง้อจนเกินงาม และไม่ผลีผลามใจร้อนจนน่ารังเกียจ พระเวสสันดรทรงประวิงเวลาจนกระทั่งพระเจ้ากรุงสญชัยทรงยอมรับผิดว่าหลงเชื่อคนยุยง พระเวสสันดรจึงทรงลาผนวชและครองราชสมบัติ

สรุปได้ว่ามหาเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติเป็นพระพุทธวัจนะ ซึ่งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสประทานแก่พระภิกษุสงฆ์และพุทธบริษัท ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ เป็นการแสดงความจริงบนโลกมนุษย์ ไม่ว่าผู้ใดก็ตามมิอาจหลีกเลี่ยงได้ ดังความจริงที่ว่า “กรรมคือการกระทำ ทำอย่างไร ย่อมได้อย่างนั้น” ในการเทศน์มหาชาติองค์พระธรรมกถึกผู้แสดงธรรมจะใช้กระแสเสียงที่เป็นทำนองต่างๆ อันไพเราะมาแสดงธรรม เพื่อให้ผู้สดับรู้สึกศรัทธา เกิดความปีติยินดี น้อมนำเข้าสู่ความสงบ ผู้สดับย่อมได้รับทั้งความรู้ ความรื่นรมย์ และเกิดสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลเป็นกุศลบุญราศีสืบไป

นอกจากนี้ มหาเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติยังเป็นสื่อการเรียนรู้ที่เปี่ยมไปด้วยภูมิความรู้ ภูมิปัญญา ภูมิธรรม ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การศึกษา ก่อให้เกิดความศรัทธาเชื่อมั่นในการทำความดี ประพฤติแต่สิ่งที่ดีงาม ให้ความเคารพซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะการสอดแทรกการสอนคติธรรมที่เป็นกระบวนการซึมซับอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังเป็นวรรณกรรมต้นแบบ ที่ให้คุณค่าในการเรียนรู้เกี่ยวกับภาษาศาสตร์ในฐานะวรรณกรรมชั้นสูง สอนให้รู้จักการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข สอนให้รู้จักวิธีการแก้ปัญหา รู้จักการผ่อนหนักให้เป็นเบา ทั้งยังสะท้อนให้เห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ธรรมชาติ วิถีชีวิตของคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมด้วยไมตรีจิตมิตรภาพ รู้จักการอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความสามัคคี มีน้ำใจเสียสละ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หากผู้ที่ได้ศึกษาและทำความเข้าใจแล้วสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติได้ในการดำเนินชีวิต เชื่อว่าจะช่วยให้สังคมเกิดความสงบร่มเย็นเป็นสุขมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. **ตำนานเครื่องมโหรีปี่พาทย์** (พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย) (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายจรูญ จูฑะสุต ณ ฌาปนสถานคุรุสภา วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร วันที่ ๔ มิถุนายน ๒๕๑๒), ๒๕๑๒.

จันทรา เรือนทองดี. **เพลงแหล่ในเทศน์มหาชาติ จังหวัดเพชรบุรี.** วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๔๗.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชพิธี ๑๒ เดือน.** พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๒๓.

ธนิต อยู่โพธิ์, **หนังสือเครื่องดนตรีไทย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิฆเณศ, ๒๕๓๐.

ธำนุ คงอิ่ม, **วิเคราะห์หน้าทับตะโพนและกลองทัดของเพลงชุดโหมโรงเย็น.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙.

นิดดา หงษ์วิวัฒน์. **เวสสันดรชาดก.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์แสงแดด จำกัด, ๒๕๔๙.

บุญตา เขียนทองกุล. **วิเคราะห์งานดุริยางคศิลป์ที่ใช้ประกอบการเทศน์มหาชาติ.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙.

ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๓ **ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลางของประเทศไทย อันจารึกด้วยอักษร และภาษาไทย, ขอม, มอญ, บาลีสันสกฤต** (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี) (คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี พิมพ์จำหน่ายเพื่อเผยแพร่เกียรติประวัติชนชาติไทยทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี), ๒๕๐๘.

พระครูวินัยธร มานพ ปาลพันธ์. **เล่าความตามแหล่ในมหาเวสสันดรชาดก.** กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘.

———. **รูปแบบเนื้อหา และวิธีการเทศน์มหาชาติในยุคปัจจุบัน.** วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๙.

พระราชวิสุทธิดิลก. **ถนนนักเทศน์.** กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิก, ๒๕๔๙.

พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย เขมโก). **คัมภีร์ใบลาน ๑๓ ผูก มหาเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์.** กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๒.

พระศิริพงศ์ คุรุพันธ์กิจ. **พระพิราพ.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ทรงสิทธิวรรณ จำกัด, ๒๕๔๘.

มนตรี ตราโมท, **"การบรรเลงปี่พาทย์ในงานพระราชพิธี" ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๑๒.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองการพิมพ์, ๒๕๒๒.

มนตรี ตราโมท, **ดนตรีสมัยสุโขทัย** (หนังสืออนุสรณ์พ่อขุนรามคำแหง, อ้างถึงใน สิทธา พินิจภูวดล วรรณกรรมสุโขทัย ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๖.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย.** (ชุด ๔๕ เล่ม). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ลัลลนา ศิริเจริญ, **คู่มือลิลิตยวนพ่าย.** กรุงเทพ ฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๔.

ลัลลนา ศิริเจริญ. **อลังการในมหาชาติคำหลวง.** วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ลาวัณย์ ไกรเดช. **เทศน์มหาชาติ ๘๐ พรรษา คีตมหาราชัน.** กรุงเทพ - มหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, ๒๕๕๐.

ศักดิ์ชัย หิรัญรักษ์, **โครงสร้างทางกายภาพของเครื่องลมไทย และการจัดแบ่งหมวดหมู่.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๕.

สงัด ภูเขาทอง, **การดนตรีไทยและทางเข้าสู่ดนตรีไทย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๙.

สิทธา พินิจภูวดล. **วรรณกรรมสมัยสุโขทัย, ศิลาจารึกหลักที่ ๑.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๙.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **ธรรมวิเคราะห์.** กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **มหาชาติและประเพณีการเทศน์มหาชาติ.** กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

สุวนีย์ ชวนสนิท. **วิเคราะห์ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกทางวัฒนธรรมไทย.** วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘.

สำนักนายกรัฐมนตรี. **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ เป็นจารึกกรุงสุโขทัยที่ได้พบก่อน พ.ศ. ๒๔๖๗** (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี) (คณะกรรมการพิจารณา และจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี พิมพ์จำหน่าย เพื่อเผยแพร่เกียรติประวัติชนชาติไทยทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี), ๒๕๑๒.

ที่ปรึกษา

พระธรรมกิตติวงศ์

เจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร

พระครูวินัยธรมานพ กันตสีโล

ผู้ช่วยเจ้าอาวาส

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร

รองศาสตราจารย์ ดร. สุจินต์ วิศวธีรานนท์

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

รองศาสตราจารย์ ดร. ลัดดาวัลย์ เพชรโรจน์

ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ

รองศาสตราจารย์ธิดา โมสิกรัตน์

รองศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาศิลปศาสตร์

รวบรวมและเรียบเรียง

นายเฉลิมศักดิ์ เย็นสำราญ หัวหน้าฝ่ายตำรา สำนักวิชาการ

จัดพิมพ์ต้นฉบับ

นางสาวจินดาพันธุ์ ศิลปสุวรรณ

นางสาวภัทรานิษฐ์ ธนบดีชัยอนันท์

ประสานงานการจัดพิมพ์ – พิสูจน์อักษร

นายเฉลิมศักดิ์ เย็นสำราญ

นางสาวธนวรรณ ถาวรเลิศรัตน์

นางอมรรัตน์ ศรีทองทิม

นางสาวศิริจันทร์ สุวิสุทธิเกษม

นางสาวเพียงโสม เพียรพานิช

นางสาวเยาวมาลย์ กองบุญ

เทศน์มหาชาติ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัยครบรอบ ๓๐ ปี

ISBN ๙๗๘-๙๗๔-๒๕๗-๔๙๖-๓

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๕๑

จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ จตุพร ดีไซน์
๗๗/๕๖๖ หมู่ ๑ ถ.ติวานนท์
ต.บ้านใหม่ อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ๑๑๑๒๐
โทร. ๐๒-๙๖๑-๔๐๘๕-๖ แฟกซ์ ๐๒-๙๖๑-๔๐๘๗